

Брисел, 8.11.2023

СВД(2023) 693 последна
верзија

РАБОТЕН ДОКУМЕНТ НА СЛУЖБИТЕ НА КОМИСИЈАТА

Извештај за Северна Македонија за 2023 година

Во прилог на

**Комуникацијата на Комисијата до Европскиот парламент, Советот, Европскиот
економско-социјален комитет и до Комитетот на регионите**

**Комуникација за Политиката за проширување на ЕУ за
2023 година**

{КОМ(2023) 690 последна верзија} - {СВД(2023) 690 последна верзија} -
{СВД(2023) 691 последна верзија} -

{СВД(2023) 692 последна верзија} - {СВД(2023) 694 последна верзија} - {СВД(2023)
695 последна верзија} -

{СВД(2023) 696 последна верзија} - {СВД(2023) 697 последна верзија} - {СВД(2023)
698 последна верзија} -

{СВД(2023) 699 последна верзија}

Содржина

1.	ВОВЕД.....	4
1.1.	Контекст.....	4
1.2.	Резиме на Извештајот.....	4
1.3.	Актуелна состојба со пристапните преговори.....	10
2.	КЛАСТЕР 1: ФУНДАМЕНТАЛНИ ВРЕДНОСТИ НА ПРИСТАПНИОТ ПРОЦЕС.....	10
2.1.	Функционирање на демократските институции и реформата на јавната администрација.....	10
2.1.1.	Демократија.....	10
2.1.2.	Реформа на јавната администрација.....	16
2.2.	Владеење на правото и фундаментални права.....	20
2.2.1.	Поглавје 23: Правосудство и фундаментални права.....	20
2.2.2.	Поглавје 24: Правда, слобода и безбедност.....	45
2.3.	Економски критериуми.....	60
2.3.1.	Постоење функционална пазарна економија.....	61
2.3.2.	Капацитет за справување со конкурентскиот притисок и пазарните сили во Унијата.....	72
2.4.	Јавни набавки, статистика, финансиска контрола.....	76
	Поглавје 5: Јавни набавки.....	76
	Поглавје 18: Статистика.....	79
	Поглавје 32: Финансиска контрола.....	81
3.	ДОБРОСОСЕДСКИ ОДНОСИ И РЕГИОНАЛНА СОРАБОТКА.....	84
4.	СПОСОБНОСТ ЗА ПРЕЗЕМАЊЕ НА ОДГОВОРНОСТИТЕ НА ЧЛЕНСТВОТО.....	87
	Кластер 2: Внатрешен пазар.....	87
	Поглавје 1: Слободно движење на стоки.....	87
	Поглавје 2: Слободно движење на работници.....	90
	Поглавје 3: Право на основање и слобода на давање услуги.....	91
	Поглавје 4: Слободно движење на капитал.....	92
	Поглавје 6: Право на трговски друштва.....	93
	Поглавје 7: Право на интелектуална сопственост.....	94
	Поглавје 8: Политика на конкуренција.....	96
	Поглавје 9: Финансиски услуги.....	97
	Поглавје 28: Заштита на потрошувачи и здравствена заштита.....	99
	Кластер 3: Конкурентност и инклузивен раст.....	102
	Поглавје 10: Дигитална трансформација и медиуми.....	102
	Поглавје 16: Оданочување.....	104
	Поглавје 17: Економска и монетарна политика.....	106
	Поглавје 19: Социјална политика и вработување.....	107
	Поглавје 20: Претпријатија и индустриска политика.....	110
	Поглавје 25: Наука и истражување.....	112
	Поглавје 26: Образование и култура.....	113
	Поглавје 29: Царинска унија.....	115
	Кластер 4: Зелената агенда и одржлива поврзаност.....	117
	Поглавје 14: Транспортна политика.....	117
	Поглавје 15: Енергија.....	119
	Поглавје 21: Трансевропски мрежи.....	122
	Поглавје 27: Животна средина и климатски промени.....	123
	Кластер 5: Ресурси, земјоделство и кохезија.....	126

Поглавје 11: Земјоделски и рурален развој.....	126
Поглавје 12: Безбедност на храна, ветеринарна и фитосанитарна политика	128
Поглавје 13: Рибарство и аквакултура.....	129
Поглавје 22: Регионална политика и координација на структурни инструменти	130
Поглавје 33: Финансиски и буџетски одредби	132
Кластер 6: Надворешни односи.....	134
Поглавје 30: Надворешни односи	134
Поглавје 31: Надворешна, безбедносна и одбранбена политика	135
Анекс I – Односи помеѓу ЕУ и Северна Македонија.....	137

1. ВОВЕД

1.1. Контекст

Првата Меѓувладина конференција за пристапните преговори со Северна Македонија се одржа во јули 2022 година. Истовремено, направен е првиот чекор во пристапните преговори со започнувањето на аналитичкиот преглед на *правото* на ЕУ, „скринингот“. Овој процес течеше беспрекорно. Северна Македонија продолжи да ја спроведува Спогодбата за стабилизација и асоцијација, а заедничките тела во рамките на Спогодбата се среќаваа во редовни интервали.

Процесот за пристапување на Северна Македонија кон ЕУ се спроведува во согласност со ревидираната методологија за проширување и според условите наведени во Преговарачката рамка, кои уште повеќе се фокусираат на фундаменталните вредности на пристапниот процес (кластер 1).

Надлежните органи продолжија да ја покажуваат и јавно да ја искажуваат својата посветеност за напредок на нивниот пат кон ЕУ. Сега кога почна процесот на пристапни преговори, мора да забрза и темпото на реформите поврзани со ЕУ.

Северна Македонија, исто така, целосно се усогласи со позициите на ЕУ за воената агресија на Русија врз Украина, со што прати јасен сигнал за стратешкиот избор за пристапување кон ЕУ и повторно се докажа како сигурен партнер. Во 2023 година играше активна улога во сложениот геополитички контекст во текот на својот мандат како претседавач со Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ). Влијанието од воената агресија на Русија врз Украина, вклучително и високите цени на енергијата, на стоките и на храната и прекините во синцирот на снабдување, силно ги погоди ранливите домаќинства, како и малите и средни претпријатија.

1.2. Резиме на Извештајот¹

Извештајниот период се карактеризира со почетокот на процесот на пристапни преговори со ЕУ, вклучително и скрининг-процесот. Политичката состојба и понатаму е поларизирана, што влијае врз соодветното функционирање на демократските институции.

Во однос на **политичките критериуми**, Северна Македонија продолжи со напорите за зајакнување на демократијата, а истовремено се соочи со значителни предизвици во областа на владеењето на правото. Главно, правната рамка останува погодна за одржување демократски избори во Северна Македонија. Сепак, не е постигнат напредок во однос на постапувањето по и спроведувањето на преостанатите препораки од Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права и од Венецијанската комисија. Како што е постојано посочувано во претходните извештаи, изборното законодавство треба сеопфатно да се прегледа за да се надминат недоследностите на навремен, инклузивен и транспарентен начин.

¹ Овој Извештај го покрива периодот од јуни 2022 до јуни 2023 година. Тој се заснова на придонесите од различни извори, вклучително и придонесите од Владата на Северна Македонија, земјите членки на ЕУ, извештаите на Европскиот парламент и информациите од различни меѓународни и невладини организации. Ги вклучува и резултатите од компаративните процени и индексите креирани од други засегнати страни, особено во областа на владеење на правото. За да ја опише фактографската состојба, Извештајот ја користи следнава скала: рана фаза, одредено ниво на подготвеност, умерена подготвеност, добро ниво на подготвеност и добар напредок. За да ја опише напредокот постигнат во извештајниот период, Извештајот ја користи следнава скала: заостанување, нема напредок, ограничен напредок, одреден напредок, добар напредок и многу добар напредок. Каде што е соодветно, се користат и меѓу-оценки.

Работата на Собранието беше нарушена поради политичката поларизација, која дополнително се продлабочи, поради што се одложи донесувањето на многу реформски закони и важни именувања. Процесот на пристапни преговори за влез во ЕУ бара широк консензус меѓу главните политички партии. Сите партии треба да се вклучат во конструктивен и инклузивен политички дијалог за да се зајакне улогата на Собранието.

Собранието и Владата се заложиле приоритетно да ги започнат и да ги постигнат релевантните уставни измени, со цел во Уставот да се внесат граѓаните што живеат во рамките на државата, а кои се дел од други народи, како што се Бугарите. Прекумерно, а понекогаш и несоодветно беа употребени скратени постапки и „европското знаменце“, во некои случаи поради недостаток на консултации и лошо планирање на законодавниот календар. „Европското знаменце“ треба да се користи кога е директно поврзано со донесувањето закони чија главна цел е усогласување со *правото* на ЕУ, а не за скратување на јавната дебата за важни прашања. Собранискиот надзор врз работата на извршната власт редовно се вршеше преку пратенички прашања до министрите. Партиите не треба да штедат напори за исполнување на одамна задоцнетите обврски за внатрешни реформи произлезени од третиот круг на „Дијалогот Жан Моне“ во почетокот на 2020 година. Продолжува утврдувањето на кривичната одговорност за лицата што организирале или извршиле насилство во нападот врз Собранието на 27 април 2017 година. Потребно е брзо спроведување на препораките од Групата држави против корупцијата за да се зголеми транспарентноста на финансирањето на политичките партии. Собранието треба да обезбеди навремен преглед на законските извештаи што му ги праќаат државните агенции и тела.

Главно, **граѓанските организации** (ГО) во Северна Македонија продолжуваат да работат во повољно опкружување. Сепак, Владата треба да ги зголеми своите напори за вклучување на граѓанското општество во приоритетните области и во консултативните активности. ГО треба да имаат важна улога во реформскиот процес и да бидат вклучени во процесите на донесување одлуки. Сè уште постои потреба за изменување и за спроведување во практика на постојните законски и финансиски рамки, особено за да се обезбедат конзистентни механизми за доделување јавни финансии на ГО. Потребно е Советот за соработка меѓу Владата и граѓанското општество да продолжи со своите активности.

Земјата треба да го зајакне капацитетот за собраниски надзор над **разузнавачките служби**.

Северна Македонија и понатаму е умерено подготвена во однос на **реформата на јавната администрација**. Во извештајниот период беше постигнат ограничен напредок со донесувањето на новата стратегија за реформа на јавната администрација и придружниот акциски план во јули 2023 година. И покрај тоа што го започна процесот пред пет години, земјата сè уште не ја донела ревидираната законска рамка за управување со човечки ресурси, која ги вклучува ревидираниот Закон за административни службеници, Законот за вработените во јавниот сектор и новите законски одредби за висока раководна служба. Новата рамка треба да го подобри управувањето со човечките ресурси во администрацијата и да помогне да се обезбеди вработувањата, унапредувањата и отпуштањата да се извршуваат врз основа на заслуги на сите нивоа, вклучително и високото раководство. Законодавството сè уште не ги прифатило препораките на Државната комисија за спречување на корупцијата за непотизам, кронизам и политичко влијание при вработувањето во јавниот сектор и при именувањето членови на надзорните и на управните одбори. Подобрувањата во одговорноста во јавната администрација се поткопуваат со недонесувањето на новиот

Закон за организација и работа на органите на државната управа. Во моментот се прават напори за да се подобри испораката на услуги за граѓаните и на бизнисите.

Подготвеноста на **правосудниот систем** во Северна Македонија е помеѓу одредено и умерено ниво. Во текот на извештајниот период не е постигнат напредок во однос на судството. Судскиот совет треба да се заложи за заштита на интегритетот и на независноста на судиите и на институциите и треба да се спротивстави на секое надворешно влијание. Контроверзното разрешување на претседателката на Судскиот совет предизвика загриженост за несоодветно политичко влијание. Доцни донесувањето на новата стратегија за реформи во правосудството, чија цел е подобрување на работата на институциите. Напредокот во спроведувањето на стратегиите за човечки ресурси за судството и за обвинителството е ограничен. Недостигот на мерки за справување со влијанието на планираните пензионирања, влијаеше врз ефикасноста. Повеќето унапредувања за повисоките судови дополнително се одложени. Продолжи надградбата на автоматизираниот компјутерски систем за управување со судски предмети за случајна распределба на предметите во судовите. Сличен систем е воведен и во Јавното обвинителство.

Во однос на **превенцијата и борбата против корупцијата**, подготвеноста на земјата е помеѓу одредено и умерено ниво. Не е постигнат никаков напредок. Корупцијата останува распространета во многу области и претставува предмет на загриженост. Се забележува зголемување на одложувањата и на повторувањата на судењата на случаите на корупција на високо ниво, што резултираше со застарување на некои случаи. Кривичниот законик е изменет во итна собраниска постапка. Максималните законски казни за конкретни кривични дела поврзани со корупција се намалени, со импликации врз примената на застареноста, и влијаеја, стопираа или дури прекинуваа голем број случаи на корупција на високо ниво, вклучително и од поранешното Специјално јавно обвинителство (СЈО). Измените, исто така, ја попречуваат способноста на органите да ги истражуваат и да ги гонат таквите прекршоци. Ова е прашање што предизвикува сериозна загриженост.

Државната комисија за спречување на корупцијата беше проактивна при обезбедувањето политички насоки за јавните институции за спречување на корупцијата. Комисијата отвори неколку случаи, но треба да се следат нејзините препораки. Треба да продолжат напорите за подобрување на функционирањето на ДКСК, особено со доделување дополнителни средства за вработување специјализиран кадар. Исто така, на Јавното обвинителство, на истражните центри и на единиците за спроведување на законот задолжени за истражување корупција, треба да им се стават на располагање дополнителни човечки и финансиски ресурси. За секторите што се најранливи на корупција, неопходни се насочени процени на ризиците и наменски активности.

Северна Македонија има одредено ниво на подготвеност во борбата против **организираниот криминал**. Постигнат е одреден напредок во извештајниот период. Земјата продолжува да има добро ниво на оперативна соработка со земјите членки на ЕУ, со соседните земји што не се членки на ЕУ, со Европол и Европавда. Новиот Закон за спречување перење пари и финансирање тероризам влезе во сила во јули 2022 година. Сега треба да се изготви и навремено да се донесе законодавство за спроведување. Треба да се вложат дополнителни напори за да се подобри ефективностa на спроведувањето на законите во борбата против одредени форми на криминал, какви што се перење пари и финансиски криминал. Северна Македонија треба да го донесе и да го спроведе потребното законодавство за уредување на работата на Канцеларијата за поврат на имот. Треба да се зајакне капацитетот на Националниот координативен центар за сузбивање

организиран и сериозен криминал. Координацијата останува клучна за сите засегнати страни вклучени во борбата против организираниот криминал, вклучително и меѓу обвинителите и полицијата.

Постигнат е одреден напредок во **борбата против тероризмот и спречување насилени екстремизам** во согласност со целите утврдени во Заедничкиот акциски план за борба против тероризмот за Западен Балкан и новиот билатерален договор за спроведување. Националните стратегии за борба против тероризмот (2023-2027) и за спречување на насилниот екстремизам (2023-2027), со поврзаните акциски планови, беа донесени во мај 2023 година.

Северна Македонија е на една од главните транзитни маршрути за миграциско движење. Земјата продолжува да игра активна улога во управувањето со **мешаните миграциски текови**. Продолжија напорите за осигурување основни услови за живот и услуги за сите мигранти во земјата. Меѓутоа, постои потреба од зајакнување на институционалните и на административните капацитети за сите аспекти на управувањето со миграцијата. Потребни се повеќе вработени и дополнителни материјално-технички ресурси за да се зголеми капацитетот на задоволително ниво. Потребна е систематска регистрација на мигрантите, а треба да се подобри профилирањето чувствително на заштита. Земјата треба да воспостави соодветен систем за контрола на нерегуларното движење на луѓе и да ја прекине практиката на враќање на мигрантите надвор од правната рамка. Треба да се финализира и да се донесе план за вонредни ситуации за управување со големи миграциски текови. Договорот за статус за оперативна соработка во управувањето со границите со Европската агенција за гранична и крајбрежна стража (Фронтекс) влезе во сила на 1 април 2023 година, со што се овозможи почнување заедничка операција со распоредување гранична полиција од земјите членки на ЕУ за обезбедување поддршка при граничната контрола и управувањето со нерегуларна миграција и прекуграничен криминал.

Правната рамка за **заштита на фундаменталните права е делумно усогласена со правото** на ЕУ и со стандардите за фундаменталните права. Земјата продолжува да ги исполнува своите општи обврски во однос на фундаменталните права, но законодавството треба да се спроведува на посистематски начин. Некои значајни измени и дополнувања на Кривичниот законик се донесени во февруари 2023 година, со кои се уредуваат кривичните дела на родово засновано насилство. Собранието треба да врши именувања во независни и регулаторни тела врз основа на заслуги. Постојано мора да се гарантира функционалната независност на телата за човекови права. Тоа, меѓу другото, значи и доделување доволно средства. Сè уште постои потребата за зајакнување и за соодветно финансирање на службите за жртви на родово засновано насилство за да се исполнат стандардите утврдени со Истанбулската конвенција. Лицата со попреченост и понатаму се соочуваат со директна и индиректна дискриминација, социјална исклученост и препреки. Канцеларијата на Народниот правобранител и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација потпишаа меморандум за разбирање за да ја официјализираат нивната координација. Состојбата во затворите сè уште е катастрофална. Препораките на Европскиот комитет за спречување тортура во однос на постапувањето со притворени и со осудени лица не се спроведени, што предизвикува сериозна загриженост. Условите за притвор треба итно да се подобрат. Посебно внимание треба да се посвети на промовирање недискриминација, зголемување на ефективност во справувањето со криминалот од омраза и говорот на омраза и зајакнување на капацитетот и на независноста на институциите задолжени за заштита на правата на лицата што им припаѓаат на малцинствата или на заедниците. Агенцијата за остварување на правата на заедниците треба да добие доволно средства за понатамошно

промовирање на заштитата на малцинствата и за спроведувањето на националната стратегија „Едно општество за сите и интеркултурализам“. Треба да се зајакне капацитетот на службениците за спроведување на законот и кривичната правда за ефикасно спречување и кривично гонење на сите случаи на насилство, криминал од омраза и говор на омраза. Надворешниот надзорен механизам на полицијата, вклучително и на затворската полиција, сè уште не е целосно функционален, а тројцата претставници на ГО допрва треба да бидат избрани од Собранието. Донесените измени на Законот за матичната евиденција го отвораат патот кон решавање на случаите на бездржавјанство и исполнување на меѓународните обврски на земјата.

Подготвеноста на Северна Македонија е помеѓу одредено и умерено ниво во областа на **слободата на изразување**. Свкупно, постигнат е ограничен напредок. Општиот контекст за слободата на медиумите е поволен и овозможува критичко медиумско известување. Измените и дополнувањата на Кривичниот законик и на Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета го подигна свкупното ниво на правна заштита на новинарите. Меѓутоа, забележани се голем број напади, закани и одредено заплашување на новинарите. Треба да се обезбеди поголема транспарентност при рекламирањето на државните институции и на политичките партии во медиумите. Потребна е реформа на јавниот радиодифузен сервис за да се зајакне неговата независност, професионалните стандарди и финансиската одржливост. Од декември 2018 година Собранието го одложува назначувањето на програмскиот совет на јавниот радиодифузен сервис и советот на регулаторот за медиуми. Условите за работа на новинарите и понатаму се проблематични.

Во однос на **економските критериуми**, Северна Македонија постигна одреден напредок и е на добро ниво на подготвеност за развојот на функционална пазарна економија. Во 2022 година економијата беше тешко погодена од последиците од руската воена агресија врз Украина, кои значително го забавија нејзиното закрепнување по кризата со КОВИД-19. Владата ги поддржуваше домаќинствата и бизнисите со големи енергетски субвенции, намалувања на даноците и насочена директна поддршка на приходите. Како резултат на зголемувањето на даночните приходи поттикнато од инфлацијата и на недоволното извршување на неколку категории расходи, општиот државен дефицит остана под ревидираната цел. Капиталните расходи беа значително зголемени, но сепак беа под ревидираниот план. Соодносот на јавниот долг опадна, но останува значително над нивоата пред КОВИД-19. Централната банка дополнително ја заостри својата политика со оглед на сè уште зголемените инфлациски притисоци, кои почнаа постепено да се намалуваат кон крајот на 2022 година и понатаму. Дефицитот на тековната сметка значително се зголеми поради порастот на цените за увоз на енергија, но потребите од надворешно финансирање беа задоволени со помош на пазарно задолжување и задолжување од ММФ. Законот за буџетите, донесен во септември 2022 година, предвидува воведување фискални правила и фискален совет, со што се зајакнува фискалната стабилност. Сепак, напредокот е бавен во спроведувањето на обемните мерки за подобрување на управувањето со јавните инвестиции, што е од витално значење за поддршка на плановите на Владата за значително зголемување на капиталните расходи. Банкарскиот сектор не беше засегнат во текот на кризите. Пазарот на труд бележи одредено подобрување, но и понатаму постојат структурни проблеми каде што се вклучени високи стапки на невработеност кај младите и долгорочна невработеност, како и голем родов јаз. Деловното опкружување и понатаму е попречено од значителната неформална економија, бавниот напредок во рационализацијата на парафискалните давачки и нетранспарентен и неефикасен режим за државна помош.

Северна Македонија постигна одреден напредок и е умерено подготвена да се справи со **конкурентскиот притисок и со пазарните сили** во рамките на ЕУ. Интеграцијата со ЕУ во трговијата и во инвестициите остана на високо ниво во 2022 година. Уделот во извозот на производите со висока вредност дополнително се зголеми, а трговската отвореност се искачи на рекордно високо ниво. Постигнат е дополнителен напредок во насока на подобрување на стручното образование и обука, но останува големиот недостиг на вештини за задоволување на потребите на пазарот на труд, што повлекува долги транзиции од училиште до работно место. Сето ова, заедно со големите недостатоци во транспортната и во енергетската инфраструктура, слабите инвестиции и слабото финансирање иновации, го ограничуваат потенцијалниот раст. Дигитализацијата на економијата напредува, но конкурентноста на домашните деловни субјекти може да се подобри со поширока понуда на јавни е-услуги.

Во однос на способноста да ги преземе обврските за членство, Северна Македонија е умерено подготвена во повеќето области опфатени со **кластер 2 за внатрешниот пазар**, имено слободното движење на стоки, услуги и капитал, интелектуалната сопственост, политиката на конкуренција, финансиските услуги и заштитата на потрошувачите и здравјето. Земјата постигна добро ниво на подготвеност во однос на правото на трговски друштва, иако сè уште е во рана фаза на слободата на движење за работниците. Северна Македонија постигна добар напредок во однос на слободното движење на капиталот и одреден напредок во однос на финансиските услуги и заштитата на потрошувачите и на здравјето. Постигнат е ограничен напредок во однос на слободното движење на стоки, правата на основање и слободата на давање услуги. Не е постигнат напредок во однос на правото на трговски друштва, правото на интелектуална сопственост и политиката на конкуренција и слободното движење на работниците. Главно, во наредната година е потребен поголем напредок во областите опфатени со овој кластер бидејќи тоа ќе придонесе кон подготовките на Северна Македонија за исполнување на барањата на внатрешниот пазар на ЕУ. Работата на овој кластер е многу важна за развојот на Заедничкиот регионален пазар.

Главно, Северна Македонија е умерено подготвена во повеќето области опфатени со **кластер 3 за конкурентност и инклузивен раст**, вклучително и за дигиталната трансформација и медиумите, оданочувањето, социјалната политика и вработувањето, и претпријатијата и индустриската политика. Подготвеноста на земјата е помеѓу умерено и добро ниво во областа на економската и на монетарната политика. Има добро ниво на подготвеност во областите на науката и истражувањето и царинската унија. Постигнат е одреден напредок во однос на оданочувањето, економската и монетарната политика, претпријатијата и индустриската политика, политиката за наука и истражување, социјалната политика и вработувањата. Сепак, потребни се повеќе напори, особено во областите каде што е постигнат ограничен напредок, какви што се дигиталната трансформација и медиумите, царинската унија и образованието и културата.

Во однос на **кластер 4 за Зелена агенда и одржлива поврзаност**, Северна Македонија има добро ниво на подготвеност во трансевропските мрежи и одредено ниво на подготвеност во однос на животната средина и климатските промени. Земјата е умерено подготвена во однос на транспортната и на енергетската политика со одреден напредок во енергетиката, особено во однос на регионалните гасни интерконекции и обновливите извори на енергија. Потребни се значителни напори во областите каде што е постигнат ограничен напредок, какви што се транспортот, трансевропските мрежи и заштитата на животната средина. Во претстојниот период земјата треба да го забрза спроведувањето

на Економскиот и инвестициски план и на Зелената агенда за земјите од Западен Балкан.²

Северна Македонија е умерено подготвена во повеќето области на **кластер 5 за ресурси, земјоделство и кохезија**. Има добро ниво на подготвеност во областа на безбедноста на храната, ветеринарството и фитосанитарната политика и е во рана фаза на подготвеност во финансиските и во буџетските одредби. За време на извештајниот период, беше постигнат одреден напредок во земјоделскиот и во руралниот развој, во рибарството и безбедноста на храна, во ветеринарната и фитосанитарната политика. Сепак, потребни се дополнителни напори, особено во областите каде што има ограничен напредок или нема напредок какви што се регионалната политика и координацијата на структурните инструменти, како и во финансиските и во буџетските одредби.

Во однос на **кластер 6 за надворешни односи**, Северна Македонија е умерено подготвена во областа на надворешни односи и постигна добро ниво на подготвеност во однос на заедничката надворешна и безбедносна политика. Во текот на извештајниот период земјата постигна одреден напредок во однос на заедничката трговска политика. Таа постигна добар напредок со одржување целосна усогласеност со заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ. На тој начин, Северна Македонија се покажа како сигурен партнер, вклучително и на меѓународно ниво.

Во однос на **регионалната соработка**, земјата одржува добри односи со другите земји што се дел од процесот на проширување и го продолжи своето активно учество во регионалните иницијативи. Постојните билатерални договори треба да се спроведуваат со добра волја од сите страни, вклучително и Преспанскиот договор меѓу Северна Македонија и Грција и Договорот за пријателство, добрососедство и соработка со Бугарија, вклучително и нивните протоколи.

1.3. Актуелна состојба со пристапните преговори

По политичката Меѓувладина конференција за пристапните преговори со Северна Македонија што се одржа на 19 јули 2022 година, Комисијата веднаш го започна **скрининг**-процесот што беспрекорно напредува. Се одржаа сите сесии за кластер 1 (Фундаментални вредности) и кластер 2 (Внатрешен пазар), кластер 3 (Конкурентност и инклузивен раст) и кластер 4 (Зелена агенда и одржлива поврзаност). Објаснувачките сесии за кластер 5 (Ресурси, земјоделство и кохезија) и кластер 6 (Надворешни односи) се завршени и во тек се билатерални состаноци во врска со нив. Преостанатите состаноци за скрининг се закажани до декември 2023 година.

2. КЛАСТЕР 1: ФУНДАМЕНТАЛНИ ВРЕДНОСТИ НА ПРИСТАПНИОТ ПРОЦЕС

2.1. Функционирање на демократските институции и реформата на јавната администрација

2.1.1. Демократија

Политичката состојба и понатаму е поларизирана, што влијае врз соодветното функционирање на демократските институции.

² КОМ(2020) 641 последна верзија

Избори

Главно, правната рамка сè уште е погодна за одржување демократски избори во Северна Македонија. Сепак, во извештајниот период не е постигнат напредок во однос на постапувањето по и спроведувањето на преостанатите препораки од Канцеларијата на ОБСЕ за демократски институции и човекови права (ОДИХР) и од Венецијанската комисија. Како што постојано беше посочувано во претходните извештаи, изборното законодавство треба сеопфатно да се прегледа за да се надминат недоследностите на навремен, инклузивен и транспарентен начин.

Во август 2022 година се одржаа **локални избори** за Советот на Општина Тетово и избори за градоначалник во Центар Жупа и Маврово-Ростуше. Изборите се уредно спроведени.

Во однос на законската рамка, не е постигнат напредок во постапувањето по или спроведувањето на преостанатите препораки на ОБСЕ/ОДИХР.

Во април 2023 година Министерството за правда воспостави работна група за изборни реформи, која има задача да ги спроведе преостанатите препораки на ОБСЕ/ОДИХР и во идеален случај, да направи нацрт за новиот Изборен законик. Главната опозициска партија реши да не учествува официјално во работната група. Работната група допрва треба да оствари значајни резултати. Потребен е сеопфатен преглед на законодавството за изборниот процес за да се отстранат постојните недоследности и да се зајакне системот со европските и со меѓународните стандарди. Широк консултативен процес треба да ја поддржи оваа реформа. Точноста на Избирачкиот список треба да продолжи да се подобрува преку систематски проверки, прегледи и ажурирања на податоците.

Пред следните избори, на Државната изборна комисија треба навремено да се доделат потребните ресурси за ефикасно и независно спроведување на својот мандат.

Собрание

Политичката поларизација во Собранието дополнително се продлабочи, со што се одложи донесувањето на многу реформски закони и важни именувања. Процесот на пристапните преговори за членство во ЕУ налага широк консензус од главните политички партии. Сите партии треба да се вклучат во конструктивен и инклузивен политички дијалог за да се зајакне улогата на Собранието. Прекумерно, а понекогаш и несоодветно беа употребени скратени постапки и „европското знаменце“, во некои случаи поради недостаток на консултации и лошо планирање на законодавниот календар. „Европското знаменце“ треба да се користи кога е директно поврзано со донесувањето закони чија главна цел е усогласување со *правото* на ЕУ, а не за скратување јавна дебата за важни прашања. Собранискиот надзор врз работата на извршната власт редовно се вршеше преку пратенички прашања до министрите. Партиите треба да вложат максимални напори за исполнување на долгорочно задоцнетите обврски за внатрешни реформи што произлегоа од третиот круг на „Дијалогот Жан Моне“ на почетокот на 2020 година. Продолжува утврдувањето на кривичната одговорност за лицата што организираа или извршија насилство во нападот врз Собранието на 27 април 2017 година. Неопходно е брзо спроведување на препораките од Групата држави против корупцијата за да се зголеми транспарентноста на финансирањето на политичките партии. Собранието треба да обезбеди навремен преглед на законските извештаи што му ги испраќаат државните агенции и тела.

Откако се заменети некои пратеници, бројот на жени пратеници се зголеми од 50 на 51 од вкупно 120, со што се достигна досега највисокиот процент (42,5 %). Бројот на

пратеници од мнозинските заедници се намали од 42 на 41 од вкупно 120 (34 %). Во март 2023 година Алијанса за Албанците се приклучи на владејачката коалиција, додека Алтернатива премина во опозиција. *Видете Владеење.*

Политичкиот дијалог во Собранието страдеше од недостатокот на меѓупартиски консензус, иако опозицијата поддржа одредени економски, енергетски и социјални мерки. Партиите во Собранието треба да соработуваат во однос на преговарачкиот процес за пристапување кон ЕУ и да го забрзаат спроведувањето на реформите поврзани со ЕУ. Националниот совет за евроинтеграции не одржува често состаноци. Одржани се само три седници, вклучително и една заедничка со Комисијата за европски прашања. Потребни се одлучни чекори за да се осигури дека Советот ја врши својата функција како главно средство за унапредување на ЕУ-интеграциите во Собранието.

Постојната поларизација меѓу владејачките партии и опозицијата спречува Собранието нормално да функционира. Главната опозициска партија ВМРО-ДПМНЕ³ активно ја блокираше работата на Собранието, што е значителна препрека за напредокот на законодавната агенда во Собранието. Меѓутоа, ВМРО-ДПМНЕ учествуваше во одредени дебати за важни прашања, иако се воздржуваше од гласање, на пример, за ратификацијата на Договорот со Фронтекс. По реконструкцијата на владината коалиција, составот на собраниските тела е променет за да ја одразува пропорционално новата коалиција и да обезбеди мнозинство во клучните тела. Не е постигнат консензус за важни именувања што долго време се одложуваат. Ова се однесува на двајца нови судии за Уставниот суд, пет заменици народни правобранители, членови на Програмскиот совет на јавниот радиодифузен сервис и на Советот на Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги и член на Комисијата за заштита и спречување од дискриминација. Од суштинско значење е именувањата на овие позиции да се засноваат на заслуги, а не на политичка основа.

Процесот на носење закони би се подобрил по ефикасното планирање и координација меѓу владејачката коалиција и опозицијата. Од јануари 2022 година до 15 јуни 2023 година, од вкупно 165 донесени закони, 51 закон се донесени во редовна постапка, 86 во скратена постапка и 28 за ратификација. Опозицијата ја критикуваше Владата за злоупотреба на скратени рокови во постапката со „знаменце на ЕУ“ за усогласување на законодавството со *правото* на ЕУ. Постапки со „знаменце на ЕУ“ се користеле, меѓу другото, и за менување на Кривичниот законик со воведување пониски казни за кривични дела за корупција и за измена на законите за работни односи, урбано планирање, изградба и автопатишта што треба да се изградат (особено патниот коридор VIII и X-d) и покрај фактот што овие измени главно не се однесуваат на усогласување на постојното законодавство со *правото* на ЕУ. Употребата на „европското знаменце“ треба да е доследна и јасно поврзана со законите што главно имаат за цел да го усогласат националното законодавство со *правото* на ЕУ. Постојано треба да се одржуваат сеопфатни консултации, вклучително и со Европската комисија. Бројот на закони донесени по скратена постапка, се зголемил од 38 % на 59 % на сметка на важни дебати и инклузивен законодавен процес. Употребата на скратени процедури треба да се ограничи. Тие не треба да се користат за да се скратат консултациите со јавноста или да се разрешат процедурални тешкотии во законодавството или да компензираат за лошото планирање на владино ниво. *Видете 2.1.2. Реформа на јавната администрација.*

Надзорот на Собранието врз извршната власт продолжи со редовни седници за пратенички прашања. Извршната власт даде одговори на 167 писмени пратенички

³ *Внатрешна македонска револуционерна организација – Демократска партија за македонско национално единство.*

прашања добиени во 2022 година и во првиот квартал од 2023 година. Во текот на извештајниот период не беа разгледани две интерпелации – за работата на претседателот на Одборот за политички систем и односи меѓу заедниците и на Комитетот за избори и именувања. Дискусиите на пленарните седници и во релевантните комисии за годишните извештаи од 2021 година од регулаторните, набљудувачките и надзорните тела се завршени на почетокот на 2023 година.

Спроведувањето на обврските преземени во третиот круг од „Дијалогот Жан Моне“ на почетокот на 2020 година не е завршено. Тие ги опфаќаат измените на **Деловникот за работа**, на пример за конститутивната седница, зајакнат надзор врз Владата, јавните расправи, собранискиот календар и постапките за законите со „европско знаменце“. Работната група за „Дијалогот Жан Моне“ свика средби во ноември и во декември 2022 година и во јуни и во септември 2023 година и се согласи за неколку аспекти од ревидирањето на законодавните постапки. Деловникот за работа треба да се донесе без натамошно одложување за да се подобри работењето на Собранието.

Што се однесува до **заштитата на човекови права** и фундаменталните слободи, постојаниот комитет за надзор остана неактивен. Клубот на пратенички ја организираше првата пленарна сесија за родови прашања за да ја обележи својата 20-годишнина. Меѓупартиските парламентарни групи за млади, за ЛГБТИК, за лица со попреченост, за Ромите⁴ и за животна средина спроведоа многубројни активности во тесна соработка со релевантните граѓански организации. Собранието и Владата се обврзаа приоритетно да ги започнат и да ги постигнат релевантните уставни измени, со цел во Уставот да се вклучат граѓаните што живеат во границите на државата.

Во април 2023 година е формирана работна група со обврска да ги подготви **уставните измени**. Составена е од 23 претставници од различни политички партии, вклучително и четворица пратеници и експерти. Партиите од опозицијата, вклучително и ВМРО-ДПМНЕ и Левица, не назначија претставници. Работната група едногласно одобри и поднесе нацрт-иницијатива, со што ги предложи измените до Владата во мај 2023 година. На 18 јули Владата ја донесе иницијативата за уставни измени, која беше поднесена до Собранието. Нацртот предвидува вклучување уште шест заедници во преамбулата и во два члена на Уставот, а тоа се бугарскиот народ, хрватскиот народ, црногорскиот народ, словенечкиот народ, еврејскиот народ и египетскиот народ. На 18 август се одржа пленарна седница за усвојување на иницијативата за измена на Уставот, но беше ставена во мирување бидејќи не можеше да се обезбеди потребното двотретинско мнозинство гласови.

Во мај Врховниот суд го одби барањето за повторно судење на осудените за упадот во Собранието на 27 април 2017 година. Судот го одби, како неосновано, барањето за вонредно преиспитување на пресудите на Кривичниот и на Апелациониот суд.

Потребни се активности за да се осигури транспарентност на **финансирањето на политичките партии**. Активностите треба да вклучуваат и постапување по препораките дадени од Групата држави против корупција (ГРЕКО). (*Видете Поглавје 23 – Правосудство и фундаментални права.*) Политичките партии треба да ги подберат своите внатрешни демократски процеси, вклучително и транспарентноста на изборите на партиските тела.

Владеене

⁴ Во согласност со терминологијата на европските институции, општиот израз „Роми“ се користи овде за да се однесува на повеќе различни групи без да се негираат специфичностите на овие групи.

Од првата политичка Меѓувладина конференција со која се отворија пристапните преговори на Северна Македонија со ЕУ во јули 2022 година, институциите мобилизираа значителни ресурси за да се вклучат активно во скринингот, кој напредува беспрекорно. Владата, исто така, ги зголеми своите напори за да им ги пренесе на граѓаните практичните придобивки од пристапувањето кон ЕУ. Владата треба да ја засили својата работа за да ја унапреди реформската агенда на ЕУ. Потребни се постојани и решителни чекори за забрзување на ЕУ-реформите и движење напред во процесот на пристапните преговори со ЕУ. Меѓупартиската соработка останува од суштинско значење во оваа насока. Органите треба да се воздржат од носење *ад хок* мерки што не се во согласност со *правото* на ЕУ и со европските стандарди. Меѓуетничките односи останаа стабилни и продолжи да се спроведува Охридскиот рамковен договор.

Во март 2023 година, 65 пратеници од вкупно 120 го поддржаа формирањето нова владина коалиција. Владејачката коалиција сега се состои од СДСМ⁵, ДУИ⁶ и Алијанса за Албанците и ја поддржуваат неколку помали политички партии. Во Владата, 25 % од министрите, 31 % од замениците министри и 29 % од државните секретари се жени. На 15 % од извршните позиции во различни владини тела и агенции се наоѓаат жени.

По прегрупирањето, клучните приоритети на владината програма за 2022-2024 останаа непроменети. Тие вклучуваат значителен економски раст, социјална инклузија и развој на човечкиот капитал, владеење на правото и добро владеење, унапредување на демократијата и на слободата, како и интеграцијата во НАТО и во ЕУ.

Како дел од процесот за пристапни преговори со ЕУ, релевантните национални претставници, координирани од главниот преговарач, активно учествуваа на состаноците од скринингот што ги организираше Комисијата, а почнаа во јули 2022 година. Надврзувајќи се на искуството на процесот на скринингот, Северна Македонија треба да продолжи да ги засилува своите **преговарачки структури со ЕУ** и да постигне добра координација меѓу ресорните министерства и институциите со понатамошен развој на стручноста во однос на правото на ЕУ во јавната администрација.

Меѓуетничката ситуација главно остана мирна, со изолирани случаи на тензија за време на протестите во летото 2022 година против предлогот креиран за отстранување на пречките за отворање на пристапните преговори со ЕУ. Комитетот за односи меѓу заедниците продолжи да негува мултиетничка и мултикултурна димензија во општеството, особено преку организирање интеркултурни активности меѓу студентите. Охридскиот рамковен договор од 2001 година, кој го промовира мултиетничкиот карактер на општеството, продолжи да се спроведува.

Имаше ограничен напредок во однос на реформите на **локалната самоуправа**, главно поврзан со фискалната децентрализација. Меѓутоа, општините сè уште не ги почувствуваа фискалните придобивки од минатогодишната измена на Законот за финансирање на единиците за локална самоуправа. Владата треба итно да ја подобри нормативната и финансиската рамка во согласност со програмата 2021-2026 за одржлив локален развој и децентрализација. Општините и натаму се соочуваа со сериозни финансиски тешкотии како резултат на инфлацијата и зголемените трошоци за енергија. Владата и општините треба да размислат за воспоставување механизам за постојана соработка, со цел да го заживеат меѓуинституционалниот дијалог на различни нивоа од владеењето, особено во однос на процесот на пристапните преговори со ЕУ.

⁵ Социјалдемократски сојуз на Македонија

⁶ Демократска унија за интеграција

Граѓанско општество

Главно, граѓанските организации (ГО) во Северна Македонија продолжуваат да работат во поволно опкружување. Сепак, Владата треба да ги зголеми своите напори за вклучување на граѓанското општество во приоритетните области и во консултативните активности. ГО треба да имаат важна улога во реформскиот процес и да бидат вклучени во процесите на донесување одлуки. Сè уште постои потреба за изменување и за спроведување во практика на постојните законски и финансиски рамки, особено за да се обезбедат конзистентни механизми за доделување јавно финансирање на ГО. Потребно е Советот за соработка меѓу Владата и граѓанското општество да продолжи со своите активности.

Граѓанското општество е клучна компонента на секој демократски систем и како такво државните институции и понатаму го признаваат. ГО и натаму работат во овозможувачка средина. Тие играат витална улога во промовирањето и унапредувањето на човековите права, владеењето на правото и стабилноста, со тоа што се постојани во своите улоги на чувари и што настојуваат да учествуваат во процесите на носење одлуки. ГО треба да бидат консултирани во однос на нацртот на законодавството посистематски и позначително. Улогата на граѓанското општество во процесот на пристапните преговори со ЕУ треба да биде зацврстена.

Советот за соработка меѓу Владата и граѓанското општество сè уште е главен структурен канал за консултации и за вклучување на граѓанското општество во политичкиот дијалог и во одлучувањето. Буџетските средства за годишната програма за соработка со граѓанското општество не се вратени во дополнувањето на буџетот за 2022 година. Ова е спротивно на целите на политиката од Стратегијата за соработка со граѓанското општество 2022-2024. ГО ја бојкотираа работата на Советот од март 2022 година како резултат на владината одлука да ги пренесе средствата за финансирање на ГО од Генералниот секретаријат кон Министерството за политички систем и односи меѓу заедниците. Има потреба да се врати довербата и соработката. Улогата на Советот и на релевантната единица во Генералниот секретаријат на Владата треба да биде подобрена.

Во тек е спроведувањето на Стратегијата за соработка со и развој на граѓанското општество 2022-2024, иако е потребна ефективна надзорна рамка за проверка на нејзиното спроведување. Локалните органи треба да бидат повеќе проактивни и да развијат конзистентен пристап во вклучувањето на ГО во креирањето политики на локално ниво.

Граѓански надзор врз безбедносниот/разузнавачкиот сектор

Собраниските комисии што ги надгледуваат разузнавачките служби одржаа неколку средби, но потребни се натамошни напори за подобрување на нивната ефикасност.

Специјалниот оддел за истрага и гонење кривични дела сторени од лица со полициски овластувања и од припадници на затворската полиција е оперативен. Сепак, недостигот на доволно кадар ја попречува неговата ефикасност.

Механизмот за цивилна контрола е составен само од претставник на Канцеларијата на Јавниот правобранител. Собранието не избра здруженија на граѓани што треба да бидат дел од овој механизам.

Советот за цивилен надзор, уреден со Законот за следење на комуникациите, не е воспоставен во практика. Во јули 2023 година Собранието донесе измени и дополнувања на Законот, неопходни за операционализирање на Советот за граѓански надзор.

2.1.2. Реформа на јавната администрација

Северна Македонија е **умерено подготвена** во однос на реформата на јавната администрација. Во извештајниот период е постигнат **ограничен напредок** со донесувањето на новата Стратегија за реформа на јавната администрација и на придружниот акциски план во јули 2023 година. И покрај тоа што го почна процесот пред 5 години, земјата сè уште не ја донесе ревидираната законска рамка за управување со човечки ресурси, која ги вклучува ревидираниот Закон за административни службеници, Законот за вработените во јавниот сектор и новите законски одредби за висока раководна служба. Новата рамка треба да го подобри управувањето со човечките ресурси во администрацијата и да помогне да се обезбедат вработувања, унапредувања и отпуштања засновани на заслуги на сите нивоа, вклучително и високото раководство. Законодавството сè уште не ги прифатило препораките на Државната комисија за спречување на корупцијата за непотизам, кронизам и политичко влијание при вработувањето во јавниот сектор и при именувањето членови на надзорните и на управните одбори. Подобрувањата во отчетноста во јавната администрација се поткопани со недонесувањето на новиот Закон за организација и работа на органите на државната управа. Во моментот се прават напори да се подобри испораката на услуги за граѓаните и за бизнисите.

Бидејќи минатогодишните препораки беа само делумно спроведени, тие и понатаму важат. Во наредниот период земјата особено треба:

- да ги донесе и да ги спроведе ревидираниот Закон за административни службеници, Законот за вработените во јавните служби и законските одредби за висока раководна служба;
- да го донесе и да го спроведе Законот за организација и работа на органите на државната управа и други поврзани закони во согласност со препораките за новата организација на органите на државната управа;
- да обезбеди целосно спроведување на Законот за општа управна постапка со завршување на дигитализацијата на регистрите на институциите и размената на податоци и поедноставување на електронските постапки.

Стратешка рамка за реформа на јавната администрација

Новата **Стратегијата за јавна администрација 2023-2030** и придружниот акциски план се донесени во јули 2023 година. Неколку делови се пренесени од претходната стратегија без предложени мерки за ублажување и покрај претходните предизвици во врска со нивното спроведување. Мерките планирани за првата година од **Програмата за реформи во управувањето со јавните финансии** заостануваат поради одложувањето на носењето на клучното законодавство. Советот на високо ниво за реформи во јавната администрација се сретнал еднаш во текот на извештајниот период. Нема доволно **политичка поддршка**, лидерство и надзор на реформите. Министерството за информатичко општество и администрација нема доволно човечки ресурси за да ги придвижи реформите на техничко ниво. Националните средства за Стратегијата за реформа на јавната администрација треба да бидат зголемени бидејќи активностите во клучните реформи сè уште многу зависат од поддршката на донаторите.

Развој и координација на политики

Воспоставени се правната рамка и институционалните структури за кохерентен **систем за креирање политики**. Меѓутоа, потребни се натамошни напори за разјаснување на одговорностите во институциите што ги креираат политиките за да се обезбеди нивно

соодветно функционирање и да се рационализира известувањето. Среднорочното буџетско планирање и фискалните политики се во согласност со стратешките приоритети на Владата. Улогата на Генералниот секретаријат како централно тело за координација и контрола на квалитетот беше малку подобрена, но останува недоволна. Нема редовно ажурирање или извештаи за спроведувањето на националната програма за усвојување на правото на ЕУ за периодот 2021-2025.

Политиката заснована на докази и развојот на законодавството се делумно успешни. Меѓутоа, одредени делови од донесеното законодавство, како што е Законот за изградба на коридорите VIII и X-d, кој треба да биде спроведен од „Бехтел и Енка“, е во конфликт со делови од правната рамка и меѓународните обврски. Многу институции сè уште ги немаат дигитализирано своите регистри. Споделувањето административни податоци треба да се прошири и податоците треба да се поедностават со цел подобро да се информира процесот на креирање политики и ново законодавство. Процените на регулативното влијание продолжува да се спроведуваат само како формалност, а не и како процена за потенцијалното влијание што би го имале новите закони. Продолжува напорите за да се подобрат употребата и квалитетот на процените на влијанието на регулативата, а особено процените на буџетското влијание. Сепак, Министерството за информатичко општество и администрација нема доволно ресурси за да обезбеди ефективна и постојана контрола на квалитетот.

Националниот систем за електронски консултации овозможува инклузивно учество на сите засегнати страни во **јавните консултации**. Сепак, неговиот целосен потенцијал е неискористен, особено од граѓаните и од бизнисите. Треба да се подобри контролата на квалитетот и следењето на консултативниот процес со јавноста. Бројот на закони донесени по скратена постапка, во 2022 година се зголеми на 58 %. Овие закони не претрпеа соодветен процес на јавна консултација и не беа редовно поткрепени со процени на влијанието. Треба да се подобри квалитетот на подготовката на законодавството. Честите законски измени создаваат правна несигурност и го попречуваат правилното спроведување. Продолжи злоупотребата на постапката за користење на „европското знаменце“. „Европското знаменце“ треба да се користи кога е директно поврзано со донесувањето закони чија главна цел е усогласување со *правото на ЕУ (видете 2.1.1 Демократија)*.

Јавната контрола врз работата на Владата е поткрепена со редовни владини соопштенија за медиуми. Меѓутоа, повремено се доцнеше со објавувањето на дневниот ред и на записниците од владините седници. Документите донесени на владините седници, не се објавуваат доследно. Освен тоа, Владата не ги објавила годишните извештаи за својата работа за 2020, 2021 и 2022 година.

Управување со јавните финансии

Во јуни 2022 година Владата донесе **нова Програма за реформа во управувањето со јавните финансии** за 2022-2025. Програмата е составена од осум столба. Во април 2023 година, Владата го објави својот прв годишен извештај за надзор за 2022 година и нацрт на акциски план за 2023 година. Извештајот укажува на слабо спроведување и резултати, со што се сугерира дека планирањето треба да биде пореално.

Во септември 2022 година Собранието го донесе Законот за буџети. Законот нуди правна рамка за неколку клучни реформи во управувањето со јавните финансии, вклучително и зацврстување на подготовката на среднорочниот буџет, ревизија на класификациите во буџетот и воспоставување Интегриран информатички систем за финансиско управување. Законот за буџет, исто така, има за цел фискалната стратегија да биде

посеопфатна и да развие поширок систем за следење на фискалните ризици, вклучително и оние на државните претпријатија и на општините. Агендата за реформи во управување со јавните финансии доби извесна динамика по носењето на Законот за буџети, но во неколку клучни реформски области напредокот е сè уште бавен.

Министерството за финансии продолжи да ја подобрува **транспарентноста** на управувањето со јавни финансии преку квартално објавување податоци за приходите и за расходите на јавните институции, на локалните влади и на државните компании. Капацитетот на човечките ресурси во Министерството за финансии сè уште е ограничен.

Министерството за финансии мора да вложи дополнителни напори за да го зголеми учеството на јавноста во секоја фаза на подготовка, извршување и известување за буџетот. Буџетската транспарентност и **ефективноста на јавното трошење** мора дополнително да се зголемат преку ефикасно спроведување на Законот за буџети.

Јавна служба и управување со човечки ресурси

Не е постигнат напредок во носењето на долгоочекуваното ревидирано законодавство за административни службеници и вработени во јавниот сектор или, пак, новото законодавство за раководните позиции насочени кон тоа да се постигне **вработување по заслуга** и правични **унапредувања и отпуштања**. Редовните измени на законите за административни службеници и вработени во јавниот сектор по нивното носење во 2014 година доведоа до неконзистентна примена на постапките за вработување и за унапредување во јавниот сектор. Сè уште се на сила контрадикторните правила во Законот за внатрешни работи, што дозволува исклучување на вработените од одредбите на Законот за административни службеници. Покрај тоа, администрацијата сè уште често ги користи постапките за трансформирање на договорите за вработување на определено време или за услуги во договори на неопределено време.

Врховната ревизорска институција откри неправилности и злоупотреба на ИТ-системот за тестирање кандидати за позиции во јавната администрација. Системот за бодување на перформансите, иако постои на хартија, сè уште не се користи систематски. Покрај тоа, продолжува недоволната транспарентност за основите за отпуштање јавни службеници и недостигаат податоци за отпуштање нераководен кадар. Треба да се обезбеди соодветно следење на препораките на Државната комисија за спречување на корупцијата за подобрување на постапките за вработување во јавниот сектор. Националните органи треба да развијат политика на задржување на јавната администрација, со цел да се избегнат натамошни загуби на важна експертиза и опаѓање на административниот капацитет. Голем број слободни работни места на раководни позиции не беа пополнети преку конкурентни постапки (18 слободни работни места) туку со именување вршители на должност (40 именувања).

Министерството за информатичко општество и администрација е одговорно за координација и надзор на **управувањето со човечките ресурси** во јавната администрација. Зголемен е бројот на институции што го користат информатичкиот систем за управување со човечките ресурси. Извештаите од посебните институции за државна ревизија покажуваат дека некои вработени во јавните служби сè уште примаат плата и покрај тоа што не се формално назначени и не мора да се појават на работа. Почнати се иницијативи за ревидирање на **системот за надоместоци** за да се обезбедат поконзистентни нивоа на плати и да се промовира мобилност. Одредени институции имаат развиено законски решенија што дозволуваат еднострано зголемување на платите за одредени категории од кадарот. Практиката за плаќање додатоци на плата продолжи со законите за извршување на буџетот за 2022 и 2023 година. Сепак, стапката на

менување на кадарот што работи на управувањето со фондовите на ЕУ, ја доведува во прашање ефективноста на овие мерки.

На 31 декември 2022 година жените претставувале 56,29 % од севкупниот број вработени во јавната служба според регистарот на вработени во јавниот сектор, без кадарот на институциите какви што се војската и агенциите за спроведување на законот. Процентот што се користи во формулата за „Балансер“ – алатка за човечки ресурси што го одредува процентот на вработени во јавниот сектор од секоја етничка група – и понатаму загрижува. Ревидираната формула го вклучува нерезидентното население и не го зема предвид процентот на граѓани што не ја искажале својата етничка припадност на пописот. Не е завршен трансферот на вработените од Министерството за политички систем и односи меѓу заедниците во различни институции. Покрај тоа, Министерството спроведе нова постапка за вработување, со цел да ги распореди новите вработени во различни институции.

Во однос на **професионалниот развој**, сè уште нема централизирана база на податоци за сите обуки што ги нудат различните институции и проекти. Развиени се насоки за **интегритет** на централно и на локално ниво. Законодавството за укажувачи е во сила, но треба да се подобри заштитата на укажувачите. Според годишниот извештај на Државната комисија за спречување на корупцијата, институциите пријавиле 24 случаи на укажувачи во 2022 година и пратиле десет извештаи директно до Државната комисија.

Отчетност на администрацијата

Реорганизацијата на институциите од централната власт, насочена кон усогласување на институционалната рамка, елиминирање на преклопените овластувања, подобрување на ефикасноста на администрацијата и подобрување на **линиите на одговорност**, е одложена поради новиот закон за државна организација што сè уште не е донесен. Ова, исто така, ја спречи реорганизацијата на трите пилот-министерски системи. Делегирањето на овластувањата за донесување одлуки на раководните позиции од средно ниво, останува ограничено и на централно и на локално ниво. Потребни се континуирани напори за ефикасно вклучување на раководната одговорност во целата јавна администрација (*видете Поглавје 32 – Финансиска контрола*).

Воспоставено е законодавството за **надзор од независни надзорни тела**, а особено од Државниот завод за ревизија и Народниот правобранител. Сè уште е потребно посистематско следење на нивните заклучоци и препораки, и од страна на Владата во решавањето на недостатоците и во спречувањето на натамошни нерегуларности (*видете на пример Поглавје 20 – Претпријатија и индустриска политика, Поглавје 25 – Наука и истражување и Поглавје 15 – Енергетика*) и од страна на агенциите за спроведување на законот во гонењето на делата. **Правото на граѓаните за пристап до информациите од јавен карактер** е заштитено со законодавството. Сепак, треба дополнително да се охрабрува проактивното обелоденување информации и бази на податоци на службените веб-страници, особено на локално ниво. Агенцијата за заштита на слободниот пристап до јавни информации ги обработува поднесените барања брзо и проактивно врши надзор врз носителите на информациите и покрај ограничените средства.

Правната рамка што го опфаќа **правото на граѓаните на добра администрација** предвидува управни и судски прегледи. Меѓутоа, во практика, управните спорови сè уште се соочуваат со неразумни одложувања. Постапките за жалба се сложени и долготрајни и се состојат од неколку нивоа на жалби. Има повторување на постапките, бидејќи најголем дел од одлуките се засноваат на процедурални размислувања, а не на

основаност. Продолжуваат одложувањата во извршувањето на одлуките на Управниот суд од страна на соодветните институции. Со законодавството се дефинираат **правото на граѓаните да бараат надоместок на штета** и одговорноста на јавните органи во случаи на прекршоци.

Обезбедување услуги за граѓаните и за деловните субјекти

Во однос на **испораката на услуги ориентирани кон корисниците**, законодавството и ИТ-инфраструктурата овозможуваат најголем дел од административните услуги да се нудат онлајн и офлајн, преку националниот е-портал за услуги, вклучувајќи и капацитети за лица со посебни потреби. Треба да се заврши ажурирањето на порталот со 135 нови услуги. Во моментот, бројот на дигитални услуги достапни до граѓаните е симболичен и главно се состои од услуги што ретко се бараат, додека најбараните услуги, како што е издавањето лични документи, сè уште не е достапно онлајн. Дури и офлајн овие основни услуги се влошија со дополнителни административни барања од граѓаните. Квалитетот на податоците во регистарот треба да се подобри бидејќи се користи како главен регистар во земјата. Законодавството за рамката за интероперабилност не е ажурирано во согласност со последните стандарди на ЕУ, додека самата алатка не се користи со целиот нејзин потенцијал од релевантните институции, што е пречка за напредувањето во обезбедувањето дигитални услуги. Северна Македонија треба да обезбеди усогласување и со Европската рамка за интероперабилност (последна ревизија во 2017 година) и со Актот за интероперабилна Европа (2022).

Немаше напредок во насока на **поедноставување на административните постапки**. Законот за општата управна постапка сè уште не се спроведува систематски во администрацијата.

2.2. Владеење на правото и фундаментални права

2.2.1. Поглавје 23: Правосудство и фундаментални права

Основните вредности на ЕУ вклучуваат владеење на правото и почитување на човековите права. Од огромно значење се постоењето ефективен (независен, висококвалитетен и ефикасен) правосуден систем и ефикасна борба против корупцијата, како што е и почитувањето на фундаменталните права во закон и во практика.

Северна Македонија постигна ниво на подготвеност помеѓу одредено и умерено да го примени *правото* на ЕУ и европските стандарди во оваа област. Сепак, **не е постигнат напредок** во зајакнувањето на судската независност и подобрувањето на правната рамка за заштита на фундаменталните права.

Функционирање на правосудството

Во однос на судскиот систем, нивото на подготвеност на Северна Македонија е помеѓу **одредено и умерено**. Во текот на извештајниот период **не е постигнат напредок** во областа на судството. Судскиот совет треба да се стреми кон заштита на интегритетот и на независноста на судиите и на институциите и треба да се спротивстави на секое надворешно влијание. Контрoверзното разрешување на претседателот на Судскиот совет предизвика загриженост за несоодветно политичко влијание. Доцни донесувањето нова стратегија за реформа на правосудството. Таа треба да има за цел подобрување на функционирањето на институциите. Напредокот во спроведувањето на стратегиите за човечки ресурси за судството и за обвинителството е ограничен. Недостигот на мерки за

справување со влијанието на планираните пензионирања, влијаеше врз ефикасноста. Повеќето унапредувања за повисоките судови се соочија со понатамошни одложувања. Продолжи надградбата на Информацискиот систем за автоматско управување со судски предмети (АКМИС) за распределба на предметите во судовите по случаен избор. Сличен систем беше воведен и во Јавното обвинителство.

Препораките на Комисијата од претходната година не беа спроведени и продолжуваат да важат. Во текот на наредната година, земјата особено треба:

→ да заврши со спроведувањето на стратегијата за реформа на правосудството и на ажурираниот акциски план, со посебен фокус на донесување нов Закон за граѓанска постапка, во согласност со европските стандарди, и да ја подготви новата стратегија за реформа на правосудството (за 2023 – 2027 година) без одложување;

→ да ја ревидира законодавната рамка и целокупното функционирање на Судскиот совет за да се зајакне неговата транспарентност и независност и да го забрза спроведувањето на стратегиите за човечки ресурси за судството и за обвинителството;

→ да обезбеди целосна функционалност и компатибилност на АКМИС со нивото на сложеност на судските предмети и методот за оценување судии и претседатели на судови.

Стратешки документи

Според извештајот за оцена на спроведувањето на **стратегијата за реформи во правосудството** (2017 – 2022) за 2022 година, од 227 активности, 140 се целосно спроведени, 18 се во тек, 14 се одложени, 43 бараат континуирано спроведување, 6 се однесуваат на законодавни мерки што се во тек во Собранието, а 6 беа напуштени поради промена на пристапот. Процесот на донесување на новата стратегија за реформа на правосудството за 2023 – 2027 година, кој започна во септември 2022 година, доцни. Спроведувањето на Законот за Јавното обвинителство продолжи. Имаше ограничен напредок во спроведувањето на стратегиите за управување со човечки ресурси во судовите и во јавните обвинителства.

Раководни тела

Има сериозна загриженост за несоодветно надворешно влијание врз работата на Судскиот совет и на судството. Во ноември 2022 година, претседателката на **Судскиот совет** поднесе оставка во знак на протест против наводните обиди за несоодветно влијание од судството и од бизнис-заедницата. Новата претседателка, која ја презеде функцијата во декември 2022 година, беше разрешена во април 2023 година во контроверзна постапка, отворајќи прашања за почитувањето на законите и на постапките. Граѓанските организации и правните експерти го осудија овој чекор без преседан и ги повикаа сите членови на Советот да поднесат оставки. Разрешената претседателка продолжи да ја извршува функцијата член на Советот. Во мај таа поднесе тужба до Управниот суд, со која ја оспорува законитоста на нејзиното разрешување, како и кривична пријава до Основното јавно обвинителство – Скопје против неколку нејзини колеги од Судскиот совет за злоупотреба на службената должност и овластување. Двајца члена на Судскиот совет, судии избрани од нивните колеги, поднесоа оставки во јуни 2023 година. Една од нив објасни дека поднесува оставка поради незаконското и нетранспарентното разрешување на поранешната претседателка и несогласување со одредени ставови на Советот. Другиот објави дека повеќе ќе придонесе ако работи како судија. Во јули, судиите избраа двајца нови членови, од кои едниот, судија на Врховниот суд, поднесе оставка набргу потоа, повикувајќи се на лични причини. Обидите на новиот

претседател да го ограничи присуството на камерманите на седниците на Советот, престанаа по интервенциите на неколку граѓански организации и Судско-медиумскиот совет. Според Процената на ризиците од корупција во правосудството, објавена во јуни 2023 година, 72 % од интервјуираните судии или целосно не се согласуваат (27%) или делумно не се согласуваат (45 %) дека Судскиот совет ефикасно ја заштитува судската независност. Само 26 % се согласуваат.

Во март 2023 година, Уставниот суд укина два члена од Законот за Судскиот совет, со што им овозможи на сите членови на Советот, а не само на оние што се избрани од Собранието, да бидат избрани за претседател или за заменик. Новиот претседател и неговиот заменик, избрани во мај и јуни 2023 година, се судии. Во октомври 2022 година, Судскиот совет донесе Етички кодекс за своите членови. Во декември, Советот го измени својот Деловник заради подобро регулирање на постапките за утврдување одговорност на судија или на претседател на суд. Треба да се зголеми транспарентноста на процесот на одлучување на Советот.

Во февруари и април 2023 година, обвинителите избраа двајца нови членови на **Советот на јавни обвинители** на Република Северна Македонија (СЈОРСМ). Собранието избра двајца члена на СЈОРСМ со задолжување. Во ноември 2022 година, повеќе од 160 јавни обвинители низ државата непосредно го избраа новиот шеф на Основното јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција (ОЈОГОКК), применувајќи го за првпат Законот за јавно обвинителство од 2020 година и измените на Законот за СЈОРСМ. Изборите не помогнаа да се изгради довербата на јавноста во транспарентноста на процесот, имајќи предвид дека од почетокот не беа поставени критериуми за кандидирање и беше предизвикана сериозна загриженост за потенцијално надворешно влијание во процесот. СЈОРСМ ја подобри својата транспарентност со тоа што ги направи седниците достапни на платформите на социјалните медиуми, но сепак треба да даде образложение за своите одлуки. Медиумите имаат редовен пристап до Советот, но ограничениот физички простор на седниците на Советот претставува ограничување. Распределбата на буџетот за Советот се зголеми, но сè уште му недостигаат кадар и ИТ-ресурси потребни за ефективно извршување на неговите задачи.

Независност и непристрасност

Судската независност е загарантирана со Уставот. И Судскиот совет и СЈОРСМ треба да дејствуваат решително за да ги унапредат и да ги заштитат независноста, интегритетот и професионалноста на судиите и на обвинителите. Потребни се дополнителни напори за да се зголеми транспарентноста и да се спречи секој обид за несоодветно влијание или заплашување. Спроведувањето на Декларацијата за отворено судство, потпишана во март 2022 година од 12 различни судски институции, ГО и професионални здруженија, предводени од Врховниот суд, продолжи и придонесе за подобрување на транспарентноста во судството. Судско-медиумскиот совет донесе двегодишен план за работа, кој се фокусира на подготовка на комуникациска стратегија и спроведе обука за комуникациски вештини за 40 судии и портпароли на судовите. Политичките чинители треба да се воздржат од јавно коментирање на судските постапки. Комисијата за надзор на функционалноста на **информацискиот систем за автоматско управување со судски предмети** спроведе девет од вкупно 19 надзори планирани за 2022 година. Системот за електронска распределба на предметите во јавните обвинителства стана оперативен во јануари 2023 година. Потребни се веродостојни статистички податоци за работата на судството и на обвинителството, во согласност со препораките и со методологијата на Европската комисија за ефикасност на правдата (СЕРЕЈ) (тело на Советот на Европа).

Отчетност

Советодавното тело за судска етика на Здружението на судии не доби нови барања за мислење.

Во 2022 година, Судскиот совет прими 72 барања за утврдување одговорност на 144 судии или претседатели на судови. Беа разрешени пет судии. Судскиот совет издаде писмена опомена на двајца судии и парично казни еден претседател на суд и еден судија. СЈОРСМ разреши еден обвинител и на нивно барање го прекина мандатот на двајца обвинители против кои беше поведена дисциплинска постапка. Четири судии беа разрешени поради непрофесионално работење, а еден за тежок дисциплински престап. Според анкетите, довербата на јавноста во судството падна на најниско ниво досега (околу 8 %).

Во 2022 година, Државната комисија за спречување на корупцијата издаде 11 прекршочни платни налози против шест судии, тројца претседатели на суд и двајца обвинители поради неподнесување анкетни листови или изјави за промена на нивната имотна состојба и интересите.

Стручност и надлежност

Судскиот совет избра четири претседатели на суд, двајца судии на Врховниот суд, двајца судии на Апелациониот суд во Гостивар, 27 судии во основните судови и еден претседател на суд. Советот назначи 17 судии да работат во други судови за период од една година. Изборите за повисоките судови дополнително беа одложени поради обиди за мешање во процесот на назначување судии и поради непостоење акредитирана компанија за спроведување психолошки тестови и тестови за интегритет за кандидатите за судии.

СЈОРСМ назначи двајца обвинители во Републичкото јавно обвинителство (ЈОРСМ), четири во вишите ЈО, двајца шефови на основни ЈО и двајца нови обвинители во Основното јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција (ОЈОГОКК). Во 2022 година, вкупно 5.574 професионалци учествуваа на 227 обуки на работното место организирани од Академијата за судии и јавни обвинители.

Квалитет на правда

Новиот закон за **Академијата за судии и јавни обвинители**, донесен во јуни 2023 година, ја потврди Академијата како единствена влезна точка во правосудството и обвинителството и ја примени препораката на Европската комисија да не се скратува почетната обука. Во пресрет на донесувањето на Законот, Академијата ги извести кандидатите од деветтата генерација дека приемниот квалификациски испит закажан од 29 мај до 4 јуни ќе се одложи, бидејќи со новиот закон се утврдува поинаков редослед на приемните тестови.

Во основните судови и во ЈО беа вработени 57-те дипломи од седмата генерација. Судскиот совет објави конкурс во јуни 2023 година. СЈОРСМ избра 18 обвинители и објави нов конкурс. Академијата продолжи активно да соработува со Европската мрежа за правосудна обука (European Judicial Training Network) и со Академијата за европско право (Academy for European Law). Вкупниот буџет за иницијативите за обука во 2022 година изнесува 1,74 милиони евра, што е зголемување за 46,3 % во споредба со претходната година. Беше примен еден толкувач.

Врховниот суд и четирите апелациони судови придонесоа кон **доследноста на пресудите** и усогласување на судските практики. Тие се фокусираа на проверка на случаи од високо ниво и случаи од јавен интерес. Врховниот суд, по иницијатива на

својот претседател, донесе начелен став дека сите судови треба да ги објавуваат своите одлуки на своите веб-страници, без разлика дали се правосилни или не. Судот исто така донесе начелен став и за директна примена на Уставот и на Европската конвенција за човекови права во жалбените постапки против одлуките на Судскиот совет за разрешувањето судии или претседатели на судови. Врховниот суд донесе и објави 17 дополнителни начелни правни мислења, ставови и заклучоци.

На крајот на 2022 година имало 409 судии (22,3 на 100.000 жители), од кои 61,3 % жени судии, како и 157 обвинители (8,5 на 100.000 жители), од кои 55 % жени. Според СЕРЕЈ, европските просеци се 22,2 судии и 18,8 обвинители на 100.000 жители. Распределбата на буџетот за 2022 година за правосудниот систем изнесуваше околу 83,5 милиони евра. Планираните пензионирања беа еден од факторите што ги намалија бројките: пензионирани се 64 судии и 16 обвинители (48 пензионирани судии и 11 обвинители во 2022 година). Останува од суштинско значење да се забрза спроведувањето на стратегиите за човечки ресурси за судовите и за јавните обвинителства и однапред да се планира за потребите од кадар. Советот за дигитализација на правосудството продолжи да ја спроведува ИТ-стратегијата. За да вработи дополнителен ИТ-кадар, судството треба да понуди работни услови што се конкурентни со оние во приватниот сектор.

Има 46 лиценцирани медијатори. Во 2022 година е постигната спогодба преку медијација во 397 од 918 случаи, а 121 се во тек. Релевантните комори, Академијата за судии и јавни обвинители и Здружението на судии треба да продолжат да ја промовираат медијацијата и други методи на **алтернативно решавање спорови**. Телото задолжено за оценување и обезбедување квалитет на медијацијата е Националниот совет за медијација, кој сè уште не е функционален.

Ефикасност

Ефикасноста на судството беше под влијание на доцнењето на Судскиот совет при изборот на нови судии и ограничениот напредок во спроведувањето на стратегијата за човечки ресурси во судовите, што вклучува формирање нова мрежа на судови.

Просечната **стапка на решавање предмети** на основните судови падна од 100,8 % на 97,8 %. Бројот на незавршени предмети според старите процесни закони се зголеми. Не беа направени напори за спроведување на препораките на Венецијанската комисија за преиспитување на одредбите од Законот за употреба на јазиците поврзани со двојазичноста во судските постапки. Одлуката на Уставниот суд за укинување два члена од Законот за плата и други надоместоци на избрани и именувани лица, резултираше со зголемување на платите на судиите и на обвинителите. Допрва треба да се најде системско решение за прашањето за платите во правосудството, кои се сметаат за несоодветни. Не беа преземени никакви чекори за намалување на вкупните трошоци и на времетраењето на процесот на извршување (услугите на извршителот).

Борба против корупција

Во однос на спречувањето и борбата против корупцијата, нивото на подготвеност на земјата е помеѓу **одредено и умерено**. Не е постигнат **напредок**. Корупцијата останува распространета во многу области и претставува предмет на загриженост. Се зголемија одложувањата и преиначувањата на судењата на случаите на корупција на високо ниво, што резултираше со застарување на некои случаи. Кривичниот законик беше изменет по итна собраниска постапка. Максималните законски казни за конкретни кривични дела поврзани со корупција беа намалени, што имаше последици врз примената на застареноста и влијаеше, прекинуваше или дури запираше голем број случаи на корупција на високо ниво, вклучително и случаи од поранешното Специјално јавно

обвинителство (СЈО). Измените, исто така, ја попречуваат способноста на органите да ги истражуваат и да ги гонат таквите дела. Ова е предмет на сериозна загриженост.

Државната комисија за спречување на корупцијата беше проактивна во обезбедувањето насоки за политики за спречување корупција за јавните институции. Таа отвори неколку предмети, но нејзините препораки треба ефективно да се спроведат. Напорите за подобрување на функционирањето на Државната комисија за спречување на корупцијата треба да продолжат, особено преку дополнително доделување финансии за вработување стручен кадар. Исто така, треба да се направат достапни дополнителни човечки ресурси и финансиски средства за Јавното обвинителство, за истражните центри и за единиците за спроведување на законот надлежни за истражување на корупцијата. За секторите што се најподложни на корупција, потребни се насочени процени на ризици и наменски дејства.

Не е постапено во целост по препораките од минатата година и тие остануваат важечки. Во текот на наредната година, земјата особено треба:

- да го подобри спроведувањето на Националната стратегија за спречување корупција и судир на интереси и соодветно да ги спроведува препораките на ГРЕКО;
- да додели доволни човечки и финансиски ресурси на Основното јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција, вклучувајќи и финансиски експерти, со цел да се осигури ефективна отчетност за предметите на корупција на високо ниво;
- да го подобри резултатот во предметите на корупција на високо ниво – со навремени, професионални и транспарентни проактивни истраги, гонење, правосилни пресуди и поврат, вклучувајќи и конфискација на криминални средства, конфискација заснована на вредност, проширена конфискација и конфискација од трета страна.

Резултати

Северна Македонија продолжува да истражува, да гони и да суди предмети на корупција, вклучително и предмети на корупција на високо ниво. Постои загриженост за обрасците што произлегуваат од, но не се ограничени на, неколку случаи што претходно ги истражуваше **поранешното Специјално јавно обвинителство** по донесувањето на првостепените пресуди. Тие вклучуваат зголемен број одложувања и преиначувања, што резултира со застареност на некои случаи. Најчестите причини за одложување го вклучуваат отсуството на обвинетите или на бранителите, на обвинителите, главно поради здравствени проблеми, и на членовите на судечките совети, кога тие се назначени во друг суд. Судиите мора проактивно и ефикасно да управуваат со своите предмети за да обезбедат навремена правда. Во овој поглед треба да се осигури судска отчетност.

Судењата за предметите на поранешното Специјално јавно обвинителство продолжија да се одвиваат главно под надлежност на Основното јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција (ОЈОГОКК). Досега има **правосилни пресуди** во 12 предмети на корупција на високо ниво. **Првостепени пресуди** беа донесени во 37 предмети на корупција на високо ниво. Во 27-те случаи на поранешното СЈО што треба да ги гони ОЈОГОКК, има правосилни пресуди во шест случаи, додека судењата се во тек за повеќето од нив. Во 2022 година ОЈОГОКК отвори 39 предмети на наводна корупција против 148 физички и шест правни лица. Измените на Кривичниот законик од септември 2023 година предизвикуваат сериозна загриженост поради нивното влијание врз случаите на поранешното СЈО, бидејќи голем дел од предметите се

однесуваа на делата чии одредби беа изменети. Намалените рокови на застареност влијаат, прекинуваат или дури доведуваат до запирање на голем број случаи. Откако измените стапија на сила на средината на септември, дел од случаите на поранешното СЈО беа запрени или беа одложени рочиштата бидејќи обвиненијата повеќе не беа важечки или настапи застареност.

Во 2022 година беа отворени 12 истраги, поднесени се пријави во четири случаи против 20 лица. Еден е случај од високо ниво против поранешен генерален секретар на Владата за злоупотреба на службената положба.

Во 2022 година беа изречени 16 првостепени пресуди против 62 лица, а 8 второстепени пресуди се изречени против 40 лица.

Во 2022 година беа изречени 35 казни за кривични дела (во споредба со 23 во 2021 година). Во овие случаи шест лица (14 во 2021 година) беа осудени на затворска казна, додека 29 (девет во 2021 година) добија условни казни.

Државната комисија за спречување на корупцијата продолжи да ја исполнува својата улога и отвори неколку нови предмети. Во 2022 година ДКСК обработила вкупно 145 предмети (106 во 2021 година) на наводен **судир на интереси**, од кои 27 (17 во 2021 година) беа поведени од самата ДКСК, а 118 (89 во 2021 година) по барање на други страни. Во 2022 година се затворени 161 предмет (152 во 2021 година), од кои 18 се од 2019 година, 20 од 2020 година и 53 се од 2021 година. Во 2022 година е утврден судир на интереси во шест предмети (два во 2021 година). До надлежниот орган се поднесени иницијативи со кои се бара да се утврди одговорност, што резултираше со две дисциплински постапки. ДКСК даде мислења за 87 од вкупно 88 примени барања. Во 2022 година ДКСК утврди основи за сомневање за кршење на Законот за спречување на корупцијата и судирот на интереси, што резултираше со 37 прекршочни платни налози (32 во 2021 година).

ДКСК исто така поднесе три барања до Прекршочната комисија на ДКСК за поведување прекршочна постапка против службени лица. За нерегуларности во **анкетните листови**, во 2022 година ДКСК издаде 372 прекршочни платни налози (86 во 2021 година), од кои 367 се однесуваат на казни за прекршоци сторени во согласност со член 82 од Граѓанскиот законик, а пет за непријавено зголемување на имотот. Во јануари 2023 година, ДКСК донесе годишен план за следење на сопственоста на имот и други интереси, во кој беа вклучени 21 службено лице: пет обвинители, пет судии, шест пратеници и пет носители на јавни функции во Владата.

Во 2022 година се поведени 583 предмети на **корупција** (599 во 2021 година), 20 по иницијатива на ДКСК (16 во 2021 година) и 563 по пријави доставени од трети страни (583 во 2021 година). Од поведените случаи, постапено е по 560 (404 во 2021 година). Од поведените предмети по доставени пријави, ДКСК во 12 предмети утврди основа за сомнение за прекршување на Кривичниот законик (11 во 2021 година) и поднесе соодветни предлози до основниот јавен обвинител во сите 12 случаи. ДКСК поведе иницијативи со кои побара од надлежните органи да утврдат кои службени лица се одговорни за кои прекршоци во шест случаи (пет во 2021 година). Дополнително, до државните институции и органи се доставени 12 препораки и две укажувања со кои се повикуваат да преземат конкретни мерки како одговор на утврдените околности.

Извештајот за четвртиот круг на евалуација на ГРЕКО за спречување на корупцијата во однос на пратениците, судиите и обвинителите, содржеше 19 препораки за Северна Македонија. Во извештајот за спроведување на овие препораки, ГРЕКО заклучи дека девет од 19 препораки биле спроведени (или третираны) на задоволително ниво, девет

биле делумно спроведени и една не била спроведена. Во март 2023 година, Северна Македонија поднесе ситуациски извештај до ГРЕКО за преземените мерки за спроведување на преостанатите препораки.

Собраниската Комисија за деловнички и имунитетни прашања донесе наставна програма за обука за работилница за етички кодекс за пратеници, по препорака на ГРЕКО.

Во јуни 2023 година, ГРЕКО го донесе вториот извештај за усогласеност во спречувањето корупција и унапредување на интегритетот (како дел од Петтиот круг на евалуација), кој заклучи дека 13 од 23 препораки биле спроведени задоволително, девет биле делумно спроведени и една не била спроведена.

Институционална рамка

Превентивни мерки

Законот за спречување на корупцијата и на судирот на интереси треба целосно да се спроведе. ДКСК продолжи проактивно да ја исполнува својата улога на давање совети за политики до јавните институции.

ДКСК треба дополнително да го зајакне својот капацитет за поднесување иницијативи пред надлежните органи по сопствена иницијатива, идентификувајќи ги можните неправилности што сè уште не се пријавени во медиумите. Многу често, заклучоците од извештаите на ДКСК не се спроведуваат од засегнатите институции. Капацитетот на ДКСК да ги провери изјавите за интереси и изјавите за имотна состојба е ограничен бидејќи податоците не се систематски вкрстено проверени во однос на податоците запишани во катастарот (имотен регистар) или кои ги имаат други релевантни институции. Вкрстените проверки се вршат само на анкетните листови на околу 20 службени лица годишно, избрани според специфични критериуми.

До крајот на 2022 година, бројот на вработени во ДКСК се зголеми од 34 во 2021 година на 48 (во споредба со планираните 64). Буџетот на ДКСК за 2023 година, исто така, се зголеми за приближно 15% во споредба со буџетот за 2022 година, главно благодарение на поддршката од донаторите. Потребни се натамошни активности за зајакнување и поддршка на ДКСК и за да се обезбедат соодветни ресурси. ДКСК ќе има корист од стручен кадар со истражувачко искуство, за поефикасна проверка на анкетните листови за имотна состојба. Понатаму, ДКСК треба да се зајакне за да овозможи размена на информации со соседните земји. Воспоставени се нови ИТ-софтверски решенија заради зголемување на споделувањето информации со сите јавни институции за спречување на корупцијата и зголемување на интегритетот во јавниот сектор, обезбедување заштита за укажувачите и следење на спроведувањето на Националната стратегија за спречување корупција. Софтверот што овозможува комуникација помеѓу ИТ-системите на катастарот, Управата за јавни приходи, Министерството за внатрешни работи и Централниот регистар, мора да биде функционален навреме и мора да овозможи поефективни проверки на анкетните листови за имотна состојба. Продолжуваат напорите за подобрување на транспарентноста и на интегритетот на јавните институции. ДКСК донесе политика за интегритет со насоки за државните органи и за институциите во јавниот сектор, како и насоки за локалната самоуправа. До крајот на 2022 година, вкупно 85 институции потпишаа политика за интегритет и именуваа лица за контакт за овие прашања (18 државни органи и институции во јавниот сектор и 67 единици на локалната самоуправа).

Беше организирана обука за интегритет за министерствата, за државните органи и за единиците на локалната самоуправа. Во рамките на ДКСК беше формиран центар за

обука. ДКСК работи и на софтверски решенија за обуки, а беа организирани и кампањи за подигање на јавната свест за интегритет, за заштита на укажувачите и општо за борба против корупцијата.

Во 2022 година Министерството за внатрешни работи ја донесе својата редовна внатрешна антикорупциска програма со акциски план и обезбеди обука за поврзани теми за вработените.

Спроведување на законот

Главните институции за спроведување на законот за борба против корупцијата се Основното јавно обвинителство за гонење организиран криминал и корупција (ОЈОГОКК) при Јавното обвинителство и Одделот за сузбивање организиран и сериозен криминал при Министерството за внатрешни работи. ОЈОГОКК ги наследи најголемиот дел од случаите од високо ниво од поранешното Специјално јавно обвинителство. ОЈОГОКК сè уште се нема преселено во новите простории. Кадарот и буџетот се недоволни за ефективно справување со случаите на корупција и на организиран криминал. Во моментот во ОЈОГОКК работат 14 обвинители. Тоа сè уште не е доволно со оглед на широкиот опсег на задачи на ОЈОГОКК. Има четири истражители, девет соработници и 16 вработени како помошен кадар што им помагаат на обвинителите, но нема финансиски експерти или аналитичари. На Обвинителството сè уште му недостасува стратешко планирање во постапувањето со истрагите и со случаите, што влијае врз неговата севкупна ефикасност. Обвинителството би можело да биде поефикасно доколку се воведат повеќе специјализации и доколку ресурсите се сосредоточат на најкомплицираните случаи.

На крајот на 2022 година ОЈОГОКК склучи договори за соработка со Централниот регистар и со Агенцијата за катастар на недвижности што му овозможи директен пристап до нивните бази на податоци. Слични договори треба да се склучат и со Банкарската асоцијација, Министерството за внатрешни работи и со Агенцијата за вработување. ОЈОГОКК треба да ја зголеми соработката, споделувањето информации и да ги спроведува иницијативите и препораките на ДКСК.

Државниот завод за ревизија, истражниот центар/судската полиција во ЈО и полицијата немаат доволно ресурси за следење случаи на високо ниво. Главен проблем остануваат ограничената и делумно несоодветна техничка опрема и капацитети. Потребно е да се подобри квалитетот и ефикасноста на истрагите. Покрај тоа, во многу случаи има потреба истрагите да бидат придружени со паралелни финансиски истраги на лица и на фирми осомничени за вмешаност во незаконски постапки. Механизмите за замрзнување и за конфискација се применуваат ограничено. За да се зголеми бројот на финансиски истраги, на обвинителството треба да му се доделат соодветни финансиски и човечки ресурси, релевантните институции да се координираат повеќе меѓу себе и да имаат подобар пристап до интегрираните бази на податоци.

Државниот завод за ревизија спроведува екс-пост проверки и објавува годишни извештаи на својата веб-страница. Во ноември 2022 година Државниот завод за ревизија прати две барања до Јавното обвинителство за преземање дејства како одговор на наводните неправилности што беа откриени при ревизијата на двајца учесници во изборната кампања. По извршената ревизија на финансиските извештаи и на сметките на политичките партии, не беа поднесени барања за постапување на Јавното обвинителство. Државниот завод за ревизија изготвува квалитетни ревизорски извештаи, во кои ги идентификува клучните наоди и дава соодветни препораки, по кои органите треба да постапуваат систематски.

Правна рамка

Земјата е потписничка на сите меѓународни конвенции за борба против корупцијата, вклучително и на Конвенцијата на Обединетите нации против корупција.

Законот за **финансирање на политичките партии** предвидува на кој начин може да се обезбедат финансии за политичките партии и со нив правилно да се управува. Изборниот законик ги утврдува правилата за финансирање на изборните кампањи. Законот за **слободен пристап до информации од јавен карактер** им овозможува на барателите да добијат информации за јавното финансирање на политичките партии. Законот за **лобирање** влезе во сила во јуни 2022 година. Законот ја зголемува улогата на ДКСК, додавајќи ѝ надлежност за водење регистар на лобисти и лобистички организации. До денес нема регистрирани организации. Законот за заштита на **укажувачите** сè уште треба дополнително да се усогласи со *правото* на ЕУ.

Во септември 2023 година, Собранието ги донесе измените на Кривичниот законик во итна постапка, со што беа оневозможени сеопфатните консултации со домашните чинители и со Европската комисија пред нивното донесување. Иако одредени измени за зајакнување на мерките за конфискација може да се сметаат за ограничени подобрувања, тие треба да се поврзат со силни законски и процедурални заштитни мерки, како и функционални мерки за следење, замрзнување и управување за да има ефективен национален систем за поврат на имот. Други измени, во однос на конкретни кривични дела поврзани со корупција, се загрижувачки бидејќи ги намалуваат максималните законски казни, имаат последици врз застареноста и отстрануваат одредена категорија дела, особено злоупотребата на службената положба во јавните набавки. Дополнително, измените предизвикуваат сериозна загриженост бидејќи тие исто така влијаат врз применливите кривични постапки, ограничувајќи го опсегот на истрагите и на тој начин, попречувајќи ја способноста на органите ефективно да ги гонат случаите на корупција на високо ниво.

Стратешка рамка

Спроведувањето на националната Стратегија за спречување на корупцијата и судирот на интереси (2021-2025 година) и поврзаниот акциски план продолжува да се одвива многу бавно, што укажува на општ недостаток на посветеност и чувство на одговорност на засегнатите институции. Само 10 % од активностите планирани за 2022 година се спроведени во целост, 35 % се во тек, а 55 % не се спроведени. Ова е значително намалување во однос на претходната година кога 20 % од активностите планирани за 2021 година беа спроведени во целост, 27 % беа во тек, а 59 % не беа спроведени. Собранието допрва треба да расправа за извештајот за спроведување на стратегијата во 2021 година и за извештајот на ДКСК за локалните избори во 2021 година.

Фундаментални права

Правната рамка за заштита на фундаменталните права е делумно усогласена со *правото* на ЕУ и со европските стандарди за фундаменталните права. Земјата продолжува да ги исполнува своите општи обврски во однос на фундаменталните права, но законодавството треба да се спроведува на систематски начин. Беа донесени значајни измени на Кривичниот законик, со кои се уредуваат кривични дела на родово базирано насилство. Собранието треба да изврши именувања во независните и регулаторните тела врз основа на заслуги. Функционалната независност на телата за човекови права мора да е загарантирана во секое време. Меѓу другото, тоа значи и доделување доволно финансиски средства. Сè уште постои потреба за зајакнување и соодветно финансирање на службите за жртви на родово базирано насилство за да се исполнат стандардите

утврдени со Истанбулската конвенција. Лицата со попреченост и понатаму се соочуваат со директна и со индиректна дискриминација, социјална исклученост и пречки. Канцеларијата на Народниот правобранител и Комисијата за спречување и заштита од дискриминација потпишаа меморандум за разбирање за официјализирање на нивната координација. Ситуацијата во затворите останува катастрофална. Не беа спроведени препораките од Европскиот комитет за спречување тортура за третманот на лица лишени од слобода и на осудени лица, што предизвикува сериозна загриженост. Условите за притвор треба најитно да се подобрат. Посебно внимание треба да се посвети на унапредување на недискриминацијата, зголемување на ефективностa во справувањето со злосторствата од омраза и говорот на омраза, зајакнување на капацитетот и на независноста на институциите задолжени за заштита на правата на лицата што припаѓаат на малцинствата или на заедниците. Агенцијата за остварување на правата на заедниците, треба да добие доволно средства за понатамошно унапредување на заштитата на малцинствата и спроведување на националната стратегија „Едно општество за сите и интеркултурализам“. Механизмот за надворешен надзор врз полицијата, вклучително и врз затворската полиција, сè уште не е целосно функционален, при што Собранието допрва треба да ги избере тројцата претставници на ГО. Донесените измени на Законот за матичната евиденција го отвораат патот кон решавање на случаите на бездржавјанство и исполнување на меѓународните обврски на земјата.

Препораките од претходната година беа само делумно спроведени, па остануваат во важност. Во текот на наредната година, земјата особено треба:

- да ги поправи катастрофалните услови во затворите и да ги засили напорите за промоција на алтернативи на затворањето и да ги спроведе релевантните препораки од националните и од меѓународните институции за условите за притвор;
- да ѝ ги додели неопходните ресурси на Комисијата за спречување и заштита од дискриминација што ќе ѝ овозможи да го исполни својот мандат;
- да обезбеди соодветно спроведување на Законот за матична евиденција, со цел да се стави крај на бездржавјанството.

Северна Македонија ги има ратификувано **повеќето меѓународни инструменти за човекови права**. На 20 март 2023 година, Собранието го ратификуваше Протоколот бр. 16 кон Европската конвенција за заштита на човековите права и фундаменталните слободи, со кој им се дозволува на највисоките судови да побараат од Европскиот суд за човекови права (ЕСЧП) да даде советодавни мислења за начелните прашања во врска со толкувањето или со примената на правата и на слободите утврдени со Конвенцијата.

Во јуни 2023 година пред **ЕСЧП** имало 368 нерешени жалби, при што беа донесени пресуди по осум жалби и беа утврдени прекршувања на Европската конвенција за човекови права во шест од седум случаи (наспроти три во 2022 година). Повеќето од нив се однесуваа на правото на правично судење, правото на слобода и сигурност и заштита на сопственоста. Во извештајниот период имаше 354 нови барања распределени на тело надлежно за одлучување. Во моментот има осум случаи под засилен надзор од Комитетот на министри.

За да може Северна Македонија целосно да го ползува статусот на набљудувач во Агенцијата за фундаментални права на Европската Унија (ФРА), таа треба да развие сеопфатен систем за следење и собирање податоци, со цел да се оцени нивото на спроведување на законодавството, на политиките и на стратегиите за човекови права. Канцеларијата на Народниот правобранител останува централно тело за **унапредување**

и спроведување на човековите права. По долготрајното одложување на назначувањето пет заменици на Народниот правобранител од страна на Собранието, Народниот правобранител ги повлече предложените имиња и беше објавен нов оглас во мај 2023 година. Канцеларијата ја зајакна својата соработка со ГО, вклучително и организациите што работат на заштита на правата на детето. Нејзиниот буџет се зголеми за 0,9 % во однос на 2022 година. Немаше нови вработувања. Во 2022 година, Канцеларијата постапила по 3.482 претставки од кои 3.209 биле примени во 2022 година, а 273 биле префрлени од претходната година. Врз основа на претставките, Канцеларијата поведе 2.173 постапки. Утврдени се прекршувања во 683 случаи (31,43 % од сите случаи). Меѓу другите активности на Канцеларијата, таа упати 120 случаи на повисоки инстанции (17,57 % од вкупниот број) и сè уште чека одговор во 57 случаи (8,35 % од вкупниот број).

Во однос на **спречувањето на тортурата и малтретирањето**, Северна Македонија сè уште треба да ги спроведе препораките од Европскиот комитет за спречување тортура (КПТ) објавени во 2021 година, како и оние од претходните извештаи.

Механизмот за надворешен надзор врз полицијата, вклучително и врз затворската полиција, сè уште не е целосно функционален, при што Собранието допрва треба да ги избере тројцата претставници на ГО утврдени со закон. Во 2022 година механизмот за граѓанска контрола на Народниот правобранител постапи по 11 претставки, наспроти осум претставки во 2021 година. Поднесе три барања за поведување постапка за утврдување кривична одговорност до ЈО, наспроти едно слично барање пратено во 2021 година. Во еден предмет поднесен пред Основниот кривичен суд Скопје, полициски службеник е прогласен за виновен за малтретирање при вршење должност. Во 2022 година, наменскиот оддел при ЈО отвори 163 нови предмети (кривични пријави) против 299 лица со полициски овластувања или припадници на затворската полиција поради сомнение за сторени кривични дела. Сите пријавени случаи мора да се истражат без одложување, а мерките за заштита од полициско малтретирање мора систематски да се спроведуваат. Постои потреба од поголемо подигање на свеста за механизмот за надворешен надзор на полицијата и подобри можности за обука за да се унапреди доброто разбирање на системот.

Во 2022 година Одделот за внатрешна контрола, криминалистички истраги и професионални стандарди при Министерството за внатрешни работи разгледа 52 претставки за употреба на прекумерна физичка сила од страна на полициски службеници (63 претставки во 2021 година), од кои за 28 утврди дека се неосновани, а кај 20 недостигаа докази. До ЈО беа поднесени четири кривични пријави за нечовечно постапување против шест полициски службеници. Во 2022 година затворите поднеле 129 пријави за употреба на присилба врз осудени лица до Управата за извршување санкции.

Северна Македонија треба итно да се справи со постојаното прашање на несоодветните услови за притвор во затворите, полициските станици, установите за социјална заштита и во психијатриските установи, во согласност со препораките од последниот извештај на КПТ. Судската практика на ЕСЧП покажува дека лошите услови на притвор може да се сметаат како основа за повреда на членот 3 за забрана на тортура. Во 2022 година Националниот превентивен механизам спроведе 18 посети на полициски станици, затвори и воспитно-поправни установи, психијатриски болници и места каде што се сместуваат или се приведуваат странци и баратели на азил. Прашањата отворени во претходните години остануваат нерешени, а особено немањето соодветни услови за работа за полициските службеници и недостатокот на соодветна здравствена заштита во

затворите. Дополнително, Националниот превентивен механизам пријави загрижувачко влошување на безбедносните услови во затвореното одделение во „Идризово“.

Иако инфраструктурата во многу затворски установи беше реновирана и подобрена, условите во делови од затворот „Идризово“ и во другите притворски објекти на **затворскиот систем** остануваат нехумани. Пријавената пренатрупаност предизвикува дополнителна загриженост за затворениците (2.476 осудени и притворени лица според податоци од април 2023 година). Приоритет треба да е реновирањето на најзапуштената зграда во согласност со препораките на КПП.

Назначувањето нов вршител на должност директор на Управата за извршување санкции и вршител на должност директор на затворот „Идризово“ беше позитивен чекор, земајќи ги предвид нивните релевантни професионални квалификации. Сепак, барањата од Законот за извршување санкции од 2019 година за избор на раководство на затворот, не беа доследно применети.

Треба да продолжат редовните инспекции на затворите. Корупцијата во затворите е исто така проблем што се повторува. Во 2022 година беше донесен план за спречување на корупцијата во националниот затворски систем за 2022 – 2026 година, заедно со годишниот план за 2023 година. Покрај позитивните напори да се поттикне медицинскиот кадар што работи во затворите со надоместок за работа во тешки услови, недостатокот на соодветна здравствена заштита или мерки за лекување на зависноста од дрога во затворите, останува прашање на сериозна загриженост.

Со цел целосно спроведување на Стратегијата за развој на пенитенцијарниот систем за 2021 – 2025 година, потребни се финансиски средства, дополнителен кадар и политичка посветеност.

Пробацискиот систем продолжува да се развива, а бројот на случаи се зголемува. Во 2022 година, вкупниот број предмети по кои постапуваа 11-те пробациски канцеларии се зголеми на 475 (451 во 2021 година). Соработката меѓу јавниот и приватниот сектор и граѓанското општество, како и меѓу агенциите, треба да продолжи. Подобрена е и треба да продолжи координацијата меѓу пробациските службеници, судиите, јавните обвинители, затворскиот кадар и другите институции пред ослободувањето на осудено лице. Концентрацијата на најголем дел од пробациските предмети во Основниот кривичен суд Скопје ја истакнува потребата од обука и подигање на свеста за придобивките од пробациската во другите судови во државата. Не е постигнат напредок во донесувањето измени во правната рамка во врска со алтернативните казни и алтернативните постапки за да се зголеми нивната примена. Не е постигнат значителен напредок во решавање на општиот недостаток на наменски едукативни, рекреативни и стручни активности на осудените и на притворените лица. Во сите казнено-поправни установи и воспитно-поправни установи треба да има образовни услуги и услуги за ресоцијализација, како и програми за лекување.

Во однос на **заштитата на личните податоци**, потребно е целосно усогласување со Општата регулатива за заштита на податоци. Области во кои е потребно усогласување се: пренос на лични податоци; независноста на Агенцијата за заштита на лични податоци (АЗЛП); застарени делови од старите национални закони кои треба да се укинат. АЗЛП предложи измени на Законот за заштита на личните податоци (ЗЗЛП). Земјата треба да донесе национално законодавство во согласност со Директивата на ЕУ за спроведување на законот.

Многу секторски закони што содржат одредби за обработка на лични податоци допрва треба да се усогласат со ЗЗЛП. Дополнително, АЗЛП не е секогаш консултирана за

секторските закони или законодавството за спроведување и нејзините совети не се прифаќаат секогаш.

Севкупно, контролорите на податоци не го спроведуваат ЗЗЛП. Во 2022 година Агенцијата примила 19 известувања за прекршување на правилата за лични податоци, наспроти едно известување во 2021 година.

Капацитетот на Агенцијата не одговара на нејзините задачи и овластувања. Агенцијата во моментов работи со само 21 вработен, меѓу кои има само пет супервизори и еден ИТ-специјалист. Агенцијата не е целосно финансиски автономна. Државните средства доделени на Агенцијата, се доволни само за покривање на основните функции без простор за инвестирање во професионален развој на кадарот или замена на застарени возила и ИТ-опрема.

Во 2022 година Агенцијата спроведе 170 надзори (наспроти 304 во 2021 година), прими 300 претставки (540 во 2021 година), а изрече опомена во 10 случаи (17 во 2021 година). Агенцијата издаде 15 мислења по предлог-закони и законодавство за спроведување. Агенцијата спроведе 13 обуки и одржа 19 координативни состаноци со офицерите за заштита на лични податоци, во согласност со добрата практика. Последните измени на Законот за финансиски друштва доведоа до зголемување на бројот на претставки. Поради недоследност во Законот, имаше претставки од граѓани за злоупотреба на личните податоци при добивање „брзи кредити“. Агенцијата почна да изрекува прекршочни санкции за одредени наведени фирми. Годишниот извештај на Агенцијата во Собранието откри дека недостасува вистинско разгледување и постапување по препораките.

Тематскиот надзор за следењето на комуникациите, ги вклучи релевантните институции. Потребни се подобрувања во областа на заштитата на личните податоци во изборниот сектор.

Во отсуство на точни податоци за бројот на напади на сајбер криминал што вклучуваат злоупотреба на личните податоци и бројот на обвиненија и правосилни пресуди поврзани со овие случаи, во јавноста постои впечаток дека институциите имаат слаб капацитет или посветеност да ги гонат овие случаи. Постои силна потреба од натамошно подигање на свеста и поттикнување култура на заштита на личните податоци во сите сектори.

Слободата на мисла, совест и религија е загарантирана со Уставот и се спроведува во практика. Законот забранува дискриминација врз основа на религија. Комисијата за односи со верските заедници и религиозни групи е главното владино тело одговорно за соработка помеѓу Владата и регистрираните верски заедници и се охрабрува да продолжи да го поттикнува меѓурелигискиот дијалог и соработка меѓу верските заедници. Владата ја одложува акредитацијата на верските средни училишта во земјава, што ги спречува учениците со дипломи од овие училишта да стекнат високо образование.

Слобода на изразување

Северна Македонија е помеѓу **одредено и умерено ниво на подготвеност** во областа на слободата на изразување. Севкупно, постигна **ограничен напредок**. Општиот контекст за слободата на медиумите е поволен и овозможува критичко медиумско известување. Изменетиот Кривичен законик и Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета го подигнаа севкупното ниво на правна заштита на новинарите. Сепак, забележани се

многубројни напади, закани и одредено заплашување на новинарите. Треба да се обезбеди поголема транспарентност при рекламирањето на државните институции и на политичките партии во медиумите. Потребна е реформа на јавниот радиодифузен сервис за да се зајакнат неговата независност, професионалните стандарди и финансиската одржливост. Од декември 2018 година, Собранието го одложува назначувањето на Програмскиот совет на јавниот радиодифузен сервис и на Советот на регулаторот за медиуми. Условите за работа на новинарите остануваат предизвик.

Препораките на Комисијата од минатата година остануваат во важност. Во претстојната година, Северна Македонија треба:

- да ја ревидира правната рамка што ги регулира медиумите за да ја усогласи со *правото* на ЕУ и со европските стандарди, особено за правилата за конкуренција и за државна помош, правата на интелектуална сопственост, дел од Единствениот пазар на ЕУ;
- да го подобри спроведувањето на стратегијата за реформи на јавниот радиодифузер и да ги финализира именувањата во Програмскиот совет на јавниот радиодифузен сервис и во Советот на регулаторот за медиуми;
- да продолжи навремено да ги решава сите случаи на закани и насилни дејства врз новинарите и да осигури сторителите да бидат казнети.

Севкупната средина овозможува слобода на изразување и критичко известување. Правната рамка е подобрена: изменетиот Кривичен законик и Законот за граѓанска одговорност за навреда и клевета, донесен во ноември 2022 година, ја зголемија правната заштита на новинарите. Системските предизвици остануваат да се решат: длабока медиумска поларизација, физичко и вербално насилство врз новинарите, условите за работа на медиумските работници, особено нивните работнички и социјални права. Треба да се спроведуваат законите што го регулираат работењето на медиумите. Дигиталните технологии и нарушувањата на медиумскиот пазар, укажуваат на потребата од општа стратегија за реформа на медиумите во соработка со сите засегнати страни.

Заплашување новинари

Во 2022 година Министерството за внатрешни работи евидентирало 17 случаи на напади врз новинари и отвори истраги. Здружението на новинари евидентираше 14 инциденти во кои учествувале новинари, од кои четири вклучуваат физички напади или незаконски притвор, а 11 вклучуваат вербални напади, закани и други облици на заплашување. Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги и медиумските здруженија редовно ги осудуваа ваквите инциденти. Во февруари 2023 година Собранието ги донесе измените на Кривичниот законик, со што се зголеми заштитата на новинарите при вршењето на нивните професионални должности. Јавното обвинителство Скопје назначи обвинител што ќе ги следи постапките што следуваат по нападите врз новинарите. Ова е позитивен развој на настаните. Назначениот јавен обвинител има овластување да ги следи постапките во кои новинарите се јавуваат како оштетени страни, сведоци или пријавени лица при вршење на својата работа. Министерството за внатрешни работи назначи лице за контакт во Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика, олеснувајќи им на новинарите да пријавуваат инциденти што вклучуваат сајбер насилство и други онлајн закани по нивната безбедност. Органите треба да обезбедат непристрасни, брзи и ефективни истраги за казнување на сторителите. Политичарите и службените лица во различни околности употребуваа неприфатлив јазик против новинарите. Онлајн вознемирувањето и вербалните напади

продолжија, особено на социјалните мрежи, со зголемување на нападите врз жени новинари. Остануваат нерасчистени стари случаи на физички напади врз новинари.

Законодавна средина

Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги е во голема мера усогласен со *правото* на ЕУ, по законските измени од јули 2023 година. Понатаму, правната рамка што го опфаќа функционирањето на медиумите треба дополнително да се подобри, во согласност со *правото* на ЕУ и со меѓународните стандарди. По препораките на ОБСЕ/ОДИХР за изборната правна рамка допрва треба да се постапи. Загриженоста на медиумските здруженија за политичкото рекламирање во медиумите финансирано од државата, треба да се реши во согласност со *правото* на ЕУ и со најдобрите европски практики.

Во ноември 2022 година група пратеници предложија измени на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, кои им наметнуваат должност на Владата и на локалните власти да организираат и да финансираат кампањи од јавен интерес. Сепак, медиумскиот регулатор и одредени здруженија на новинари ги критикуваа предлозите, нагласувајќи дека тие можат да ја поткопаат независноста на медиумите и да го нарушат медиумскиот пазар. Потребни се поодржливи решенија за поддршка на медиумската одржливост.

Во 2022 година Владата продолжи да ги намалува финансиските средства за радиодифузниот сектор. Собранието повторно не успеа да именува нови членови на Програмскиот совет на јавниот радиодифузен сервис и на Советот на регулаторот за медиуми. Мандатот на досегашните членови на двата совети беше продолжен сè додека Собранието не именува нови членови.

Спроведување на законодавството/институции

Во 2022 година медиумскиот регулатор продолжи да ја извршува својата надзорна улога над различни форми на медиуми и над недозволената медиумска концентрација и сопственост. Регулаторот продолжи да работи со ГО и со медиумските куќи за унапредување на медиумската писменост и на темите на човекови права, какви што се родовата еднаквост и почитувањето на правата на лицата со попреченост од страна на радиодифузерите.

Финансиската стабилност и независноста на медиумскиот регулатор треба да се зајакнат. Ова стана уште поважно бидејќи регулаторот доби дополнителни задачи по усогласувањето на националното законодавство со Директивата на ЕУ за аудиовизуелни медиумски услуги.

Во 2022 година Советот за етика во медиумите прими 78 претставки за повреда на етичките стандарди. Најчестата повреда, во 49,37 % од случаите, се однесува на прекршување на законската одредба дека „*новинарот треба да објавува точни и проверени информации*“. Иако говорот на омраза е забранет и на интернет и надвор од него, продолжува да постои на интернет. Во 2022 година Здружението на новинари изрази особена загриженост за говорот на омраза и за навредите што политичарите и други носители на јавни функции ги упатиле кон новинарите и кон медиумските работници. Бројот на тужби за клевета и навреда што вклучуваат новинари е двојно зголемен од минатата година: 54 случаи во 2022 година наспроти 20 во 2021 година.

Јавен радиодифузен сервис

Реформата на јавниот радиодифузен сервис дополнително беше одложена. И покрај Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги од 2021 година, во 2022 година

органиците уште еднаш ги искористија дискреционите овластувања дадени со закон за да го намалат финансирањето на радиодифузниот сектор. Буџетските флукуации создаваат несигурност во планирањето. Органиците треба да обезбедат доволно и стабилно финансирање за јавниот радиодифузен сервис. Не е пронајдено решение за подмирување на старите долгови на јавниот радиодифузен сервис кон државните институции. Потребни се натамошни напори за да се обезбеди независност и одржливост на јавниот радиодифузен сервис, како финансиски така и законски.

Економски фактори

Пандемијата на КОВИД-19, руската агресија против Украина и глобалните економски и енергетски кризи создадоа дополнителни притисоци врз медиумската индустрија. Органиците ги поддржаа медиумите со низа економски мерки, вклучително и намалување на таксата за радиодифузна дозвола за радио и телевизија за 2023 година. Медиумските здруженија продолжија да изразуваат загриженост за медиумскиот интегритет и уредувачката независност и укажаа на потребата од процена на влијанието на концентрацијата на сопственоста врз медиумскиот плурализам и уредувачката независност. Тие, исто така, укажаа на ризикот поединци или група сопственици на медиуми да имаат прекумерно влијание врз медиумските куќи. Потребна е натамошна поддршка за развој на професионалното и истражувачкото новинарство. Независноста на медиумите треба дополнително да се заштити.

Во ноември 2022 година група пратеници предложија измени на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги за укинување на забраната за владино рекламирање на комерцијалните канали. Одредени медиумски здруженија се спротивставуваат на ова, стравувајќи дека тоа може да ја поткопа независноста на медиумите и да го наруши медиумскиот пазар. Медиумските здруженија продолжија да изразуваат загриженост за законските одредби што им овозможуваат на политичките партии да користат државно финансирање за рекламирање во медиумите и поради недостигот на транспарентност на партиско-политичкото рекламирање општо, а особено на онлајн медиумските платформи. Во 2022 година постојат пет дневни весници, вклучувајќи и два на албански јазик. Органиците продолжија да ги поддржуваат печатените медиуми со доделување финансиски средства во износ малку повисок од 300.000 евра.

Според законските обврски, медиумскиот регулатор објавува регистар на радиодифузни и печатени медиуми, вклучувајќи информации за бројот на вработени и видот на вработувањето. Бројот на онлајн медиуми се проценува меѓу 150 и 200.

Интернет

Онлајн медиумите не се уредени со посебен закон. Има промена на пазарот за рекламирање во насока на дигиталното рекламирање, со растечки закани од дезинформации, прекршување на интелектуалните права и недостаток на транспарентност во однос на платеното политичко рекламирање. Одредени онлајн медиумски куќи се предмет на влијание од политички фигури. Политичките партии не се обврзани да ги обелоденат своите трошоци за кампањи на социјалните мрежи. Постои несоодветен надзор во однос на користењето на личните податоци за цели на изборната кампања.

Треба да се подобрат разбирањето на јавноста за ризиците од дезинформации и вештините за медиумска писменост во општеството. Сегашните мерки за борба против дезинформации не се многу ефикасни.

Потребна е посилна саморегулација за онлајн медиумите, особено преку унапредување на регистарот на онлајн медиуми (promedia.mk) и развој на професионални стандарди за

онлајн новинарство. Во однос на пристапот до информации, Агенцијата за заштита на правото на слободен пристап до информации од јавен карактер примила 343 поплаки, од кои 195 се претежно од ГО, додека 148 поплаки се поднесени од физички лица.

Слобода на уметничко изразување

Слободата на уметничко изразување е во голема мера загарантирана.

Професионални организации и услови за работа

Во 2022 година Самостојниот синдикат на новинари и медиумски работници евидентираше различни прекршувања на работничките права, а особено големиот број краткорочни договори или договори со скратено работно време без здравствено и социјално осигурување, без право на годишен одмор, неплатена прекувремена работа и задолжителни ноќни смени. Дијалогот со Владата треба да се подобри. Застапувањето насочено кон подобрување на условите за работа во медиумите е попречено од економските предизвици во секторот и противењето на синдикалното организирање на новинарите. Потребни се дополнителни напори за заштита на професионалните и на работничките права, на слободите и на безбедноста на новинарите, особено преку зајакнување на правната рамка за работата на синдикатите. Многу новинари немаат друг избор освен да прифатат несигурни договорни услови. Заедно со тешките социоекономски услови во секторот, тоа придонесува за култура на самоцензура и создава можности за сопствениците на медиумите да влијаат врз уредувачката политика.

Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги лансираше нова специјализирана веб-страница за родова еднаквост и медиуми, чија цел е да служи како ресурсен центар за новинарите. Анализите покажаа дека во приватните медиуми има премалку жени на извршни позиции. Потребни се дополнителни мерки за унапредување на родовата еднаквост во медиумската индустрија.

(Видете исто така Поглавје 10 – Дигитална трансформација и медиуми)

Правото на **слобода на собирање и здружување** е загарантирано со Уставот и Владата обезбедува темелно спроведување на законодавството. Правната рамка на земјата е во голема мера усогласена со нејзините меѓународни обврски во однос на слободата на здружување. Потребни се дополнителни напори за спроведување на пресудите на ЕСЧП што се однесуваат на регистрацијата на здруженијата.

По измените на актуелниот Закон за здруженија и фондации, воведени во ноември 2022 година, Централниот регистар ја отфрли употребата на имињата „Иван Михајлов“ и „Цар Борис Трети“, со што двете бугарски културни здруженија во Битола и во Охрид беа отстранети од списокот на здруженија и фондации на кои им е дозволено законски да работат во земјата. Ова уследи по процената на Комисијата за употреба на имињата, која утврди дека именувањето на двата културни клуба по контроверзни историски личности, предизвикало реакција во општеството. Изготвувањето на новото законодавство за здруженија и фондации треба да биде предмет на широк консултативен процес со граѓанското општество и со заинтересираните страни. Законот треба да има за цел да ги примени највисоките меѓународни стандарди и насоки во оваа област, вклучително и преку консултирање на Венецијанската комисија пред донесувањето на законот, во согласност со препораката на Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ).

Прашањата во областа на **работничките права и правата на синдикално организирање** се опфатени во *Поглавје 19 – Социјална политика и вработување*.

Не е постигнат значителен напредок во однос на **правата на сопственост**. Постапките и понатаму се долги и скапи, поради тоа што не постои ефикасна централна институција и поради недостигот на координација меѓу институциите што се занимаваат со овие права. Нема напредок во однос на националната стратегија за правата на сопственост. На општинско ниво, имотните регистри не се ажурираат редовно и сè уште се чуваат во аналогна форма. Агенцијата за катастар на недвижности одржува задоволувачка стапка од над 90 % решени предмети. Завршено е евидентирањето на земјиштето и на имотите, а ласерското скенирање ја опфати целата земја. Органите што управуваат со процесите за поврат, надоместок и легализација и понатаму имаат тешкотии во справувањето со огромниот број предмети, главно поради недоволниот кадар и недостигот на средства. Повеќе од 6.000 предмети за денационализација сè уште се отворени и претставуваат најголем дел од претставките упатени до Канцеларијата на Народниот правобранител, иако овој процес беше официјално прогласен за затворен во 2013 година.

Начелата за **недискриминација** се загарантирани со Уставот и со националното законодавство. Органите треба да ја усогласат националната правна рамка со одредбите за антидискриминација, врз основа на Законот за спречување и заштита од дискриминација. По донесувањето на Стратегијата за еднаквост и недискриминација за 2021 – 2026 година, органите донесоа акциски план за спроведување на стратегијата, придружен со финансиска прогноза. Комисијата за спречување и заштита од дискриминација продолжи да биде проактивна и покрај постојните логистички и финансиски предизвици. Годишниот буџет на Комисијата беше малку повисок од претходната година, но се смета за недоволен за да ѝ овозможи на Комисијата да ги извршува своите функции. Меѓу работите што ја попречуваат работата на Комисијата се: две непополнети места за членови на Комисијата (од вкупно седум), недостаток на финансиска независност, низок број административен кадар и одредени ограничувања во актуелниот Закон за недискриминација. Собранието повторно не успеа да постигне консензус за именување членови на Комисијата, што влијае врз спроведувањето на Законот за спречување и заштита од дискриминација. Недостатокот на различност во Комисијата, особено во однос на полот и на лицата со попреченост, продолжува да предизвикува критики од одредени членови на Комисијата и од граѓанското општество. Покрај постојните предизвици, во 2022 година Комисијата работеше на 248 претставки, седум постапки по службена должност и издаде две препораки. Дискриминација е утврдена во 30 % од случаите, особено во областите на јавно информирање и медиуми и работни односи. Во согласност со нејзините широки овластувања, Комисијата поднесе 14 барања за поведување прекршочна постапка. Како одговор на барање поднесено од Комисијата, еден суд донесе пресуда со која ги потврди наодите за дискриминација.

Правната рамка за борба против говорот на омраза има потреба од понатамошни подобрувања, во согласност со Генералната препорака за политика бр. 15 на Европската комисија против расизам и нетолеранција (ЕКРИ) за борба против говорот на омраза. Понатаму, земјата треба целосно да одговори на наодите и на препораките на ЕКРИ во нејзиниот шести извештај од септември 2023 година.

Достапноста на официјални податоци за злосторства од омраза останува спорадична, и покрај напорите на органите да развијат рамка за евиденција и собирање податоци. Базата на податоци на граѓанското општество продолжува успешно да евидентира случаи на злосторства од омраза. Потребно е зајакнување на капацитетите на службениците што го спроведуваат законот и кривичната правда, за спречување и гонење на сите облици на насилство, злосторства од омраза и говор на омраза. Потребно е зајакнување на капацитетите и разбирањето на службениците што го спроведуваат

законот и правниците, како дел од пошироките напори за поттикнување потолерантна и недискриминаторска култура во општеството.

Во октомври 2022 година беа именувани 49 члена на Националното координативно тело за еднаквост и недискриминација. Канцеларијата на Народниот правобранител работеше на три случаи по службена должност и прими 76 претставки врз основа на дискриминација (43 во 2021 година), претежно за работа и работни односи, и издаде 16 мислења. Одделот за заштита од дискриминација при Народниот правобранител и понатаму има недоволно вработени.

Во 2022 година Министерството за внатрешни работи отвори 11 истраги за сајбер криминал. Граѓанските организации известуваат дека говорот на омраза во земјата е во пораст. Треба да постои систематска практика на собирање податоци и справување со говорот на омраза и злосторствата од омраза.

Постигнат е одреден напредок во унапредувањето на **родовата еднаквост** преку понатамошно усогласување со Истанбулската конвенција за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство и развивање рамка за политика за интегрирање на родовите перспективи и усогласување со *правото* на ЕУ за родова еднаквост. Националната стратегија за родова еднаквост беше донесена во јули 2022 година, заедно со акциски план за 2023 – 2024 година. Во февруари 2023 година беа донесени измените на Кривичниот законик, со кои се уредуваат кривичните дела на родово засновано насилство, вклучително и демнење и злосторство од омраза врз основа на родов идентитет и родови разлики. Министерството за одбрана продолжува со спроведување на оперативниот план за спроведување на Вториот национален акциски план за Резолуцијата на Советот за безбедност на ОН 1325 *Жени, мир и безбедност* (2020 – 2025 година). Сепак, нема напредок во спроведувањето на целта за комуникација и градење капацитети за спроведување на Резолуцијата 1325 на локално ниво, што ги вклучува и единиците на локалната самоуправа и Заедницата на единиците на локалната самоуправа. Меѓуинституционалните механизми за спроведување и следење на политиката за родова еднаквост, треба да се зајакнат со подобрена структура, технички капацитет, соодветно финансирање и обучени професионалци во согласност со меѓународните стандарди. Законот за родова еднаквост сè уште не е донесен. Ова во голема мера се должи на растечкото антиродово движење низ целата земја. Антиродовите кампањи, понекогаш поддржани од претставници на локалната власт, верски и политички лидери, предизвикуваат сериозна загриженост.

Спроведувањето на Истанбулската конвенција останува предизвик. Додека Законот за спречување и заштита од насилство врз жените и семејно насилство беше донесен во 2021 година, законодавството за негово спроведување не е донесено. Спроведувањето, исто така, страда од недостаток на соодветно финансирање (вклучително и за Националното координативно тело за семејно насилство), ефективни оперативни постапки и програми за реинтеграција на жртвите на насилство.

Недостасуваат оперативни меѓуинституционални протоколи, а полицијата и здравствените работници сè уште имаат тешкотии да ги проценат последиците од насилството и да одговорат на нив. Жртвите на родово базирано и семејно насилство се соочија со неколку предизвици во пристапот до здравствени услуги поради недостиг на соодветно обучен кадар и ограничени сместувачки капацитети. Граѓанските организации што нудат услуги за жртвите надвор од главниот град, сè уште целосно зависат од финансирањето од донатори.

Постојани родови јазови постојат и во вработувањето и во учеството во работната сила. Кај работоспособното население, 46 % од жените постојано се надвор од работната сила во споредба со 23,3 % од мажите. Јазовите се уште поголеми за маргинализираните жени. Особено Ромките на возраст меѓу 40 и 44 години имаат највисока стапка на невработеност. Жените регистрирани како индивидуални земјоделци се исклучени од Законот за здравствено осигурување кога станува збор за надоместок поради болест, повреда на работното место и отсуство поради бременост, раѓање и мајчинство.

Покрај тоа, 50,5 % од жените се надвор од работната сила поради нивните обврски за нега на другите луѓе, во споредба со 1,7 % од мажите. Ова покажува дека неплатената работа за нега директно придонесува за нееднаквостите во учеството на жените во работната сила и поопшто за исклучувањето на жените. Веќе неколку години се очекува донесувањето на Предлог-законот за работните односи, кој вклучува заедничко родителско отсуство, како и донесувањето Закон за вознемирување на работното место.

Недостигот на веродостојни податоци разделени по пол низ секторите претставува значителна пречка за развојот на политики засновани на докази и соодветни мерки. Првиот национален индекс за родова еднаквост беше објавен во 2019 година, но сè уште не е ажуриран. На релевантните институции им недостасува капацитет и координација потребни за соодветно собирање и анализа на родовите статистики.

Различни законодавни и институционални мерки и политики ги штитат **правата на детето** во согласност со меѓународните стандарди и *правото* на ЕУ. Сепак, потребна е подобра законодавна рамка, повеќе финансии и повеќе човечки ресурси во повеќето сектори. Потребни се натамошни реформи и подобра меѓуинституционална соработка за да се обезбеди почитување на правата на децата на образование, здравство, заштита од насилство, недискриминација итн.

Подготовката на национален акциски план за деца беше дополнително одложена. Северна Македонија сè уште нема национално тело одговорно за координирање на сите политики поврзани со спроведувањето на Конвенцијата на ОН за правата на детето и факултативните протоколи. Одредбите од семејното право за посвојување и брак на возраст под 18 години, не ги исполнуваат меѓународните стандарди. Ова треба да се третира како итно прашање. Третиот факултативен протокол за комуникациска постапка сè уште не е ратификуван. Во 2022 година до Народниот правобранител биле поднесени 252 претставки поврзани со прекршување на детските права, од кои 12 се однесуваат на деца со попреченост. Народниот правобранител издаде 103 мислења, кои беа прифатени во 87 предмети. Потребно е подигање на свеста за можноста децата сами да поднесат претставки. Потребни се понатамошни активности за зајакнување на капацитетот, особено, на човечките и на финансиските ресурси на Одделот за правата на детето и на лицата со попреченост на Народниот правобранител. Народниот правобранител исто така треба да биде понезависен и да има посилна надлежност.

Децата треба да бидат повеќе вклучени во креирањето на политиките поврзани со правата на децата или кои влијаат врз нив. Најдобриот интерес на детето треба да биде примарна грижа кога институциите подготвуваат политики релевантни за децата и ова начело треба да биде вградено во сите релевантни закони и документи за политики. Потребна е поголема поддршка на механизмите за заштита на децата од насилство, во форма на доволно финансирање и спроведување на Националната стратегија за заштита на децата од насилство (2020 – 2025 година). За да се осигури културна промена и да се разбие општественото прифаќање на насилството врз децата, потребна е соодветна образовна поддршка за родителите, насочена кон зајакнување на позитивните, ненасилни родителски вештини. Потребни се мерки за зајакнување на системот за детска

заштита и подобрување на собирањето податоци за насилство и злоупотреба, и онлајн и офлајн. Во моментот не постои одредба за специјализирана терапија и рехабилитација приспособена на деца што се жртви на насилство. Од суштинско значење за спроведувањето и следењето на Националната стратегија за заштита на децата од насилство, се сигурни и споредливи податоци разделени по возраст и пол.

Недостигаат ажурирани информации за мерките преземени за борба против детската сиромаштија и за процена на влијанието на постојната правна заштита. И покрај мерките за социјална заштита насочени кон борба против социо-економските последици од КОВИД-19, потребни се дополнителни напори за спречување и ублажување на ефектите од детската сиромаштија. Органите треба да се обврзат да направат промени во системот за социјална заштита за да се направи почувствителен на децата врз основа на модел за обезбедување услуги насочени кон децата. Соработката на локално ниво треба да се подобри меѓу засегнатите страни, да се вклучат ГО за правата на децата и самите деца во одлуките што ги засегаат. Капацитетот на центрите за социјална работа треба да се зајакне за да развијат и да се поддржат нови услуги во заедниците низ целата земја, вклучително и услуги за поддршка на децата во ризик, децата Роми и децата со попреченост што се жртви на дискриминација и сегрегација.

Северна Македонија продолжи со своите напори за вклучување на децата со попреченост во редовните училишта и во предучилишните установи. Сепак, нема доволно финансиски и човечки ресурси за спроведување на Законот за основно образование и на социјалниот модел на процена на попреченост врз основа на човековите права. И покрај подобрувањата во правната рамка, остануваат одредени прашања поврзани со собирањето централно разделени податоци за децата со попреченост, недостигот на соодветни капацитети, недостатокот на услуги во заедницата и предрасудите. Ова води кон маргинализација и дискриминација на децата со попреченост во однос на пристапот до услугите за образование, здравство и социјална заштита. Во однос на децата без родителска грижа, услугите во заедницата и во регионалните центри за помош со згрижувачки семејства беа обезбедени низ целата земја и ниту едно дете сега не е под институционализирана грижа. Сепак, органите треба да продолжат да го реформираат системот за заштита на децата на начин што ќе обезбеди приоритет на сместувањето на децата во семејство пред сместувањето во малите групни домови.

Органите идентификуваа седум деца жртви на трговија со луѓе во 2022 година. Потребни се повеќе мерки за осигурување ефективна поддршка на ранливите деца, вклучително и заштита од сексуална експлоатација. Органите треба да воспостават програми за обука за правата на децата за сите професионалци. На судиите и на јавните обвинители треба да им се обезбеди континуирана обука за професионален развој за прашања какви што се дискриминација врз основа на попреченост, родово базирано насилство врз жените и насилство врз деца. Националниот акциски план и Стратегија за борба против трговијата со деца (2021 – 2025 година) треба да се усогласат со Конвенцијата Ланзароте.

Новиот Закон за правда за децата беше донесен во согласност со меѓународните стандарди и *правото* на ЕУ, вклучително и Директивата за процедурални заштитни мерки за деца што се осомничени или обвинети лица во кривична постапка.

Управувањето со детската правда беше подобро со донесувањето на Стратегијата за правда за децата 2022 – 2026 година и акцискиот план 2022 – 2023 година, со кои дополнително се унапредуваат алтернативните мерки за старателство и за ресоцијализација на децата. Има потреба од конкретни мерки за поддршка на давателите на судска обука и на сите релевантни стручни тела за покривање на правата на детето и

правда приспособена и достапна за децата во нивните активности. Законодавството треба да се измени за да се најдат решенија приспособени на деца за воспитно-поправните мерки за девојчињата. Воспитно-поправниот дом во Волковија е дом само за млади момчиња; во отсуство на женски оддел, не постои долгорочно решение за задолжителното образование за девојчињата. Потребно е редовно следење и надзор на воспитно-поправниот дом во Тетово и на Охридскиот затвор за да се осигури дека органите обезбедуваат соодветна заштита и други услуги за децата што се затворени таму. Пристапот до правдата и правното застапување, како и капацитетот на јавните службеници што работат со деца жртви, деца сведоци и деца во судир со законот и понатаму се несоодветни. Професионалците за малолетничка правда треба да преземат поконзистентен меѓусекторски и рационализиран пристап за спроведување на правната рамка.

Правата на **лицата со попреченост** се уставно загарантирани и дополнително подетално уредени со Законот за спречување и заштита од дискриминација. Многубројни други закони што конкретно ја уредуваат социјалната политика и помош се исто така релевантни во овој контекст. Донесена е новата Национална стратегија за правата на лицата со попреченост за 2023 – 2030 година, заедно со акцискиот документ за 2023 – 2025 година. Беа донесени правила за функционална процена на децата со попреченост според меѓународната класификација за функционирање, попреченост и здравје. Правилата се во согласност со Конвенцијата за правата на лицата со попреченост (КПЛП) и ќе овозможат да се дава помош врз основа на поединечните потреби на децата. Продолжува спроведувањето на Националната стратегија за деинституционализација за 2018 – 2027 година. Ова вклучува транзиција од институционална грижа кон грижа од семејство и од заедницата со поддршка од социјалните служби. Националното координативно тело за спроведување на КПЛП се состои од претставници од релевантните министерства и двајца претставници на ГО за лица со попреченост. Во Канцеларијата на Народниот правобранител е додаден тим за следење на спроведувањето. Новиот Закон за основно образование ја унапредува целосната вклученост на учениците со попреченост преку трансформирање на специјалните училишта и паралелки во центри за поддршка на учењето. Повеќе нема деца со попреченост во големи установи за социјална грижа. За поддршка на нормализирањето на образованието за децата со попреченост, вработени се 725 образовни асистенти, кои опфаќаат 850 деца. Одреден број возрасни лица со попреченост постепено се вдомуваат во 57 новоформирани станбени единици за поддржано живеење. Исто така, воспоставени се услуги за домашна нега и за дневен престој. *(видете Поглавје 19 – Социјална политика и вработување за аспекти поврзани со социјалните услуги, помошта и бенефициите).*

Во општеството преовладуваат негативни стереотипи и говор на омраза кон **лезбијките, геј-мажите, бисексуалците, трансродовите, интерсекс и квир (ЛГБТИК)** лицата. Немаше напредок во отстранувањето на негативните стереотипи и говорот на омраза кон ЛГБТИК-лицата од учебниците, ниту во донесувањето на национален акциски план за ЛГБТИК како дел од систематското унапредување на еднаквоста и спречувањето на дискриминацијата. Нема напредок во спроведувањето на пресудата на ЕСЧП (од јануари 2019 година) во врска со законското признавање на родот преку изменување на Законот за матичната евиденција. Правната рамка не дозволува службено признавање истополови двојки.

Не беше постигнат напредок во истрагите за нападите врз ЛГБТИК-центарот за поддршка, кои се случија во 2012, 2013 и 2014 година. Агенциите за спроведување на законот не ги истражија вандалските дејства врз канцеларијата на ЛГБТИК-организација

во Тетово, ниту смртните закани упатени кон активистите. Судот во Струмица изрече шестмесечна затворска казна за напад врз ЛГБТИ-активист. Во јуни 2023 година органите помогнаа за успешно организирање на ЛГБТИК – Парада на гордоста. Сепак, ГО и ЛГБТИК-активистите ги критикуваат органите дека го намалуваат просторот за ГО, особено оние што работат на сексуалните и на репродуктивните права. Растечката анти-ЛГБТИК реторика, на која понекогаш ѝ се придружуваат политички и религиозни фигури, доведе до зголемена нетолеранција и говор на омраза во општеството. Потребни се сериозни напори за да им се овозможи на ЛГБТИК-лицата да ги уживаат своите права.

Во врска со **процедуралните права**, земјата и понатаму е делумно усогласена со *правото* на ЕУ. Законот за исплата на паричен надоместок на жртви од кривични дела со насилство беше донесен од Собранието и влезе во сила во мај 2023 година.

Земјата има солидна мрежа што обезбедува примарна и секундарна бесплатна правна помош за оние што не можат да си дозволат да ангажираат адвокат. Бесплатната правна помош е достапна преку 34 подрачни единици на Министерството за правда, граѓански здруженија овластени да даваат правна помош, правни клиници во рамките на правните факултети и адвокати сертифицирани за давање секундарна правна помош. На веб-страницата на Министерството за правда е достапен регистар на здруженија и на самостојни адвокати што даваат правна помош. Беа поднесени и одобрени зголемен број барања за примарна и за секундарна правна помош. Системот на правна помош во кривичната постапка треба да се реформира за да се подобри пристапот до правда. Најмногу од сè, органите треба да ги ревидираат критериумите за подобност за правна помош во кривичната постапка (за задолжителна одбрана, одбрана на сиромашни лица и застапување на интересите на жртвите на криминал). Буџетот доделен за правна помош во 2022 година изнесува 616.304 евра, додека реализираниот буџет изнесува 521.612 евра (зголемување од 0,7 % во споредба со 2021 година).

Земјата сè уште не е усогласена со Директивата за европски наредби за заштита. Потребни се дополнителни измени на Законот за кривична постапка за да се обезбеди усогласување со Директивата за правата на жртвите (на пример, во однос на поединечната процена на жртвите). Законот за исплата на паричен надоместок на жртви на кривични дела со насилство стапи на сила во мај 2023 година. Ова ги вклучува жртвите на трговија со луѓе. Органите, исто така, треба да преземат конкретни чекори за донесување законодавство во согласност со Директивата за процесни заштитни мерки за деца што се осомничени или обвинети лица во кривични постапки.

Во однос на **заштитата на малцинствата**, органите продолжија со делумно спроведување на националната стратегија за унапредување на мултиетничко општество „Едно општество за сите и интеркултурализам“. Сепак, потребни се дополнителни напори за да се обезбеди доволно политичка поддршка, координација помеѓу релевантните органи, соодветни финансиски и други ресурси, со цел да се унапредуваат еднаквите можности и да се подобри социјалната кохезија во земјата. Агенцијата за примена на јазикот и Агенцијата за остварување на правата на заедниците остануваат со недоволно вработени и се недоволно финансирани. Постои потреба од обука и вработување преведувачи и толкувачи. Потребни се дополнителни напори за зајакнување на финансиската независност на овие две институции, што ќе ја подобри нивната способност да се спротивстават на политичкото влијание. Застапеноста на немнозинските заедници на локално ниво останува слаба. Органите треба да ја спроведат препораката издадена од Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за националните малцинства за ратификување на Европската повелба за регионални или малцински јазици, потпишана во 1996 година. Органите треба да организираат јавна

консултација и навремено да донесат нова стратегија врз основа на концептот „Едно општество и интеркултурализам“ за 2023 – 2025 година.

Постигнат е одреден напредок во инклузијата на **Ромите**. Со донесувањето на Стратегијата за инклузија на Ромите за 2022 – 2030 година, донесените акциски планови во октомври 2023 година опфаќаат антициганизам, образование, вработување, социјална заштита, здравство, домување, граѓанска регистрација и култура. Советник на премиерот, кој ги надгледува прашањата за инклузија на Ромите, исто така, беше назначен за Национална точка за контакт на Ромите. Запишувањето на деца Роми во градинките е благо зголемено за 1,25 % од 420 лани на 462. Во учебната 2022/23 година, 4.429 деца Роми се запишале во прво одделение од основното образование, а ГО идентификувале 202 незапишани деца. Сè уште е релативно висока годишната стапка на децата Роми што предвреме ги напуштаат основните училишта. Според Министерството за образование и наука, 93,17 % од учениците Роми останале на училиште и по учебната 2021/22 година, а 6,83 % заминале. 89,08% од децата Роми на возраст за завршување на училиштето, успешно го завршиле средното образование. Вработувањето на 35 ромски образовни медијатори е позитивен чекор, додека сегрегацијата во училиштата останува значителен проблем. Не постојат систематски мерки за спречување нередовно посетување или за реинтеграција на децата што го напуштиле образованието, или систематско спроведување на задолжителното основно и средно образование како што наложува законот.

Клучни предизвици во областа на здравствената заштита на Ромите остануваат пристапот до превентивните и куративните здравствени услуги, намалувањето на смртноста, справувањето со дискриминацијата и нееднаквиот третман од здравствените работници и здравјето на жените. Има мало намалување на бројот на невработени Роми. Беа воведени мерки насочени кон ромските поединци со ниско ниво на образование и за унапредување на нивното вклучување на пазарот на трудот. Во шемата за младинска гаранција беа вклучени 969 Роми. Географското мапирање на ромските населби во пет општини ги идентификуваше областите каде што се потребни интервенции за домување. Најголемиот дел од ромските населби и понатаму не се опфатени со урбанистички планови. Донесените измени на Законот за матична евиденција, на Законот за пријавување на живеалиштето и на Законот за лична карта, го отвораат патот кон решавање на сите познати случаи на бездржавјанство и исполнување на меѓународните обврски на државата. Тие го гарантираат правото на запишување на децата родени на територијата на Северна Македонија во рок од 45 дена од раѓањето, без оглед на статусот на нивните родители. Ставањето крај на бездржавјанството може да има значително позитивно влијание врз засегнатите Роми и врз општеството како целина.

Евидентирани се случаи на дискриминација и на полициска бруталност врз основа на ромска етничка припадност, особено врз млади Роми, девојчиња и Роми во притвор. Други пречки, какви што се недостатокот на дигитални вештини и пристап до технологија, продолжуваат да ги спречуваат Ромите целосно да ги уживаат своите права и да пристапат до повеќето услуги, од кои повеќето се сега дигитални (здравство, образование, вработување, социјална заштита итн.). Потребни се дополнителни напори и ресурси за да се забрза инклузијата на Ромите, да се реши антициганизмот, дискриминацијата и образовната и просторната сегрегација и да се намалат нееднаквостите во однос на остатокот од населението. Владата работи на спроведување на приоритетите идентификувани во Познањската декларација и на приоритетните мерки идентификувани на билатералните семинари на ЕУ за Ромите. Свкупно, иако е постигнат напредок, потребни се понатамошни напори за целосно унапредување на инклузијата и на заштитата на Ромите и решавање на антициганизмот и на

дискриминацијата, вклучително и повеќекратната и структурната дискриминација на Ромите. Потребно е систематско учество, зајакнување и градење капацитети.

Правата на граѓаните на ЕУ

Во декември 2012 година Северна Македонија го измени законот со што се овозможува стекнување државјанство за посебни економски интереси. Програмата може да предизвика миграциски и безбедносни ризици, особено со оглед на различните критериуми за доделување државјанство. Во согласност со препораката на Комисијата за ова прашање во нејзиниот шести извештај, според механизмот за суспензија на визниот режим, Северна Македонија треба да се воздржи од систематско доделување државјанство врз основа на посебен економски интерес (програми за државјанство на инвеститори), бидејќи таквите програми предизвикуваат ризици во однос на безбедноста, перењето пари, даночното затајување, финансирањето тероризам, корупцијата и инфилтрацијата на организиран криминал, и се некомпатибилни со правото на ЕУ.

2.2.2. Поглавје 24: Правда, слобода и безбедност

ЕУ има заеднички правила за гранична контрола, визи, дозволи за престој и работа, надворешна миграција и азил. Шенгенската соработка опфаќа укинување на граничните контроли во рамките на ЕУ. Земјите членки, исто така, соработуваат со Северна Македонија во борбата против организираниот криминал и тероризмот и за судски, полициски и царински прашања, сите со поддршка од агенциите на ЕУ за правда и внатрешни работи.

Северна Македонија е умерено подготвена за спроведување на правото на ЕУ. Постигнат е **одреден напредок**. Соработката во полето на борбата против тероризмот и спречувањето и борбата против насилниот екстремизам дополнително е надградена со новиот договор за спроведување заеднички акциски план за борба против тероризмот. Националните стратегии за борба против тероризмот (2023 - 2027) и спречување на насилниот екстремизам (2023 - 2027), со поврзаните акциски планови, беа донесени во мај 2023 година. Евидентирањето на мигрантите треба да се врши систематски и треба да се подобри профилирањето чувствително на заштита. Земјата треба да воспостави соодветен систем за контрола на нерегуларното движење на луѓе и да ја прекине практиката на враќање на мигрантите спротивно на правната рамка. Треба да се финализира и да се донесе план за вонредни ситуации за управување со големи миграциски текови. Статусниот договор со Фронтекс за оперативна соработка во управувањето со границите стапи на сила на 1 април 2023 година. Ова го овозможи започнувањето заедничка операција со испраќање офицери од земјите членки на ЕУ за да се обезбеди поддршка при граничната контрола и управувањето со нелегалната миграција и прекуграничниот криминал. Минатогодишните препораки беа само делумно спроведени и остануваат валидни и понатаму. Во текот на наредната година земјата особено треба:

→ да продолжи со проактивна реформа на структурите што се одговорни за борба против организираниот криминал со фокус на зголемувањето на оперативниот капацитет и соработката;

→ да осигури ефективно спроведување и следење на националните стратегии за борба против тероризмот (2023 - 2027), борба против насилниот екстремизам (2023 - 2027) и за заедничкиот акциски план за борба против тероризмот;

→ систематски да ги евидентира мигрантите и да го подобри профилирањето чувствително на заштита, да усвои посистематски пристап во борбата против криумчарењето мигранти и да го усогласи националното законодавство со списокот на ЕУ за трети земји за кои е потребна виза.

Борба против организираниот криминал

Северна Македонија има **одредено ниво на подготвеност** во борбата против организираниот криминал. Постигнат е **одреден напредок** во областа на борба против тероризмот и насилниот екстремизам. Земјата продолжува да има добро ниво на оперативна соработка со земјите членки на ЕУ, соседните земји што не се членки на ЕУ, Европол и Европавлада. Новиот Закон за спречување перење пари и финансирање на тероризам стапи на сила во јули 2022 година. Сè уште е потребно поефективно соочување со одредени форми на криминал, како што се перењето пари и финансискиот криминал.

Треба да се зајакне капацитетот на Националниот координативен центар за сузбивање на организиран и сериозен криминал. Координацијата останува клучна за сите засегнати страни вклучени во борбата против организираниот криминал, вклучително и меѓу обвинителите и полицијата.

Сè уште важат најголем дел од препораките од минатогодишниот извештај. Во наредната година Северна Македонија особено треба:

→ да ја подобри својата евиденција на истраги, кривично гонење и изрекување пресуди во случаите на организиран криминал и случаите на перење пари со фокус на конфискација на приносите од криминал;

→ да го донесе и да го спроведе неопходното законодавство за Служба за одземање имот;

→ да ги зајакне човечките и финансиските капацитети на агенциите за спроведување на законот што ги истражуваат организираниот и сериозниот криминал, финансискиот криминал и перењето пари.

Институционална поставеност и правно усогласување

Бројот на полициски службеници се зголеми во 2022 година и достигна 347,6 на 100.000 жители (330 во 2021 година), што е повисоко од просекот на ЕУ, кој изнесува 335,3/100.000 (Евростат, 2019 - 2021).

Клучни **институции** за борба против организираниот криминал се специјализираните полициски единици во рамките на Министерството за внатрешни работи, што се надлежни за различни видови организиран криминал и финансиски истраги. Среднорочните приоритети и цели за развојот на полициските сили се утврдени во Стратешкиот план за 2022 - 2024 година на Министерството за внатрешни работи. Во 2022 година беа спроведени 47 % од планираните активности.

Во 2018 и 2019 година Северна Македонија направила сеопфатна реформа на разузнавачките служби во согласност со наодите во извештајот на Групата високи експерти за системските прашања за владеење на правото. Поранешната Управа за безбедност и контраразузнавање (УБК) е заменета со Агенција за национална безбедност (АНБ) која, за разлика од својот претходник, повеќе не е под надлежност на Министерството за внатрешни работи и нема полициски овластувања. АНБ е сместена во просториите на Министерството за внатрешни работи, што е во спротивност со меѓународните стандарди и понатаму претставува причина за загриженост.

Оперативно-техничката агенција може да добие овластување со судски налог за следење на комуникациите како дел од кривична истрага или во интересите на државната безбедност и одбрана или како дел од следење на мобилните оператори. Таа сè уште нема сопствени простории и сместена е во зграда што е во сопственост на еден од националните телекомуникациски оператори. Агенцијата ги модернизирала своите технички системи и почнала да ја дигитализира постапката за добивање судски налози. Мандатот на директорот на ОТА истече во септември 2023 година, што доведе до јаз во функционирањето на Агенцијата сè до назначувањето нов директор од страна на Собранието.

Националниот координативен центар за сузбивање на организиран и сериозен криминал (НКЦСОСК) функционира, но за да се осигури неговото правилно функционирање, треба да се регрутира постојан кадар за да се пополнат работните места на кои моментно се наоѓа привремен кадар. Разработени се бази на податоци за подобро управување со податоци и софтвер за информациска анализа и се очекува да бидат целосно функционални пред крајот на 2023 година.

Постојат три структури што имаат улога во спроведувањето **финансиски истраги**: Управата за финансиска полиција во рамките на Министерството за внатрешни работи, одговорна за финансиски криминал под полициска надлежност; Управата за финансиско разузнавање во рамките на Министерството за финансии, одговорна за разузнавачки анализи поврзани со перење пари и финансирање на тероризам; и Секторот за контрола и истраги во рамките на Царинската управа, одговорен за истраги на кривични дела во рамките на својата надлежност.

Службата за одземање имот е дел од Секторот за меѓународна правна помош во Јавното обвинителство. Иако подготовките се во тек уште од 2021 година, Службата сè уште не е регулирана со закон и функционира врз основа на стандардни оперативни постапки.

И Министерството за одбрана и Министерството за внатрешни работи имаат одговорности во врска со сајбер криминалот и сајбер безбедноста. Војската, исто така, развива капацитети за сајбер одбрана и соработува со меѓународни организации во полето на глобалната сајбер безбедност и хибридните закани. Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика при Министерството за внатрешни работи спроведува истраги за сајбер криминал со користење дигитална форензика.

Во однос на **законската рамка**, Кривичниот законик редовно се ажурира за да остане во согласност со стандардите на ЕУ и меѓународните стандарди. Неговиот опсег е проширен за да се криминализираат активности како што се трговија на луѓе, детска порнографија на интернет, трговија со дрога, компјутерски криминал. Неодамна се додадени одредби со кои Кривичниот законик се усогласува со Конвенцијата на Советот на Европа за спречување и борба против насилството врз жените и семејното насилство.

Државата е потписничка на „Конвенцијата за сајбер криминал за зајакнување на соработката и споделување електронски докази“ (Конвенција од Будимпешта). Северна Македонија го потпиша вториот дополнителен протокол на Конвенцијата во мај 2022 година, но сè уште не е ратификуван од Собранието.

Северна Македонија спроведува повеќе **стратешки документи** што се однесуваат на организираниот криминал и други форми на сериозен криминал, врз основа на соодветните стратегии на ЕУ. Во овие документи се вклучени: Националната стратегија за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција, придружена од Акциски план (2021 - 2025), Националната стратегија против трговијата со деца (2021 - 2025), Националната стратегија за дрога (2021 - 2025), Стратегијата за градење капацитети за

спроведување финансиски истраги и конфискување имот, со Акциски план (2021 -2023), Националната стратегија за контрола на мало и лесно оружје, со Акциски план (2022 - 2024) и Националната стратегија за спречување перење пари и финансирање на тероризам (2021 - 2023).

Во согласност со методологијата и политиките на Интерпол, во 2022 година Министерството за внатрешни работи подготви и претстави „национална процена на закани од организиран и сериозен криминал (СОКТА) 2021“. Таа била започната на почетокот на 2022 година и ги дефинира приоритетите во борбата против организираниот и сериозниот криминал.

Во врска со **трговијата со луѓе**, во согласност со препораките од Групата експерти за акција против трговија со луѓе, во ноември 2022 година беше донесен Закон за државен надоместок за жртви на кривични дела со насилство, кој го опфаќа и кривичното дело трговија со луѓе. Во март 2023 година Министерството за внатрешни работи и Државниот инспекторат за труд потпишаа меморандум за соработка на иницијатива на Националната комисија за борба против трговија со луѓе, со цел да се зајакне соработката во превенцијата, детекцијата и потиснувањето на трговијата со луѓе за цели на трудова експлоатација и да се осигури навремена заштита на жртвите на трудова експлоатација и децата жртви на каква било форма на експлоатација.

Во врска со **малото и лесно оружје**, националното законодавство сè уште не е усогласено со директивите и регулативите на ЕУ. По донесувањето на Законот за развој, производство и промет на воени стоки, законодавството за спроведување е финализирано во 2022 година. Законот за оружје на Северна Македонија е делумно усогласен со Директивата 021/555(ЕУ) и сè уште се очекува усогласување со Директивата за спроведување 2019/68 за означување на оружјето и Директивата за спроведување 2019/69 за техничка спецификација на оружјето за тревога и сигнализација. Одговорен орган е Министерството за внатрешни работи. Постои Национална комисија за контрола на оружје, која соработува со релевантните национални органи (министерствата за надворешни работи, одбрана, правда, финансии (царинска управа), надворешни работи и Агенцијата за заплнет и конфискуван имот (за уништување на оружјето).

Во рамките на акциите на Западен Балкан во однос на Акцискиот план за недозволена трговија со огнено оружје на ЕУ, кои соодветствуваат на целите на Регионалниот патоказ за подобра контрола на МЛЮ на Западен Балкан, Северна Македонија ги подобри истрагата и евиденцијата на капацитетите за огнено оружје и постигна одреден напредок со ограничено уништување на конфискуваното оружје и вишокот муниција. Неколку активности поврзани со спроведувањето на Патоказот и понатаму се ограничени, вклучително и зголемувањето на свеста, информирањето и едукацијата за опасностите и ризиците поврзани со злоупотребата, недозволеното поседување и трговијата со огнено оружје/МЛЮ, како и намалувањето на недозволеното огнено оружје преку легализација, доброволно предавање и деактивирање.

Во врска со **сексуалната злоупотреба на деца**, Секторот за сајбер криминал и дигитална форензика соработува со I-24/7 Мрежата за сексуална злоупотреба на деца - ISCE на Интерпол.

Капацитет за спроведување и извршување

Во 2022 година беше започната 21 истрага на организирани криминални групи што опфатиле вкупно 102 лица (во споредба со 17 истраги во 2021 година); од нив, 13 сè уште се во тек (во споредба со 11 во 2021 година) и осум беа затворени во 2022 (шест во 2021

година), од кои една била прераспределена и една прекината. Во девет случаи беа применети мерки за заплenuвање. Против 27 лица било поднесено обвинение и беа изречени осум пресуди што резултирале со затворски казни или суспендирани казни со условен отпуст. Се спроведува механизмот за надворешен надзор. Во рамките на Јавното обвинителство, Специјалниот оддел за истрага и гонење на кривични дела сторени од лица со полициски овластувања и припадници на затворската полиција има само двајца истражители. Две работни места не се пополнети. За време на извештајниот период Одделот регистрирал 183 случаи против 299 лица (135 во 2021 година), беа изречени 25 пресуди / казни, осум случаи беа прераспределени, а 74 случаи беа отфрлени.

НКЦСОСК функционира и неговата улога и активности се зголемиле во 2022 година. Сите институции што учествуваат во НКЦСОСК ги номинирале своите претставници во 2022 година. Центарот: ја олеснува размената на податоци и информации помеѓу поврзаните институции; споделува информации помеѓу институциите „кога тоа е неопходно (need-to-know); ги координира активностите помеѓу институциите во случаи во кои повеќе од една институција добила барање за физичко или правно лице; и ја поддржува меѓународната размена на информации, особено помеѓу полициските сили.

Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција не располага со доволно човечки ресурси и нема финансиски средства за стручните служби. Потребна е специјализација во рамките на Обвинителството, како и проактивен пристап во следењето на случаите.

Истражните центри во рамките на Основното јавно обвинителство што се наоѓаат во Скопје, Куманово и Тетово и во рамките на Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција функционираат, но сè уште немаат доволно човечки и финансиски ресурси и соодветна опрема за правилно работење. Овие истражни центри не ги оствариле своите цели за поефикасни истраги и подобра координација помеѓу обвинителите, полицијата и други релевантни тела.

Државата учествува во активности за **меѓународна полициска соработка** преку главните канали за соработка (Интерпол, Европол и Центарот за спроведување на законот во Југоисточна Европа (СЕЛЕК)). Нивото на соработка и размена на информации во Европол е добро и се зголемило во 2022 година. Северна Македонија учествува во проектите за анализа на Европол во полето на организиран и сериозен криминал и борба против тероризмот. Министерството, исто така, дало придонес за развојот на процената на закани од организиран и сериозен криминал во ЕУ на Европол (СОКТА). Во 2022 година релевантните органи учествувале во активности што претставуваат дел од „Хидра“, проектот на Европол за анализа за исламскиот тероризам.

Националното централно биро (НЦБ) Интерпол Скопје работи на проширување на системот за комуникација Интерпол I-24/7. Обезбедено е поврзување со некои од базите на податоци што се достапни во I-24/7. Националните органи и НЦБ Интерпол работат на проширување на пристапот до други бази на податоци во тој систем.

Во 2022 година беа отворени 1.887 нови случаи во Секторот за меѓународна полициска соработка (1.429 во НЦБ Интерпол, 254 во Европол, 151 кај службениците за врски и 53 во СЕЛЕК). Најголем дел од случаите се однесуваат на нелегална трговија со дрога, нелегална трговија со оружје, финансиски и компјутерски криминал, насилен криминал, моторни возила, нелегална миграција и трговија со луѓе, компјутерски криминал и исчезнати лица.

Оперативната меѓународна полициска соработка со соседните земји ги опфаќа Албанија, Србија, Грција и Бугарија и се одвива преку етаблирани канали: НЦБ Интерпол, националните единици на Европол и СЕЛЕК.

Северна Македонија учествува и во Европската мултидисциплинарна платформа против криминални закани (ЕМПАКТ). Во 2022 година државата учествувала во 26 оперативни акции и била ководач на една оперативна акција (дел од оперативниот акциски план (ОАП) за огнено оружје). Во 2023 година Северна Македонија значително го зголемила своето учество во ЕМПАКТ и вклучена е во 98 оперативни акции. Таа е ководач на четири оперативни акции (две како дел од ОАП за недозволена трговија со огнено оружје, една како дел од ОАП за криумчарење мигранти и една како дел од ОАП за недозволена трговија со кокаин, канабис и хероин). Северна Македонија продолжи да учествува во деновите на заедничка акција на ЕМПАКТ.

Соработката со ЦЕПОЛ е заснована врз Работен договор уште од 2017 година. Во согласност со стратешката процена на потребите за обука на ЕУ, ЦЕПОЛ, Агенцијата на ЕУ за обука за спроведување на законот подготви 27 специјализирани/резидентни курсеви за обука на кои присуствувале 150 претставници од Министерството за внатрешни работи во 2022 година. Полициските службеници, исто така, учествувале во обуката на програмата за размена организирана од ЦЕПОЛ. Се препорачува органите на Северна Македонија, со помош на ЦЕПОЛ, да испланираат, подготват и организираат насочени обуки за да одговорат на приоритетните теми за обука на национално ниво по следниов редослед: борба против тероризмот: превенција; борба против тероризмот: заштита; борба против тероризмот: реакција; недозволена трговија со огнено оружје; и кривични дела против животната средина.

Од 2014 година во Бирото за јавна безбедност при Министерството за внатрешни работи се спроведува модел на **полициско работење базирано врз разузнавање**. Сега Министерството може да ги детектира моментните потреби и да утврди стратешки приоритети и активности за секоја година, за поголема ефикасност во борбата против организиран и сериозен криминал.

Управата за финансиско разузнавање спровела четири финансиски истраги против 44 лица и четири субјекти во 2022 година. Вкупно девет полициски службеници се распоредени во Управата. Сè уште постои потреба од дополнителна техничка опрема и друг материјал. Обезбеден е пристап до неколку бази на податоци и се водат преговори за да се обезбеди пристап до базата на податоци на катастарскиот (имотниот) регистар.

Управата за финансиска полиција (УФП) моментно има пет работни места за истражители, а четири сè уште не се пополнети. Во јули 2022 година донесена е стандардна оперативна постапка за спроведување финансиски истраги. Во 2022 година беа спроведени 25 финансиски истраги. УФП има пристап до неколку бази на податоци на други институции. Во тек е подготовка на дополнителна база на податоци што ја поврзува базата на податоци на УФП со базите на податоци на Царинската управа, Управата за јавни приходи и Министерството за внатрешни работи.

Секторот за контрола и истраги во рамките на Царинската управа покренал вкупно 14 финансиски истраги против 22 лица и девет правни лица во 2022 година. Сите осум достапни работни места за извршители во службата се пополнети. Царинската управа донела постапка за финансиски истраги во јули 2022 година.

Во мај 2023 година Комитетот на експерти за евалуација на мерките за спречување на перењето пари при Советот на Европа (MONEYVAL) дискутираше и го одобри извештајот за техничката усогласеност на земјата и ефективното спроведување на

меѓународните стандарди за спречување на перењето пари и борба против финансирање на тероризам (AML/CFT) во согласност со методологијата на Работната група за финансиска акција (FATF). Според заклучоците наведени во извештајот за евалуација објавен во јули 2023 година, законската рамка е подобрена, но органите треба дополнително да ги зајакнат мерките за борба против перење пари, финансирање на тероризам и пролиферација, особено преку истраги и кривично гонење (*видете Поглавје 4*).

Законот за спречување перење пари и финансирање на тероризам стапил на сила во јули 2022 година. Законот има цел усогласување со Директивата 2018/843 на ЕУ, петтата директива за спречување на користењето на финансискиот систем за цели на перење пари и финансирање на тероризам и да постапи по ревидираните препораки на Работната група за финансиска акција. Треба да се подготват и да се донесат дополнителни закони за спроведување што произлегуваат од законот. Северна Македонија треба да го усогласи своето законодавство со Директивата 2018/1673 (ЕУ) за борба против перењето пари преку казненото право.

Во 2022 година органите успеале да замрзнат средства во вредност од околу 40 милиони евра, вклучително и готовина, земја, деловни објекти, станови, акции и хартии од вредност. Конфискувани се средства во вредност од околу 28 милиони евра.

Северна Македонија моментно ја спроведува Националната стратегија против трговија со луѓе и илегална миграција. Стратегијата е придружувана од Акциски план и Национална стратегија за борба против трговија со деца – двата документа го опфаќаат периодот 2021-2025 година. Групата експерти за акција против трговија со луѓе го објави третиот извештај за оценување за Северна Македонија. Дадени се препораки до органите да се осврнат на пропустите и слабостите во законската рамка и во други области. За дополнително усогласување со правото на ЕУ треба да се донесат измени во законската рамка, вклучително и во врска со упатувањето на странци жртви на трговија со луѓе и кои соработуваат со органите во Центарот за жртви на трговија со луѓе. Треба да се обезбедат соодветни начини за надоместок на жртвите.

Во 2022 година беа идентификувани девет жртви како дел од истрагите и обвиненијата за вршителите на трговија со луѓе. Од нив, осум биле жртви на трговија со луѓе во државата, а едно лице било експлоатирано во странство (во соседна држава). Како резултат на истрагите беа поднесени шест кривични обвиненија против 19 лица за кривични дела поврзани со наводна трговија со луѓе.

Во 2022 година Министерството за внатрешни работи поднело обвиненија против 210 лица, обвинети дека извршиле 199 кривични дела поврзани со **мало и лесно оружје**. Дополнително, во 2022 година беа заплени 139 парчиња оружје. Под надзор на Државната комисија за уништување оружје беа уништени 270 заплени парчиња оружје во февруари 2023 година.

Во однос на **сајбер криминалот**, во 2022 година органите регистрирале 287 кривични дела што претставуваат компјутерски криминал според Кривичниот законик, извршени од страна на 220 сторители. Најчести компјутерски кривични дела се: „оштетување и неовластено навлегување во компјутерски систем“, „ширење на ксенофобичен материјал по пат на компјутерски систем“, „изработка и употреба на лажна платежна картичка“ и „загрозување на безбедноста“.

Во однос на сексуална експлоатација на деца преку интернет, во 2022 година беа регистрирани 14 кривични дела. Од пријавените кривични дела, осум биле решени и беа идентификувани осум сторители. Останатите случаи сè уште се под истрага. Во 2022

година беа пријавени седум случаи на сајбер напади против јавни институции и јавна инфраструктура и 11 против приватни институции. Секторот за компјутерски криминал и дигитална форензика при Министерството за внатрешни работи активно учествуваше во ЕМПАКТ.

Централниот регистар води регистар на вистински сопственици од јануари 2021 година, но сите субјекти од кои се бара тоа не ја поднеле потребната документација.

Во согласност со Законот за платежни услуги и платни системи бил воведен единствен регистар на сметки што го води и одржува Централниот регистар. Моментно се поставува инфраструктурата за регистарот и се дефинираат техничките спецификации за софтверот и неговите главни компоненти. Се очекува регистарот да почне да функционира во второто тримесечје од 2024 година.

Во извештајниот период беа применети мерки за заштита на сведоци во четири случаи.

Соработка во областа на дрогата

Институционална поставеност и правно усогласување

Националната стратегија за дрога го опфаќа периодот 2021 - 2025 година и се спроведува преку посебен акциски план. Националната опсерваторија за дроги постои од 2007 година, но нејзиниот оперативен капацитет сè уште е ограничен. Опсерваторијата има недостиг од ресурси за да се справи со секојдневните задачи за следење на дрогите. Сè уште не постои национален систем за рано предупредување што може да се поврзе со релевантните национални тела за да се овозможи брза размена на податоци за нелегалното производство и недозволената трговија на национално и меѓународно ниво.

Европскиот центар за следење на дрогите и зависностите од дроги има воспоставени договори за техничка соработка со Северна Македонија уште од 2007 година. Централна точка за оваа соработка е Министерството за здравство, кое соработува и со Меѓународниот одбор за контрола на наркотици и Канцеларијата на Обединетите нации за дрога и криминал.

Националното законодавство за дрога, психотропни супстанции и прекурзори сè уште не е усогласено со правото на ЕУ или меѓународните стандарди.

Капацитет за спроведување и извршување

Беше забележано значително подобрување во спречувањето на незаконската трговија со дрога. Во 2022 година беа регистрирани вкупно 749 кривични дела (во споредба со 701 во 2021 година), кои резултирале со кривични обвиненија против девет правни лица и 853 сторители (840 во 2021 година). Со полициски акции беа разбиени 12 организирани групи (10 во 2021 година) со 46 члена (36 во 2021 година).

Во 2022 година органите заплениле 2.561 kg марихуана и 8.723 kg стебла канабис (18.301 kg вкупно во 2021 година) од правни субјекти со дозволи за одгледување канабис за медицински цели, што предизвикува загриженост во врска со недостатоците во системот за легално одгледување. Органите за спроведување на законот треба да спроведат построга контрола врз тие субјекти и нивните активности, да ја спречат нелегалната активност и да преземат ефективни мерки против прекршоци.

Во врска со меѓународната полициска соработка, во текот на 2022 година Министерството за внатрешни работи примило 62 информации во врска со нелегална трговија со дрога преку Интерпол од земји членки на ЕУ и држави што се надвор од ЕУ. Релевантните полициски структури одржувале добро ниво на соработка и со Европол, при што била разменета 481 порака поврзана со „нелегална трговија со дрога“ преку

Мрежата за безбедна размена на информации (СИЕНА) во 2022 година. Дополнително, биле отворени 18 случаи на нелегална трговија со дрога како резултат на размена на информации преку СЕЛЕК.

Локалните граѓански организации спроведуваат активности за намалување на штетите, што претставува еден од главните столбови на националната политика за дроги, преку мрежата на национални фокусни точки на територијата на целата држава.

Беа извршени подготвителни работи за регистарот на корисници на дрога од страна на Институтот за јавно здравје во соработка со Министерството за внатрешни работи. Сега е потребно да се финализира регистарот.

Во февруари 2023 година Агенцијата за управување со одземен имот уништи 1.400 kg конфискувана дрога и нелегални психотропни супстанции откако беше донесена конечна судска одлука.

Продолжува соработката со Европска правда. Помеѓу април 2022 и февруари 2023 година Северна Македонија беше вклучена во 20 нови случаи во Европска правда - 17 како земја од која се бара и три како земја барател. Најголем дел од случаите беа поврзани со перење пари или измама. Вршителот на должноста Обвинител за врски со Европска правда беше активно вклучен во помагањето на тековните истраги.

Борба против тероризам

Институционална поставеност и правно усогласување

Северна Македонија има Национална комисија за борба против насилниот екстремизам и тероризам, но треба да се донесе нацрт-правилник за нејзината работа.

Законодавната рамка на Северна Македонија, главно, е усогласена со правото на ЕУ и меѓународните инструменти за борба против тероризмот и доволна е за кривично гонење на лица за кои постои сомневање дека извршиле или помагале терористички активности или учествувале во странски војни.

Националната стратегија за борба против тероризмот (2023 - 2027) и Националната стратегија за спречување на насилниот екстремизам (2023 - 2027) се донесени во мај 2023 година. Тие се засновани врз четирите столба на глобалните стратегии на ОН и ЕУ: превенција, заштита, гонење/спроведување и реакција.

Државата продолжува да го спроведува својот национален план за реинтеграција, ресоцијализација и рехабилитација на повратниците од странски војски и членовите на нивните семејства. Секојдневно се спроведуваат различни активности во работата со странски терористички борци и нивните семејства.

Во декември 2022 година Европската комисија и Министерството за внатрешни работи на Северна Македонија потпишаа нов Договор за спроведување заеднички акциски план за борба против тероризмот на Западен Балкан. Договорот ја надградува соработката во однос на борбата против тероризмот и акциите за спречување / борба против насилниот екстремизам. Тој им наложува на националните органи да поднесуваат периодични извештаи двапати годишно.

Капацитет за спроведување и извршување

Во јули 2023 година Северна Македонија го поднесе првиот извештај за напредокот во врска со извршувањето на билатералниот договор за спроведување на Заедничкиот акциски план за борба против тероризмот на Западен Балкан. Спроведувањето на

новопотпишаниот договор за борба против тероризмот започна со некои приоритетни активности, преземени во согласност со распоредот.

На локално ниво, локалните совети за превенција, акциските тимови во заедницата и локалните мултидисциплинарни тимови спроведуваат мерки за спречување насилени екстремизам и тероризам. Во ноември 2022 година беа воспоставени уште два локални акциски тима во Прилеп и Струга. Сега функционираат локални мултидисциплинарни тимови во девет општини - Скопје, Куманово, Гостивар, Тетово, Кичево, Охрид, Струга, Штип и Прилеп - кои обезбедуваат поддршка за повратниците и нивните семејства. Овие тимови работат во координација со локалните центри за социјални услуги. Потребна е поголема јасност околу поделбата на овластувањата, задачите и одговорностите помеѓу локално и централно ниво за подобра соработка за превенција и борба против насилниот екстремизам. Државата треба да донесе дополнителни законски одредби за легитимизирање и уредување на активностите на локалните тела.

Практиката на одредување лесни казни за кривични дела поврзани со тероризам останува предизвик за напорите за превенција и потребно е поефикасно понатамошно постапување со осудените странски терористички борци откако ќе бидат ослободени од затвор.

Радикализацијата во затворите и понатаму претставува загриженост и покрај тоа што постои Стратегија за казниот систем (2021 - 2025) што опфаќа мерки против радикализацијата во затворите. Потребно е ефективно постапување со онлајн радикализацијата, за што се потребни подобра опрема и обука, како и за надградба на човечките капацитети.

Во извештајниот период не се регистрирани случаи на репатријација на странски терористички борци. Во 2022 година против пет лица беа покренати обвиненија за наводно извршување на пет одделни кривични дела поврзани со „тероризам“ и „учество во странски паравоени или парополициски формации“. Во 2022 година три случаи резултирале со пресуди за кривично дело „тероризам“, од кои две се конечни, а за една се води жалбена постапка. За споредба, во 2021 година биле донесени четири судски пресуди против четворица вратени странски терористички борци и против едно лице било поднесено обвинение за тероризам.

Во 2022 година секторот задолжен за борба против тероризмот, насилниот екстремизам и радикализам во рамките на Министерството за внатрешни работи учествувал во аналитичките проекти на Европол за борба против тероризам и финансирање на тероризам. Беа разменети вкупно 387 пораки со партнерските служби од други држави преку СИЕНА, платформа за борба против тероризам на Европол.

Управата за финансиско разузнавање ги ажурирала показателите за препознавање на сомнителните трансакции што потенцијално се поврзани со финансирање на тероризам или финансирање на пролиферација. Во 2022 година беа донесени повеќе стратешки анализи од страна на раководителот на Управата за финансиско разузнавање, како што се стратешката анализа за финансирање на пролиферација, стратешката анализа за трансакции преку услуги за брз трансфер на пари и прирачникот за олеснување на употребата на практичните показатели за идентификување сомнителни финансиски трансакции.

Во септември 2022 година бил потпишан Меморандум за соработка, координација и размена на информации за ефективна и ефикасна примена на Законот за рестриктивни мерки од страна на министерот за внатрешни работи, министерот за надворешни работи, директорот на Агенцијата за разузнавање, директорот на Управата за финансиско

разузнавање, директорот на Агенцијата за национална безбедност и Јавниот обвинител. Изречени се финансиски рестриктивни мерки за 15 лица што учествувале во странски војски, полициски, паравоени или параполициски формации надвор од Северна Македонија.

Воспоставени се дополнителни мултидисциплинарни тимови во рамките на државниот затворски систем за следење на однесувањето на затворениците осудени за тероризам.

За радикализираните затвореници воведени се стандардни оперативни постапки пред отпуштањето од затвор и помош по отслужувањето на казната.

Судска соработка во граѓанска и кривична материја

Напредокот во однос на правната рамка за соработка во граѓанските и кривичните предмети беше ограничен. Северна Македонија треба да ги ратификува Хашката конвенција за спогодби за избор на суд од 2005 година, Хашката конвенција за заштита на децата од 1996 година, Хашката конвенција за меѓународно остварување на правата за издржување на детето и нејзиниот Протокол за применливо право од 2007 година, кои веќе се потпишани. Дополнително, државата треба да ги преземе неопходните мерки за да ја ратификува Хашката конвенција за признавање и извршување странски пресуди во граѓански или трговски предмети („Хашка конвенција за пресуди“).

Кривичниот оддел при Министерството за правда моментно се соочува со недостиг од кадар и во него се вработени само раководител на одделот и четворица државни службеници од предвидените седум.

Во 2022 година имало 789 дојдовни и 220 појдовни барања за меѓусебна правна помош во граѓански предмети (во споредба со 429 дојдовни и 141 појдовно барање во 2021 година). Барањата се препраќаат до надлежниот орган во рок од седум дена.

Во 2022 година имало 1.147 дојдовни и 824 појдовни барања за меѓусебна правна помош во кривични предмети (во споредба со 856 дојдовни и 233 појдовни барања во 2021 година). Овие случаи не се целосно обработени и Министерството за правда нема точни податоци за бројот на тековни постапки.

Продолжува соработката со Европрана. Министерството за правда донело Правилник за соработка помеѓу Државното јавно обвинителство, Министерството за правда и Европрана. Правилникот е заснован врз Законот за меѓународна правна соработка во кривичната материја од 2021 година. Вршителот на должноста Обвинител за врски со Европрана беше активно вклучен во помагањето на тековните истраги. Во тек е постапка за избор на постојан Обвинител за врски со Европрана, врз основа на повикот објавен во декември 2022 година.

Во октомври 2022 година Европското јавно обвинителство и Јавниот обвинител на Северна Македонија потпишале работен договор.

Легална и нелегална миграција

Институционална поставеност и правно усогласување

Правната рамка за миграција во голема мера е во согласност со стандардите на ЕУ. Кризната состојба што била прогласена на границите на земјата била продолжена до крајот на декември 2023 година, со што се овозможи продолжило распоредување на војската.

Министерството за внатрешни работи е главно оперативно тело во областа на миграцијата.

Северна Македонија има низа стратешки документи во областа на миграцијата: Национална стратегија за интегрирано гранично управување 2021 - 2025 со Акциски план за спроведување (2022 - 2025), Резолуција за миграциската политика за 2021 - 2025 година, Миграциски профил 2021 година и Национална стратегија за соработка со дијаспората за 2019 - 2023 година. Новата стратегија за интеграција на бегалци и странци е во постапка на донесување уште од септември 2021 година. Допрва треба да се финализира и да се донесе план за непредвидени ситуации за управување со големи миграциски текови.

Северна Македонија учествува во регионалното Оперативно партнерство со Западен Балкан за борба против криумчарење, воспоставено во ноември 2022 година, како поддршка за спроведување на законот и судска соработка против криминалните мрежи за криумчарење и за зголемување на капацитетите за управување со границите.

Капацитет за спроведување и извршување

Земјата и понатаму има активна улога во управувањето со мешаните миграциски текови. Вложени се дополнителни напори за да се осигурат основни услови за живот и услуги за сите мигранти во Северна Македонија. Меѓутоа, постои потреба од зајакнување на институционалните и административните капацитети за сите аспекти на управување со миграцијата преку зголемување на бројот на вработени и обезбедување дополнителни материјални и технички ресурси. Од април 2023 година Фронтекс е распореден и обезбедува оперативна поддршка на јужната граница на земјата.

Стратешката рамка треба дополнително да се зајакне, особено во однос на спроведувањето мерки за поддршка. Иако регистрацијата на мигрантите продолжи во 2021 година, приоритетно е да се реши недостигот на соодветно профилирање чувствително на заштита. Потребна е посистематска регистрација и профилирање чувствително на заштита. Поделбата на задачите помеѓу повеќе институции што работат на миграција ја намалува ефикасноста во управувањето со миграцијата. Сè уште не е спроведена длабинската оценка (мастер-план) за Северна Македонија, развиена минатата годна од Фронтекс.

Договорите за реадмисија и спроведување на протоколите потпишани со осум земји членки на ЕУ продолжуваат да се спроведуваат. Се преговара за четири други договори. Освен тоа, Северна Македонија има билатерални договори за реадмисија со осум земји што не се членки на ЕУ (се преговара за шест дополнителни договори). Соработката со соседните земји и понатаму е задоволителна. Меѓутоа, постои простор за поголема меѓугранична соработка со соседните земји во спроведувањето на враќањата и справувањето со трговијата со луѓе и криумчарењето мигранти.

Бројот на нелегални движења низ Северна Македонија се зголемил, со 27.391 нелегално влегување во 2022 година во споредба со 20.874 во 2021 година. Најголем број од овие луѓе патувале од Грција кон Србија. Најголемите групи ги претставуваат државјаните на Сирија (11.018), Пакистан (5.594) и Мароко (2.541), од кои најмногу биле мажи самци. Нелегалните мигранти остануваат цел на организирани криминални групи вклучени во криумчарење луѓе, кои честопати изнудуваат пари и ги злоупотребуваат мигрантите на различни начини. Нов феномен на Западен Балкан е злоупотребата на безвизниот режим на Северна Македонија со лица што доаѓаат од Турција, Тунис, Индија, Бургунди и Кина, меѓу останатите. Северна Македонија повторно вовеле визи за државјаните на Азербeјдан, Боцвана и Куба.

Во 2022 година биле регистрирани 107 случаи на криумчарење, во кои биле вклучени 1.454 мигранти (во споредба со 64 случаи во кои биле вклучени 815 мигранти во 2021

година - зголемување од 67,2 % и речиси 80 % соодветно). И понатаму е голем бројот на мигранти што се криумчарат и борбата против мрежите на криумчарење останува приоритет.

Редовниот капацитет за прием е непроменет и соодветен е на тековните потреби. И понатаму загрижува произволното притворање на лица што се приведени при нелегално движење, со цел да се земе нивниот исказ пред кривичниот суд. Процентот на барања за азил регистрирани во Прифатниот центар за странци во Гази Баба е значително зголемен на 62,5 % во првото тримесечје на 2023 година од само 8 % во 2022 година.

Откако со Одлука на Владата во октомври 2021 година беше блокиран обидот за градење нов прифатен центар за странци со средства од ЕУ, не се извршени никакви подобрувања во постојниот прифатен центар, каде што условите за живот се лоши и не се почитуваат фундаменталните права. Со националниот превентивен механизам, во рамките на Канцеларијата на Народниот правобранител, повеќепати се укажа дека овој објект не ги исполнува потребните стандарди за сместување лица со ограничена слобода на движење. Притворените лица не добиваат информации за правните лекови што им се потребни за да го разберат целосно својот правен статус или времетраењето на притворот.

Во функција се и два привремени транзитни центра што овозможуваат краткорочно сместување (Винојуг, кој може да прими 1.500 лица и Табановце со капацитет од 500 лица). Меѓутоа, и двата транзитни центра не се соодветни за подолг престој и законскиот статус на двата центра е во спротивност со меѓународните стандарди. Недостигот на правен надзор над слободата на движење на мигрантите во транзитниот центар Винојуг, исто така, претставува голем проблем.

Од летото 2021 година Северна Македонија привремено примила околу 791 евакуирано лице/бегалец од Авганистан. До септември 2023 година, 674 од нив беа преселени. Од март 2022 година Северна Македонија прифаќа бегалци од Украина. До септември 2023 година 67.151 Украинец пристигнал во Северна Македонија, од кои 48.807 ја напуштиле државата. До јуни 2023 година 405 Украинци добиле дозвола за привремен престој во Северна Македонија врз хуманитарна основа. Според Законот за странци, под привремен престој се подразбира право за законски престој во државата за период од една година со можност за продолжување.

Во државата има 235 Роми, Апкали и Египќани од Косово^{**}, вклучително и 11 лица со статус на бегалци, 64 под супсидијарна заштита и 160 лица чиј статус на заштита завршил. Овие лица се во ранлива ситуација поради немањето законски статус и доволно пристап до фундаменталните права.

Во 2022 година вкупно девет лица добиле помош за доброволно враќање во нивните земји на потекло преку програмата за потпомогнато доброволно враќање и реинтеграција.

Азил

Институционална поставеност и правно усогласување

Секторот за азил при Министерството за внатрешни работи е орган што е одговорен за постапките за азил. Законот за меѓународна и привремена заштита во голема мера е усогласен со правото на ЕУ. Меѓутоа, сè уште се потребни напори за да се подобрат

* Оваа ознака не е во спротивност со ставовите за статус и во согласност е со Резолуцијата 1244/1999 на Советот за безбедност на Обединетите нации и Мислењето на МСП за прогласувањето независност на Косово.

информирањето и советувањето во објектите за задржување и на граничните премини. Исто така, потребни се напори за да се подобрат личното интервју и граничните постапки. Потребни се дополнителни напори за да се подобрат работничките права на барателите на меѓународна заштита и пристап до број за лична идентификација за да можат да работат, да отворат сметка во банка и да управуваат со имот. Дополнително, постои потреба актуелното законодавство да понуди алтернатива за притворот на лицата што се вмешани во незаконско движење. Потребни се дополнителни напори за да се намалат одложувањата во обединувањето на семејствата за лица што се под супсидијарна заштита, а особено за малолетниците без придружба. Одложувањата може да бидат во спротивност со начелото на најдобриот интерес на детето.

Според Законот за странци, лицата што имаат меѓународна заштита може да добијат долгорочен престој. Меѓутоа, тие сè уште мора да достават доказ за редовен приход и регистрирано место на живеење за да имаат придобивка од оваа одредба. Со оглед на ранливоста на некои баратели, особено Ромите од Косово што се под супсидијарна заштита, постои ризик дека правата од оваа одредба ќе останат само теоретски, без практична примена. Постојната база на податоци за странци треба да се надгради со нов модул за азил за да обезбеди алатка за управување со случаи за обработка на барањата за азил. Нема заостанати случаи на азил. Повеќето се прекинати поради високата стапка на откажување од барањата.

Капацитет за спроведување и извршување

Спроведувањето на постапките за азил сè уште не е целосно усогласено со правото на ЕУ. Развојот на административните капацитети на органите за азил и понатаму останува предизвик, особено во однос на регрутирањето и задржувањето на висококвалификуван и посветен кадар, што е предуслов за висококвалитетна обработка на барањата за азил. Владата не инвестира доволно во подобрувањето на системот за азил, на пример, преку финансирање, техничка стручност и кадар за пополнување на специфичните улоги.

Не постои проблем околу постапката за азил и барањата за азил веднаш се регистрираат и обработуваат. Меѓутоа, квалитетот и брзината на одлуките за азил и понатаму загрижува. Повеќето од лицата на кои им е доделена супсидијарна заштита се ранливи лица и малолетни лица без придружба. Одлуките се засновани врз хуманитарни потреби, но без соодветно разгледување на основаноста на барањето. Свкупното времетраење на целата постапка за азил е неразумна; може да трае и неколку години од првичната регистрација на барањето за азил.

Управниот суд и Вишиот управен суд донесуваат одлуки врз процедурални основи, а не врз основаноста на поединечни барања за азил. Предметите што му се вратени на управниот орган остануваат непроменети и покрај судските одлуки. Со ова се развлекува постапката за азил без да им се даде соодветен правен лек на барателите на азил. Продолжи практиката на одржување сослушувања во живо со присуство на адвокатите и службениците за азил, но не и на самите баратели на азил. Иако е гарантирана со закон, не е спроведена ниту една постапка за соодветна грижа за лицата со посебни потреби. Дополнително, одлуките за протерување се донесуваат без квалитетна процена и без да се преземат потребните чекори за да се осигури дека вратените баратели на азил нема да бидат подложени на прогон во нивната земја на дестинација.

Сè уште не се постапува во врска со немањето броеви за лична идентификација за барателите на азил и лицата со привремена заштита и ова претставува клучен пропуст во законската заштита на правата.

Потребни се дополнителни напори за да се осигури дека децата на барателите на азил имаат пристап до соодветни образовни услуги во согласност со Законот за основното образование. Нема податоци на национално ниво во врска со децата на бегалците и на барателите на азил што се вклучени во основното и средното образование.

Во 2022 година биле поднесени 168 барања за азил (во споредба со 100 барања во 2021 година), при што најмногу баратели доаѓаат од Сирија (49 %), Мароко (10 %), Авганистан (6 %), Турција (5 %) и Ирак (5 %). Регистрацијата на барањата за азил не е интегрирана и вклучени се различни субјекти во рамките на Министерството за внатрешни работи. Овде спаѓаат полициските станици каде што првично се регистрираат барањата, прифатните центри и Секторот за азил. До крајот на 2022 година Секторот за азил извршил 14 интервјуа за азил (најчесто преку интернет), одбил 20 барања за азил и не доделил никаква форма на меѓународна заштита (статус на бегалец не му е доделен никому од 2016 година), додека повеќето одлуки биле отпишани поради високите стапки на бегство. Во првото тримесечје на 2023 година било регистрирано 71 барање за азил, што претставува зголемување од 500 % во споредба со истиот период во 2022 година. Најголем дел од барателите доаѓаат од Авганистан, Демократската Република Конго, Пакистан и Сирија.

Патоказот за соработка договорен помеѓу Агенцијата за азил на Европската Унија и Северна Македонија за периодот од октомври 2020 до септември 2022 година продолжи да биде важна алатка за: зајакнување на системот за азил, особено за лица со посебни потреби и малолетници без придружба; зајакнување на системот за обуки за азил и прием: зголемување на квалитетот на одлуките за азил; и зајакнување на системот за прием за ранливи мигранти и малолетници без придружба.

Визна политика

Националниот визен режим во голема мера е усогласен со визниот режим на ЕУ. До денес, единствено Турција е достапна без виза за Северна Македонија, но не и за ЕУ. Во јануари 2023 година Северна Македонија повторно вовеле визи за државјани на Боцвана и Куба. Одлуката привремено да се дозволи влез во Северна Македонија без виза за државјани на Азербејџан истече во март 2023 година и не е продолжена. Во шестиот извештај на Комисијата во рамките на Механизмот за суспензија на визниот режим за 2023 година⁷ е констатирано дека Северна Македонија продолжила да презема дејства за постапување според претходните препораки на Комисијата и препорачува Северна Македонија да продолжи со добриот напредок во овој поглед. Северна Македонија има високо ниво на усогласеност со стандардите на Меѓународната организација за цивилно воздухопловство. Налепницата за виза ги исполнува барањата на ЕУ.

Шенген и надворешни граници

Институционална поставеност и правно усогласување

Законската рамка за управување со надворешните граници на Северна Македонија во голема мера е усогласена со правото на ЕУ. Одделот за гранични работи и миграции е специјализирана единица во рамките на Министерството за внатрешни работи. Државата има осум гранични премини. Граничната полиција е структурирана во четири регионални центри, во кои работат полициски станици за граничен надзор и за гранична контрола. Северна Македонија има Национален координативен центар за гранично управување.

⁷ КОМ(2023) 730 последна верзија

Нова интегрирана Стратегија за гранично управување за 2021 - 2025 година била усвоена во 2022 година. Нејзина цел е да се достигнат безбедни и отворени граници што овозможуваат брз и безбеден транзит на патници и стоки, овозможувајќи преземање ефективни мерки против незаконските прекугранични активности.

Капацитет за спроведување и извршување

Во октомври 2022 година беше потпишан Статусен договор за оперативна соработка во граничното управување со Фронтекс, вклучително и верзија на македонски јазик. По стапувањето во сила на Статусниот договор на 1 април 2023 година, на 19 април 2023 година започнала заедничката операција во Северна Македонија со испраќање на 110 службеници како поддршка при граничната контрола и управувањето со нелегалната миграција и прекуграничниот криминал по целата должина на границата со Грција. Зајакнувањето на контролата на границите на Северна Македонија ќе помогне за да се зголеми безбедноста на надворешните граници на ЕУ.

Соработката со граничните служби на Албанија, Бугарија, Косово и Србија се спроведува во согласност со Шенгенскиот каталог на препораки и најдобри практики. Следниве договори беа потпишани и се спроведуваат: Договор за слобода на движење со лични карти (Западен Балкан); Договор за регулирање на локалниот сообраќај; и Договор за систематско гонење на сторителите на кривични дела. Во 2022 година беа одржани вкупно 786 состаноци и други контакти со граничните служби на овие држави (во споредба со 708 во 2021 година); беа спроведени 355 мешани патроли (во споредба со 96 во 2021 година); и 1.247 размени на информации беа извршени преку заедничките контакт-центри (во споредба со 1.988 во 2021 година). Нема мешани патроли со Грција и сè уште не е воспоставен заеднички контакт-центар.

Во 2022 година беа спроведени 85 дисциплински постапки против полицајци од Одделот за гранични работи и миграции и од четирите регионални центри за гранични работи. Овие постапки резултираа со 54 парични казни, 11 одлуки за разрешување и едно предупредување; 19 постапки беа прекинати. Во 2022 година беше започната истражна постапка во случај започнат во 2021 година против 11 лица за кривични дела според член 353 (злоупотреба на службената положба и овластување) и 357 (примање поткуп) од Кривичниот законик и во март 2023 година, беше поднесено обвинение против пет лица за кривичните дела криминално здружување и примање поткуп и против едно лице за кривичното дело примање поткуп.

Сите аспекти на царинската соработка сега се опфатени во Поглавје 29 – Царинска унија.

2.3. Економски критериуми

	2014- 2019 просек	2020	2021	2022
Северна Македонија – клучни економски бројки				
БДП по жител (% од ЕУ-27 во процентни поени)¹⁾	37	38	42	42
Реален раст на БДП	3,0	-4,7	3,9	2,1
Стапка на економска активност на населението на возраст 15-64 години (%), вкупно	65,3	65,5	66,8	66,4
<i>жени</i>	52,3	54,0	55,1	54,3
<i>мажи</i>	77,8	76,7	78,4	78,4
Стапка на невработеност на населението на возраст 15-64 години (%), вкупно²⁾	23,2	16,6	15,8	14,5

жени	22,9	16,1	13,8	12,6
мажи	23,4	16,9	16,9	15,9
Вработеност на населението на возраст 15-64 години (годишен раст %) ²⁾	2,7	-0,5	не е достапно	не е достапно
Номинални плати (годишен раст %)	3,2	8,3	5,7	11,1
Индекс на потрошувачки цени (годишен раст %)	0,5	1,2	3,2	14,1
Девизен курс во однос на ЕУР	61,57	61,67	61,63	61,62
Салдо на тековната сметка (% од БДП)	-1,4	-2,9	-3,1	-6,0
Нето-странски директни инвестиции, СДИ (% од БДП)	3,1	1,4	3,3	5,2
Општ државен биланс (% од БДП)	-2,8	-8,0	-5,4	-4,5
Општ државен долг (% од БДП)	39,4	51,9	51,8	51,1

Забелешки :

1) *Евростат*

2) *Од првиот квартал во 2022 година Анкетата за работна сила е заснована врз резултатите од Пописот на населението од 2021 година, со што се ограничува споредливоста со податоците од претходната година. Во првиот чекор Заводот за статистика неодамна ги ревидирал податоците од 2021 година врз основа на податоците од Пописот.*

Извор: национални извори

Во согласност со заклучоците на Европскиот совет во Копенхаген во јуни 1993 година, пристапувањето во ЕУ налага постоење на функционална пазарна економија и капацитет за справување со конкурентскиот притисок и пазарните сили во Унијата.

2.3.1. Постоење функционална пазарна економија

Северна Македонија постигна **одреден напредок** и има **добро ниво на подготвеност** при развојот на функционална пазарна економија. Во 2022 година економијата е тешко погодена од последиците од руската воена агресија врз Украина, кои значително го забавија нејзиното закрепнување по кризата со КОВИД-19. Владата ги поддржува домаќинствата и бизнисите со големи енергетски субвенции, намалувања на даноците и насочена директна поддршка на приходите. Како резултат на зголемувањето на даночните приходи поттикнато од инфлацијата и на недоволното извршување на неколку категории расходи, општиот државен дефицит остана под ревидираната цел. Капиталните расходи се значително зголемени, но сепак се под ревидираниот план. Коефициентот на јавниот долг опадна, но останува значително над нивоата пред КОВИД-19. Централната банка дополнително ја заостри својата политика со оглед на сè уште зголемените инфлациски притисоци што почнаа постепено да се намалуваат кон крајот на 2022 година и натаму. Дефицитот на тековната сметка значително се зголеми поради порастот на цените за увоз на енергија, но потребите од надворешно финансирање се задоволени со помош на пазарно задолжување и задолжување во ММФ.

Со новиот Закон за буџети се предвидува воведување фискални правила и фискален совет, што значително ја зајакна фискалната стабилност. Сепак, напредокот е бавен во спроведувањето на обемните мерки за подобрување на управувањето со јавните инвестиции, што е од витално значење за поддршка на плановите на Владата за значително зголемување на капиталните расходи.

Банкарскиот сектор се покажа отпорен за време на кризите, а финансиската стабилност се зајакна со напредокот во некои клучни законодавни акти. Пазарот на труд бележи одредено подобрување, но и понатаму постојат структурни проблеми, каде што се вклучени високите стапки на невработеност кај младите и долгорочната невработеност,

како и големиот родов јаз. Деловното опкружување и понатаму е попречено од значителниот обем на неформалната економија, бавниот напредок во рационализацијата на парафискалните давачки и нетранспарентниот и неефикасен режим за државна помош.

Бидејќи препораките од претходната година само делумно се спроведени, тие продолжуваат да важат. За да се подобри функционирањето на пазарната економија, Северна Македонија особено треба:

→ да обезбеди насочена и привремена поддршка за ранливите домаќинства и компании за да го ублажат влијанието од енергетската криза, доколку е потребно, и истовремено постепено да ги отстрани ненасочените субвенции за енергетскиот сектор;

→ да донесе и до Собранието да ја достави следната група мерки за зајакнување на приходите во согласност со Стратегијата за реформа на даночниот систем;

→ да го забрза спроведувањето на Акцискиот план за управување со јавните инвестиции, особено со осигурување дека Секторот за управување со јавни инвестиции во Министерството за финансии е целосно екипиран и оперативен;

→ да се зајакне пристапот до активните мерки за пазарот на трудот, особено за нискоквалификуваните невработени лица и за лицата во ранлива состојба.

Економско управување

Владата обезбеди фискална поддршка за да ѝ помогне на економијата да се справи со зголемените ценовни притисоци, но напредокот во важните реформи е бавен.

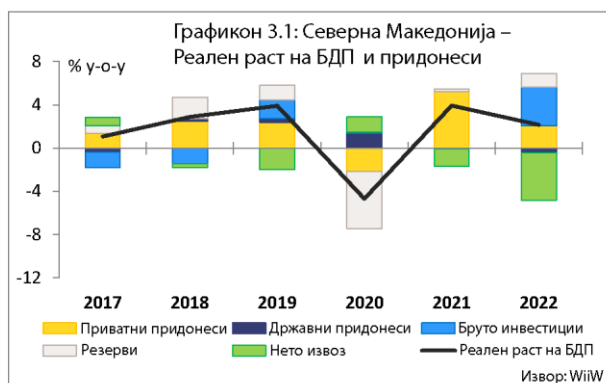
Додека постепено ги укинување широкоопфатните мерки за поддршка поврзани со пандемијата донесени во 2020 и 2021 година, Владата во 2022 година донесе два пакета на (делумно) подобро насочени и привремени мерки за да го олесни товарот од високите цени за храна и енергија врз домаќинствата и врз малите бизниси. Овие мерки вклучуваат привремено намалување на стапката на ДДВ за електрична енергија за домаќинствата, како и значителни субвенции за државниот производител на електрична енергија, ЕСМ, кој го снабдува универзалниот снабдувач со електрична енергија во регулираниот пазар за да се намали цената на електричната енергија за корисниците. На овој начин, со одлука на Владата, моментно задоволува 100 отсто од побарувачката на регулираниот пазар. Со Законот за финансиска поддршка на социјално ранливите категории граѓани за справување со енергетската криза, донесен во ноември 2022 година, Владата обезбеди насочена директна поддршка на приходите. Владата, исто така, воведо привремено ограничување на цените на одредени прехранбени производи што е укинато на 1 јуни 2023 година. Со новиот Закон за буџети, донесен од Собранието во септември 2022 година, воведени се фискални правила и фискален совет, како и подобрена среднорочна буџетска рамка. Сепак, напредокот на другите клучни реформски области е бавен. Подобрувањата во управувањето со јавните инвестиции се спречени од проблеми со екипирањето и со ИТ. Некои од даночните реформи за зајакнување на јавните приходи, донесени од Владата во декември 2022 година, чија цел е намалување на даночните ослободувања, беа во застој во Собранието. Новата правна рамка за јавни приватни партнерства (ЈПП) со која би се коригирале некои од недостатоците во управувањето со ЈПП и во концесиите сè уште не е донесена од Владата. Владата се подобри во спроведувањето на зелената транзиција, особено со донесувањето важно законодавство за зголемување на употребата на обновливи енергии.

Политичките насоки, заеднички договорени во мај 2022 година на Економско-финансискиот дијалог помеѓу ЕУ, Западен Балкан и Турција, делумно се спроведени. Земјата има придобивки од поддршката на буџетот од ЕУ во вредност од 80 милиони евра за да се ублажи влијанието од зголемувањето на цените на енергијата врз домаќинствата, врз малите и средните претпријатија и врз давателите на јавни услуги, од кои 72 милиона евра се исплатени во март 2023 година. Во ноември 2022 година земјата ја прими првата транша во вредност од 110 милиони евра од аранжманот под Линијата за претпазливост и ликвидност (PLL) на ММФ⁸. На 12 јули 2023 година, имајќи ги предвид големите потреби на земјата за финансирање во 2023 и 2024 година, и на барање на Владата, Советот и Европскиот парламент го одобрија предлогот на Комисијата за макрофинансиска помош за Северна Македонија во износ до 100 милиони евра.

Макроекономска стабилност

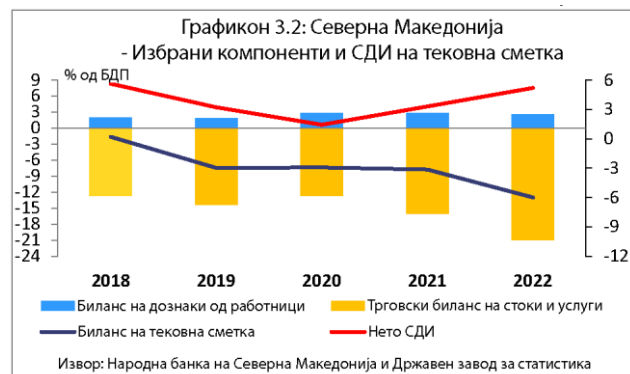
Растот на БДП е забавен со оглед на тоа што економијата била погодена од последиците од руската воена агресија врз Украина. По делумното закрепнување од рецесијата предизвикана од пандемијата на КОВИД-19, годишниот раст на БДП забави на 2,1 % во 2022 година од 3,9 % во 2021 година затоа што се намали надворешната побарувачка, прекините на глобалните синџири на снабдување продолжија, а глобалните цени на храната и енергијата брзо се зголемија. Динамиката на трговијата се раздвижи, но стапката на растот на увозот е поголема од стапката на растот на извозот што значи дека надворешната трговија има негативен придонес кон економскиот раст. Инвестициите силно пораснаа, делумно поради акумулацијата на резерви на интермедијарни производи и суровини, со оглед на тоа што компаниите предвидуваа понатамошен раст на цените. Растот на приватната потрошувачка остро се забави и покрај тоа што бил поттикнат од дознаки од странство и мерки на Владата за поддршка. Индустриското производство и резултатите од градежништвото се намалија, услужниот сектор продолжи со својот пост-КОВИД тренд на силно годишно зголемување. Во првата половина од 2023 година годишниот раст на БДП, во просек, се намали за 1,6 %.

Конвергенцијата со нивоата на приход на ЕУ е бавна, со просечен пораст на реалниот БДП по жител од 37 % на ЕУ-27 во 2017 година на 42 % во 2022 година.

⁸ Првиот преглед на ММФ на програмата PLL се одложил за април 2023 година, главно поради тоа што ММФ барал разјаснување за фискалните импликации од договорот (со еден извор) со американско-турскиот конзорциум Бехтел-Енка за изградба на автопатот од патниот Коридор 8/10д во вредност од 1,6 милијарди евра (околу 10 проценти од БДП).

Надворешната позиција се влоши во 2022 година имајќи ја предвид големата зависност на земјата од увоз на енергија и растот на увозните цени. Во 2022 година дефицитот на тековната сметка значително се зголеми на 6 % од БДП од 3,1 % во 2021 година, многу над неговиот просек во периодот пред КОВИД-19 од 2017 до 2019 година (1,5 %). Ова зголемување се должи на зголемениот трговски дефицит со енергија што е одраз на високата зависност на земјата од увозот на енергија и од превисоките меѓународни цени на енергијата. Дополнително, во несигурна средина, компаниите ги акумулираат своите резерви на увезени средства за производство. Влошувањето на енергетскиот и трговскиот биланс во 2022 година делумно беше покриено со значително зголемување на приватните трансфери (дознаки) и на суфицитот во услугите потпомогнат од закрепнувањето на туризмот. Во првата половина од 2023 година трговскиот дефицит значително се намали, во годишни бројки, а во голема мера го отсликува падот на цените за увоз на енергија што доведе до значително подобрување во билансот на тековната сметка. Приливот на странски директни инвестиции (СДИ) повторно порасна по падот предизвикан од пандемијата на КОВИД-19 и во 2022 година се зголеми на 5,2 % од БДП, со што речиси го покри растечкиот дефицит. На крајот на 2022 година надворешниот долг изнесувал 84,3 % од БДП (+2,3 процентни поени (пп) годишно), а долгорочниот долг е најголемиот дел од вкупниот износ (70 %). Зголемувањето во голема мера се должи на растот на приватното меѓукомпаниско кредитирање што е важен инструмент за подобрување на ликвидноста на странските компании во земјата. Околу 40 % од вкупниот надворешен долг се состои од меѓукомпаниски заеми и трговски кредити што е помалку ризична и пофлексибилна категорија долг.

Девизните резерви значително закрепнаа по притисоците во првата половина од 2022 година.

Девизните пазари имаа сериозен пад во првата половина од 2022 година (-14 % годишно на крајот на јуни 2022 година), главно поради зголемената конверзија на домашните заштеди деноминирани во денари во депозити деноминирани во евра, зголемениот увоз на енергија и високите исплати на надворешниот долг. Сепак, следи стабилизирање на девизните пазари поткрепено со добрата туристичка сезона во 2022 година, задолжување на надворешниот пазар, вклучително и приватна емисија на државни хартии од вредност во Германија во износ од 250 милиони евра во 2022 година и издавање Еврообврзница од 500 милиони евра во март 2023 година, како и исплата на првата рата од аранжманот под Линијата за претпазливост и ликвидност (ЛПЛ) на ММФ. Приливите од странските директни инвестиции се зголемени во 2022 година со што се премина јазот предизвикан од пандемијата, но се стивнаа во 2023 година, досега. Во јули 2023 година Странските резерви повторно се намалени со откупувањето на Еврообврзницата од 2016 година. На крајот на август 2023 година тие се повисоки за 26 % годишно што соодветствува на околу четири месеци потенцијален увоз. Денарот остана во стабилен *де факто* режим врзан со девизниот курс на еврото.

Монетарната политика беше соодветно затегната со оглед на постојаната инфлација. Годишната просечна инфлација во 2022 година беше на рекордно ниво од 14,2 % предводена од глобалниот ценовен шок на енергијата и храната. Годишната

стапка на инфлација го достигна максимумот од 19,8 % во октомври 2022 година, што беше повеќе од сличните земји во регионот, пред значително да се намали и да достигне 8,3 % во август 2023 година. Сепак, основната инфлација остана долготрајна што е одраз на преносот од неодамнешните зголемувања на цените на енергијата во основните сектори на економијата, како што се индустриското производство, транспортот и хотелите и рестораните. Соодветно, Централната банка продолжи со својата строга монетарна политика во текот на 2022 година и понатаму. Таа ја подигна каматната стапка за 495 базни поени во десет последователни чекори од април 2022 до август 2023 година, на 6,15 %, со што го зголеми опсегот во однос на каматната стапка на Европската централна банка (ЕЦБ). Понатаму, таа ги приспособи стапките на задолжителни резерви во јуни и во септември 2022 година, како и во август 2023 година, за да ги дестимулира промените во депозити во евра што е значителен фактор зад падот на странските резерви на почетокот на 2022 година. Централната банка, исто така, ги олесни задолжителните резерви за зајмување на банките за проекти за обновлива енергија. Репо-линијата од ЕЦБ од 2020 година, наменета да ѝ обезбеди ликвидност во евра на Централната банка, продолжена е и во 2022 година. Постои загриженост за оперативната независност на Централната банка бидејќи таа не е изземена од нацрт-законите за административни службеници и од Законот за вработените во јавниот сектор. Генерално, ставот на монетарната политика е во согласност со тековните економски основи, одговара на пазарните очекувања за натамошно зголемување на инфлацијата, истовремено ублажувајќи го негативното влијание врз економијата што произлегува од пандемијата и од енергетската криза.

Благодарение на порастот на даночните приходи како резултат на инфлацијата и недоволното извршување на расходите, буџетскиот дефицит во 2022 година е понизок од предвидениот. Фискалниот дефицит е 4,5 % од БДП, намален од 5,4% во 2021 година и останува под ревидираната цел од 5,3 % од БДП донесена со ребалансот на буџетот во јули 2022 година. Приходите на централната влада се зголемени за 11,3 % во споредба со 2022 година, предводени со раст од 22,4 % на приходите од ДДВ. Во 2022 година тековните расходи се зголемени за 6,9 % што е помалку од зголемувањето на вкупните расходи од 8,3 %. Спроведувањето на капиталните расходи е повисоко од просекот за претходните пет години и изнесува 89,2 % од буџетот. Владата постепено укина некои од ненасочените мерки за поддршка. ДДВ на електрична енергија за домаќинствата е зголемен од повластената стапка од 5 % на повисока повластена стапка од 10 % на 1 јануари 2023 година⁹, а од 1 јули е нормализирана на стандардната стапка од 18 %. Од друга страна, извршувањето на неколку категории расходи од кои најзначајни се исплатите кон компанијата за електрична енергија во државна сопственост, ЕСМ, и капиталните расходи, сериозно беа под планот во 2022 година. Во периодот јануари-јули 2023 година, буџетскиот дефицит остана стабилен на 2,9 % од проектираниот целогодишен БПД, со особено слаби резултати од приходите од ДДВ. Во јули Владата ги зголеми платите во јавниот сектор за 10 %, почнувајќи од септември 2023 година, а последователно ја донесе и прераспределбата на буџетот за да се приспособи на дополнителните расходи во рамките на првичната цел за дефицитот од 4,6 % од БДП. Во петте години пред пандемијата општиот фискален дефицит на Владата се намалувал секоја година, во однос на БДП, делумно како резултат на недоволното извршување на буџетираните капитални расходи, пред да скокне на 8,2 % од БДП во 2020 година, со оглед на тоа што кризата со КОВИД-19 ги погоди јавните финансии. Нивото на приходите во голема мера остана непроменето на релативно ниско ниво (2022: 30,6 %) во минатите пет години што укажува на потребата за преземање

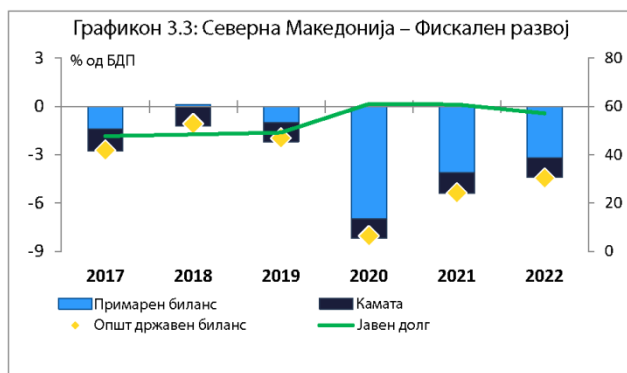
⁹ Планираното зголемување од 5 % на 10 % е одложено од јули 2022 година за јануари 2023 година.

натамошни мерки за зголемување на јавните приходи. Структурата на расходите останува под доминација на трансферите кон пензискиот фонд (2022: 28 % од вкупните расходи), при што неодамнешната промена на политиките на поврзување на зголемувањето на годишните пензии со цените и просечните плати дополнително ги зголеми финансиските притисоци.

Инфлацијата помогна да се намали односот на јавниот долг и БДП во 2022 година, но сепак е далеку над нивоата пред пандемијата.

Откако се зголеми за околу 10 пп на повеќе од 50 % во 2020 година, односот на општиот владин долг и БДП се стабилизираше во 2021 година и последователно имал благ пад во 2022 година (-1.1 пп годишно на 50,9 % од БДП). Нивото на јавниот долг се намали повеќе (-1,2 пп), на 59,8 % што го одразува намалувањето на долгот на јавните претпријатија. Сепак, во номинални вредности, вкупниот долг постепено се зголеми во 2022 година и во првата половина од 2023 година. Во споредба со крајот на 2021 година, на крајот од јуни 2023 година нивото на долгот на општата влада е повисок за 19,3 %. Уделот на долгот со фиксна каматна стапка во вкупниот долг остана висок во текот на 2022 година (74 % на крајот на годината), но малку е понизок од пред една година (-1,3 пп). Исто како и во 2021 година, на крајот на 2022 година надворешниот долг изнесувал околу 60 % од вкупниот општ долг на Владата. Надворешниот долг, главно деноминиран во евра (92 % од вкупниот надворешен долг) изнесувал 76 % од вкупниот долг (исто така, непроменет

на годишна основа). Девизниот курс врзан со еврото *де факто* ја ограничува ранливоста на долгот што произлегува од флукуациите на вредноста на денарот. Во март 2023 година Владата успешно издаде Еврообврзница, нејзина деветта од 2005 година, за 500 милиони евра, за рефинансирање на исплатата на Еврообврзницата од 2016 година (450 милиони евра) во јули 2023 година. Земјата има докажани резултати со

навремени исплати на долговите.

Фискалната рамка е зајакната преку новиот Закон за буџетите, но остануваат недостатоците во управувањето со јавните финансии. Во септември 2002 година Собранието го донесе Законот за буџетите со кој се овозможува воведување фискални правила и фискален совет и ја зајакнува среднорочната буџетска постапка. Клучните одредби, како што се фискалните правила, треба да стапат на сила во 2025 година. Подготовките за воспоставувањето на новиот фискален совет напредуваат и во септември 2023 година Собранието ги номинира и ги назначи членовите на Советот. Сепак, нема напредок во донесувањето на подзаконските акти, што е неопходно за целосно спроведување на Законот за буџетите. Понатаму, недостатоците во наплатата на приходите и големиот број даночни ослободувања што ја нагрizuваат даночната основа го спречуваат потенцијалното зголемување на коефициентите на јавните приходи. Во декември 2022 година Владата донесе мерки за реформа на даночната политика во областите на данокот на личен доход, данокот на добивка и данокот на додадена вредност, со цел проширување на даночната основа. Измените на Законот за данок на личен доход стапија на сила во јануари 2023 година, а Собранието ги донесе измените на Законот за данокот на добивка, на Законот за данокот за додадена вредност,

како и новиот Закон за данок на солидарност дури во септември 2023 година¹⁰. Бавно напредува спроведувањето на мерките за подобрување на планирањето, распределбата и извршувањето на проектите за јавни инвестиции, како што е претставено од Владата во нејзиниот Акциски план за 2021 година, попречено од недостигот на персонал и неопходните барања за ИТ. Во декември 2022 година Владата воспостави наменска единица за управување со јавни инвестиции во Министерството за финансии за да осигури централизиран увид во инвестициите на јавниот сектор, но таа допрва треба да стане целосно функционална.

Фискалните ризици се значителни и не се секогаш добро следени. Ризиците за плановите на Владата за фискална консолидација се зголемија, особено од договорот на Владата со конзорциумот Бехтел-Енка од март 2023 година за изградбата на дел од патниот Коридор 8/10д. Се очекува проектот да чини 1,3 милијарди евра (10 % од БДП во 2022 година) и да се заврши во период од шест години со 215 милиони евра (1,7 % од БДП од 2022 година) наменети во буџетот од 2023 година. За овој проект Собранието донесе посебен закон што ги заменува стандардните правила за јавни набавки. За да се стабилизираат фискалните трошоци и да се управува со фискалните ризици, особено неодамнешните зголемувања на трошоците во градежништвото и несигурната евалуација на трошоците во проектот, ММФ побара од органите да обезбедат независна студија за детална проверка како структурна одредница според Линијата за претпазливост и ликвидност од 2022 година за Северна Македонија, која е одложена. Натомошните фискални ризици произлегуваат од заостанатите расходи што постојано остануваат над 3 отсто од БДП, како и од растот на платите во јавниот сектор, но и од одлуката на Владата од јули 2023 година да ги поврзе идните зголемувања на платите во јавниот сектор со растот на просечната плата, дополнително на растот на цените. Зголемените расходи за пензии носат дополнителни ризици за фискалната одржливост, влошени со неодамнешната промена во формулата за индексирање. Наглиот пораст на минималните плати (+12 % од април 2023 година) во согласност со новата методологија за усогласување донесена во 2022 година дополнително влијае врз општиот развој на платите и пензиите. За некои фискални ризици, како што се потенцијалните обврски што произлегуваат од ЈПП и други субјекти што не се дел од буџетот, нема систематско известување до централната влада¹¹.

Донесените политики се донекаде неконзистентни во решавањето на предизвиците настанати од кризата на трошоците за живот и високиот увоз на енергија, но обезбедена е финансиска и макроекономска стабилност. Монетарната политика е соодветно заострена поради растечката инфлација, а интензивирани се мерките за промовирање на штедењето во домашната валута („денаризација“), што придонесе за стабилноста на девизниот курс. Фискалната поддршка за домаќинствата и за компаниите, од друга страна, можела да биде подобро насочена, а плановите за фискална консолидација би можеле да бидат поамбициозни и со цел да се помогне монетарната политика да ја ограничи инфлацијата. Субвенциите за енергија останаа високи наспроти падот на пазарните цени. Понатаму, одлуката на Владата да го ревидира механизмот за индексирање на платите во јавниот сектор и на минималната плата од 2024 година

¹⁰ Понатаму, во август 2023 година Владата ги донесе измените за проширување на даночната основа на Законот за акцизи со тоа што сè уште се чека нивно донесување во Собранието. Овие промени вклучуваат воведување акциза по вредност за пури и цигарилоси од 9 отсто и воведување нов акцизен календар што предвидува постепено зголемување на конкретни акцизи со текот на времето.

¹¹ Во новиот Закон за буџетите има барање во годишната фискална стратегија Владата да вклучи опис на фискалните ризици (минимум оние што се дел од потенцијалните обврски на Владата), а фискалниот совет да ги оцени фискалните ризици поврзани со различните јавни субјекти, вклучително јавните претпријатија и јавните –приватни партнерства.

најверојатно ќе предизвика домашни ценовни притисоци и ќе ги стави под ризик плановите за фискална консолидација. Натамошни подобрувања во фискалната рамка, како што се следење и адресирање на фискалните ризици и подобрување на управувањето со инвестициите, значително би придонело за натамошно зачувување на макроекономската стабилност и зголемување на потенцијалот за раст на економијата.

Функционирање на пазарите на производи

Деловно опкружување

Предизвиците во деловното опкружување ја поткопуваат конкурентноста на домашните компании, инвестиции и интеграцијата во глобалниот синџир на вредности. Економијата на Северна Македонија во голема мера се потпира на нејзината интеграција во глобалните синџири на вредности, особено во автомобилскиот сектор, со увозно ориентираното производство концентрирано меѓу неколку компании. Зависноста од увезените средства ја прави економијата ранлива на надворешни шокови. Таквите конкурентни притисоци се уште повисоки поради ниската продуктивност, што делумно произлегува од недостигот на вештини и од бавното усвојување на иновации и нови технологии, како и од комплексната правна и регулаторна средина и големиот обем на неформалната економија. Влијанието на пандемијата на КОВИД-19 и руската инвазија на Украина ги засилија овие структурни предизвици. Владиниот пристап за поедноставување на деловното опкружување не е доволно систематски и доследен.

Владата донекаде има напредок во рационализацијата на различни парафискални давачки. Активностите за оптимизација, консолидација и рационализација на парафискалните давачки се во тек. Владата го задолжи Министерството за економија да го координира процесот, но Владата како целина треба да ја донесе одлуката за рационализација на 100 избрани парафискални давачки. Се развлекува спроведувањето на другите клучни мерки за подобрување на деловното опкружување, како што е спроведувањето на Законот за инспекциски надзор од 2019 година и спроведувањето транспарентни и доследни постапки за инспекциски надзор. Сè уште не е донесен новиот Закон за стечај, наменет да го олесни излегувањето од пазарот преку намалување на трошоците и времетраењето на постапките. Употребата на скратени постапки за јавни консултации не е намалена, додека контролата на квалитетот и *екс пост* последователното следење на консултациите и понатаму не се доволни. Во тек е работата за надградба на е-порталот со цел да се развие испорака на услуги со поголема корисничка ориентираност. Бројот на регистрирани корисници и на завршени услуги на порталот се зголемува, но и понатаму е под очекувањата. Многу од овие услуги сè уште се чисто информативни и не може целосно да се извршат онлајн (ОЕЦД, 2022 година).

Предизвиците што ги носи големата неформална економија не се третираат решително. Неформалната економија и натаму претставува значајна пречка за работата на деловните субјекти. Според процените на ММФ, веројатно е дека таа изнесува 38 % од БДП¹². Бројот на неформални вработени како сооднос со вкупниот број вработени се проценува дека се намалил од 18,6 % во 2018 година на 13 % во 2022 година. Спроведувањето на владината Стратегија за борба против неформалната економија од 2018 година и на Акцискиот план и понатаму е бавно, особено во однос на формализирањето на непријавените работници. Во октомври 2022 година, за да се овозможи поефикасна координација меѓу релевантните институции и засегнатите страни, Министерството за финансии ја презеде одговорноста за изготвување на новата Стратегија за формализирање на неформалната економија (2023 - 2027) со Акциски план

¹² Бројката на ММФ е во горниот опсег на процени.

што Владата ги донесе во септември 2023 година. На крајот од 2022 година Владата го донесе даночното законодавство за да ја зајакне културата за плаќање данок и со тоа да се бори против неформалната економија. Неформалниот сектор во земјата има различни форми, од кои најистакнати се непријавената работна сила, делумно непријавените плати и други нерегуларности во спроведувањето на Законот за работните односи.

Влијание на државата врз пазарот на производи

Транспарентноста и ефикасноста на државната помош и понатаму се дефицитарни.

Наместо да се посвети на основните предизвици на земјата и прашањата со деловното опкружување, водечката политика на Владата за привлекување СДИ и за подобрување на конкурентноста на домашните компании се потпира врз обезбедување различни форми државна помош за бизнисите. Сè уште не се оценети ефектите од државната помош врз ефикасноста и конкуренцијата. Транспарентноста и ефективноста на државната помош се засегнати од високиот број даватели на државна помош, од недостигот на ажуриран регистар и од сè уште маргиналните надлежности на Комисијата за заштита на конкуренцијата при надзорот на државната помош. Јавните информации обезбедени од Владата за државна помош на компаниите и понатаму се нецелосни, а критериумите за избор на корисниците чесно се нејасни. Како предуслов за формирање регистар за државна помош, Владата воспостави информациски систем за управување што поврзува различни институции, но, во целина, процесот е одложен. Нема стратегија за соодветно утврдување на приоритетите, целите и политиките за инвестициските активности во технолошките индустриски развојни зони на земјата.

Конкуренцијата на пазарот на енергија се зголемува.

Иако пазарот на енергија целосно е либерализиран во 2019 година, речиси сите домаќинства и мали компании останаа во регулираниот пазар на електрична енергија и им се обезбедува сериозно субвенционирана струја. Во последниот квартал од 2022 година 24.639 потрошувачи (според мерни места) купувале струја од активни снабдувачи на отворениот пазар на електрична енергија, по меѓусебно договорени (нерегулирани) цени. Ова сочинува околу 55 % од пазарот, во споредба со околу 53 % на крајот од 2019 година. Во 2022 година, на отворениот пазар имало 18 снабдувачи и еден снабдувач на електрична енергија во регулираниот пазар на електрична енергија. Сè поголем број потрошувачи ги менуваат снабдувачите на електрична енергија. Во 2019 година 2.350 потрошувачи го смениле снабдувачот. Во 2020 година таа бројка се зголемила за 10,8 % на 2.603 потрошувачи, во 2021 година за уште 37,1 % на 3.568 потрошувачи и во 2022 година за 11,7 % на 3.986 потрошувачи.

Приватизација и реструктурирање

Уделот на јавниот сектор во економијата останува низок. Во 2022 година бројот на компании во целосна државна сопственост се намалил за две, на 15, во споредба со претходните години. Бројот на компании во делумна сопственост се намалил за една, на 38, од кои повеќето со учество на државна сопственост под 1 % од издадениот капитал¹³. Вкупната вредност на државната сопственост во претпријатијата не била променета, на околу 10 % од БДП. Во моментот нема планови за натамошни приватизации.

Функционирање на финансискиот пазар

¹³ Бројките се засновани врз информации од Владата. Нова хармонизирана и меѓународно стандардизирана глобална база на податоци на претпријатија во државна сопственост на Светската банка укажува дека има 88 претпријатија во државна сопственост од кои 35 се 100 % во сопственост на Владата на Северна Македонија.

Финансиска стабилност

Капитализацијата и профитабилноста на банките се подобри од пандемијата. Банкарскиот сектор остана отпорен во текот на неодамнешните кризи. Стапката на адекватност на капиталот на банките дополнително се зголемила во 2022 година и во декември 2022 година била доста над нејзиното ниво од пред пет години, далеку над регулаторниот минимум. Ликвидните средства сочинувале повеќе од една третина од вкупните средства на крајот од 2022 година и покривале повеќе од половина од краткорочните обврски. Приносот на капиталот беше 12,2% што е над нивото пред пандемијата, на крајот од 2019 година (11,7 %). Соодносот на кредитите и нефинансискиот сектор што беа нефункционални стабилно се намалувал од крајот на 2013 година, достигнувајќи рекордно најниско ниво од 2,8 % на крајот од 2022 година (-0,2 пп годишно). Сепак, финансиската диверзификација напредувала бавно, при што на крајот на 2021 година банките сè уште сочинувале околу 79,1 % од средствата на финансискиот сектор, само малку пониско од бројката на крајот на 2016 година (84,7 %). Учеството на странскиот капитал во вкупниот капитал на банките постојано е високо во последните пет години, на околу 75 %.

Правната и институционалната рамка за осигурување фискална стабилност се зајакнати. Во јули 2022 година е донесен новиот Закон за финансиска стабилност што на релевантните органи во финансискиот сектор им дава законски мандат да развијат и спроведат макропрudentни мерки за да се одржи финансиската стабилност на финансискиот систем. Со законот е воспоставен Советот за финансиска стабилност што првата средба ја одржа во ноември 2022 година и на крајот на март 2023 година до Собранието го достави првиот годишен извештај за финансиска стабилност. Во февруари 2023 година Советот на Народната банка донесе нова одлука за методологија за управување со кредитниот ризик, со цел да се зајакне управувањето со нефункционалните кредити и реструктурираните заеми што треба да стапи на сила на 1 јануари 2024 година. Во август 2023 година стапи на сила одлуката на Народната банка да го зголеми противцикличниот капитал на 0,5 % донесена во јули 2022 година. Народната банка веќе закажа зголемување на противцикличниот капитал на 0,75 % до 2024К2 и на 1 % до 2024К4. Сепак, клучното законодавство вклучително и Законот за банкарска резолуција и Законот за осигурување депозити сè уште не се донесени од Собранието.

Пристап до финансии

Растот на кредитирањето во приватниот сектор се забави, а растот на депозитите сè уште е силен. Годишниот раст на кредитирањето на домаќинствата и на нефинансиските компании, исто така, забавува од есента 2022 година, со тоа што особено е погодено корпоративното кредитирање. Зајмувањето на нефинансиски корпорации се забави главно на сметка на отплатите на кредитите за обртни средства поврзани со растот на трошоците за енергија. Дури и така, во текот на 2022 година, како целина, растот на кредитирањето на приватниот сектор се забрзал за 3,8 пп на 9,6 % годишно, пред да се забави во првиот квартал од 2023 година на 8,3% и понатаму на 6,4 % во вториот квартал. Кредитите во странска валута најмногу придонесувале во годишните зголемувања. Соодносот на кредитите што се со странска деноминација пораснал за 0,8 пп од година во година на 43,2 % во првиот квартал од 2023 година. Зголемувањето било најнагласено во корпоративниот сектор, делумно поради тоа што корпорациите имале потреба од дополнителна ликвидност за да го покријат купувањето енергија. Сепак, севкупно, во вториот дел од годината, валутната деноминација на домашното кредитирање понатаму се префрлила кон кредити деноминирани во денари.

Побарувачката на домаќинствата за депозити во странска валута се зајакнала во текот на пандемијата и на енергетската криза, а депозитите во националната валута повторно се зајакнале од почетокот на 2023 година, поттикнати од стратегијата на централната банка за користење различни задолжителни резерви за банкарските депозити во странска и локална валута. Учеството на депозити деноминирани во странска валута во вкупните банкарски депозити изнесува 46,7 % на крајот на првиот квартал од 2023 година (-0,7 пп годишно).

Функционирање на пазарот на труд

Отпорноста на пазарот на трудот ги прикрива постојаните структурни проблеми.

Фискалната поддршка за работодавците постепено е повлечена во втората половина на 2022 година, а пазарот на трудот и понатаму е отпорен. Стапката на вработеност стабилно се зголемувала во текот на последната деценија. Пандемијата на КОВИД-19 го прекинала овој тренд, но во првиот квартал од 2023 година стапката на вработеност била над нивото пред пандемијата, на 56,5 %. За 2022 година, како целина, просечната стапка на невработеност (старосна група 15-64) била 14,5 % во споредба со 15,6 % во 2021 година. Работната сила годишно се намалувала за 1,3 % со тоа што најголем дел се жени (-2% во споредба со 0,8 % за мажите). Стапката на учество во пазарот на трудот се намалила на 66,4 % во 2022 година (-0,4 пп годишно). Младите луѓе особено

продолжуваат да се соочуваат со пречки при влез на пазарот на трудот. Во 2022 година Владата донела нов план за спроведување со цел зајакнување на Гаранцијата за млади воведена уште од 2018 година и која придонела за значително намалување на невработеноста на младите од 45,4 % во 2018 година до сè уште високи 32,5 % во 2022 година. Стапката на неактивност на пазарот на трудот била особено висока за жените и, по

постојаното намалување помеѓу 2014 и 2019 година, родовиот јаз се проширил трета година по ред во 2022 година, (за 0,8 пп на 24,1 пп), додека стапката на учество за мажите останала стабилна (на 78,4 %), а се намалила за жените (на 54,3 %). Долгорочната невработеност е на околу 80 % од вкупната невработеност, при што во голема мера го отсликува вкоренетото несовпаѓање на вештините. Трошењето за активните политики за пазарот на трудот (0,3 % од БДП во 2022 година) е релативно високо во споредба со регионот, но пониско од просекот на ЕУ (0,6 % од БДП). Со оглед на ограничените човечки и финансиски ресурси во агенциите за вработување, Владата се соочува со предизвикот за подобро таргетирање на ранливите невработени лица, со цел нивно учество во пазарот на труд. Просечната бруто- номинална плата пораснала за 11,1% во 2022 година, со забрзување на годишното зголемување на 14,3 % во просек во првата половина од 2023 година. Реалниот раст на платите излезе позитивен од април 2023 година, по покачувањето на минималната плата според механизмот за индексирање што ги има предвид инфлацијата и промените на просечната плата. Просечното даночно оптоварување е регресивно на дното на распределбата на доходот; просечната стапка на придонеси заема многу поголем удел од вкупниот приход на лицата со ниски плати.

2.3.2. Капацитет за справување со конкурентскиот притисок и пазарните сили во Унијата

Северна Македонија постигна **одреден напредок** и е **умерено подготвена** да се справи со конкурентскиот притисок и пазарните сили во рамките на ЕУ. Интеграцијата со ЕУ во трговијата и инвестициите остана на високо ниво во 2022 година. Уделот на производите со висока вредност дополнително е зголемен, а трговската отвореност е искачена на рекордно високо ниво. Постигнат е дополнителен напредок во подобрувањето на стручното образование и обука, но останува големиот недостиг на вештини за задоволување на потребите на пазарот на труд, што повлекува долга транзиција од училиштето до работното место. Сето ова, заедно со големите недостатоци во транспортната и енергетската инфраструктура и слабите инвестиции и слабото финансирање на иновации, го ограничува потенцијалниот раст. Дигитализацијата на економијата напредува, но конкурентноста на домашните деловни субјекти може да се подобри со поширока понуда на јавни е-услуги.

Со оглед на тоа што препораките за 2022 година не се целосно спроведени и во најголем дел остануваат во важност, Северна Македонија особено треба:

→ да донесе нов Закон за стручно образование и обука, Закон за средно образование и Закон за образование на возрасни и да ги зголеми финансиските и човечките ресурси за да ги забрза реформите на системот за стручно образование и обука;

→ да го заврши одвојувањето на системите за пренос на гас, да ги зголеми инвестициите во нови извори на енергија и да го зајакне административниот капацитет во Секторот за енергетика при Министерството за економија и на Агенцијата за енергетика;

→ да донесе секундарно законодавство според Законот за енергетска ефикасност и да го операционализира фондот за енергетска ефикасност; да ги донесе Законот за биогорива и енергетска ефикасност, стратегијата за обнова на градби; и да воспостави шема за гаранција за потекло на обновлива енергија.

Образование и иновации

Напредокот во реформата на наставните програми и намалувањето на неусогласеноста на вештините со работните места е попречен поради недоволно финансирање и капацитет. Иако Северна Македонија добро напредува во однос на бројот на лица со квалификации со високо образование, наставните програми не се добро приспособени за оспособување на дипломираните студенти со вештини за да одговорат на побарувачката за работна сила. Државната финансиска поддршка за образование е недоволна, а координацијата меѓу образовниот сектор и деловните сектори е слаба. Во 2022 година јавните расходи за образование и обука изнесувале 3,7 % од БДП, слично со просекот на претходните пет години. Тоа е под просекот и на ЕУ (5%) и под просеците на споредбените земји и го попречува спроведувањето на Стратегијата за образование 2018-2025. Понатаму, трошењето е неефикасно, главно поради застарените формули за прераспределба на јавните средства за образование од општините. Имало значителни подобрувања во рангирањето на ПИСА од 2018 година¹⁴, во споредба со 2015 година, но земјата сè уште е рангирана во најнискиот квантил. Наставните програми за стручно образование и обука се во фаза на ревизија од 2019 година за да се усогласат со потребите на пазарот на трудот. Сепак, Владата сè уште не донесе нов Закон за стручно образование и обука со фокус на инклузијата, на потребите

¹⁴ ПИСА е Програма на ОЕЦД за меѓународна оценка на учениците.

на пазарот на трудот и на новата методологија за финансирање на стручното образование и обука. Сè уште не е објавен предвидениот годишен извештај за спроведувањето на Стратегијата за образование што треба да вклучува препораки за нова формула за финансирање на високото образование. Процентот на возрасни што учествуваат во учењето бил 2,6 % во 2020 година што е значително под просекот на ЕУ-17 од 10,8 % (2021 година). Натамошниот развој на квалификациите е клучен за вклучување на лицата со средни и ниски квалификации на пазарот на трудот.

Иновациската дејност останува главно ниска. Со 0,4 % од БДП (вклучително и мал процент од приватниот сектор) расходите на економијата за истражување и иновации остануваат значително под просекот на ЕУ. Учеството на приватниот сектор во вкупните трошоци за истражување сè уште е исклучително слабо и изнесува 0,1 % од БДП. Се зголемиле распределбите во Фондот за иновации и технолошки развој и неговите програми, но нивната ефективност, дизајн и методологија би имале корист од независна процена. Врските меѓу бизнисите и другите вклучени во иновациите се многу слаби. За да се надмине недостигот од стратешка насока кон иновациите, треба допрва да се донесе стратегија за паметна специјализација и да се развијат мерки за спроведување.

Физички капитал и квалитет на инфраструктурата

Инвестициските трошоци остануваат умерени и покрај големата потреба од зголемување на физичкиот капитал. Бруто-инвестициите (вклучително и резервите) се зголемени на 35 % од БДП во 2022 година (+1,8 пп на годишна основа), надминувајќи го своето ниво пред КОВИД-19 (2019 година: 34,5%). Бруто-инвестициите во основни средства (формирање бруто-фиксен капитал) постојано се зголемувале пет години, до 2021 година (најнови податоци), кога достигнале 22,5%. Ова е над просекот од 21,9% во претходните пет години и блиску до просекот на ЕУ-27 од 22,8 % (2022 година). Инвестициите во градежништвото како процент од вкупните инвестиции во 2021 година (55,2 %) беа сведени на нивниот петгодишен просек (58,2%), додека инвестициите во машини и опрема се зголемиле на 35,3 % од вкупните инвестиции, што е над просекот (32,8 %). Уделот на инвестициите на приватниот сектор во вкупните инвестиции останал постојан пет години, до 2021 година, на околу 75%. Соочени со тековната енергетска криза и со долготрајните работи на одредени големи патни и железнички проекти, сè е понеопходна модернизација на инфраструктурниот капитал во земјата, особено на сообраќајните и енергетските мрежи.

Регионалната сообраќајна поврзаност напредува бавно. Патниот сообраќај продолжува да доминира со транспортниот сектор. Инвестициите во другите превозни средства се ограничени и не постои доследен и интелигентен систем за управување и контролирање на сообраќајот. Релативно нискиот квалитет на сообраќајната инфраструктура, како и слабата трговска и сообраќајна логистика продолжуваат да претставуваат пречки за бизнисите. Заедничкиот систем за електронска наплата на патарина меѓу Србија и Северна Македонија стана функционален и ја олеснува трговијата и патувањето меѓу двете земји. Постигнат е одреден напредок во надградбата на главната патна мрежа на ниво на автопатишта. Започнаа работите на железничкиот Коридор VIII што има цел да ја поврзе Северна Македонија со Албанија и Бугарија и ќе им даде на компаниите на земјата алтернативна можност за извоз преку

албанските и бугарските пристаништа.

Дигитализацијата на економијата продолжува да напредува, но сè уште е на ниско ниво во споредба со ЕУ. Помеѓу 2017 и 2021 година процентот на домаќинства со интернет пристап дома се зголемил за 10,1 пп, на 83,6 %. Фиксен широкопојасен

интернет користат 88 % од корисниците на домаќинствата и 92 % од бизнисите со десет или повеќе вработени, но помалите компании сè уште се соочуваат со пречки. Од вкупниот број претпријатија, 54,5 % имаат веб-страница/почетна страница. Генерално, постои особена потреба да се зголеми пристапот до широкопојасен интернет, да се прошират услугите за е-влада и да се развиваат дигитални вештини.

Владата презема чекори да го поттикне инвестирањето во подобрувања на енергетската ефикасност во јавниот сектор. Економијата се карактеризира со висок енергетски интензитет со ниска ефикасност во производството и потрошувачката на енергија. Северна Македонија е договорна страна во Договорот за Енергетската заедница и нејзината Влада се обврза да ја намали употребата на енергија за што се потребни значителни инвестиции. Понатамошно подобрување на енергетската ефикасност, вклучително и во станбени и јавни згради, е важно и за намалувањето на зависноста на земјата од увоз на енергија и за да се овозможи намалување на фискалните субвенции за енергија. Сепак, се доцни со спроведувањето на Законот за енергетска ефикасност од 2020 година и донесувањето на подзаконските акти. Со цел да се поддржат инвестициите во енергетската ефикасност во јавниот сектор што има најголем потенцијал да ја подобри енергетската ефикасност, Владата воспоставила Фонд за енергетска ефикасност (ФЕЕ). На крајот од 2022 година Владата одлучила да го воспостави ЕФФ во рамките на Развојната банка. Законската и регулаторната рамка за неговото воспоставување и операционализација бараше измени и дополнувања на Законот за Развојна банка што Собранието ги донесе во октомври 2023 година. Останува да се утврдат деловникот на Фондот и рамката за текот на проектот.

Законската рамка за инвестиции во обновливи извори на енергија е подобрена.

Производството на електрична енергија во голема мера зависи од јагленот, со оглед на тоа дека домашните резерви на јаглен се намалуваат, од увоз. Уделот на енергијата од обновливи извори на енергија останала релативно ниска, 17,3 % во 2021 година. Владата планира да ја зголеми обновливата енергија на 35% - 45% од потрошувачката на енергија до 2040 година за да ја намали високата зависност на земјата од увезени течни горива и природен гас. Во ноември 2022 година Собранието донело измени на Законот за енергетика од 2018 година, со што ги поттикнала инвестициите во обновливи извори на енергија, особено на соларна енергија. Во исто време Централната банка започнала да спроведува мерка за да го охрабри зајмувањето на корпоративниот сектор за финансирање проекти за домашно производство на електрична енергија од обновливи извори.

Дистрибуцијата на природниот гас останува ограничена. Во меѓувреме, дистрибуцијата на природен гас напредува, како меѓучекор во процесот на декарбонизација, при што се прават напори за подобрување на преносната и дистрибутивната мрежа. Пазарот на природен гас е либерализиран во 2015 година. Бројот на поврзани корисници и понатаму е ограничен, во 2022 година бил зголемен за 10 % на годишна основа, на 550. Слично ограничени се и должината на преносната мрежа (+5 % на годишна основа, на 210 км) и вкупните дистрибуирани количини. Гасот учествува со околу 11 % од производството на електрична енергија. Остварен е мал напредок во одвојувањето на операторот на системот за пренос на гас, сега планирано за крајот на 2023 година. Поврзувањето со регионалните гасоводи бавно напредува. Работите на гасната интерконекција со Грција сè уште не се започнати. Овој проект би поддржал диверзификација на изворите на природен гас и би го олеснил пристапот до транзитните цевководи.

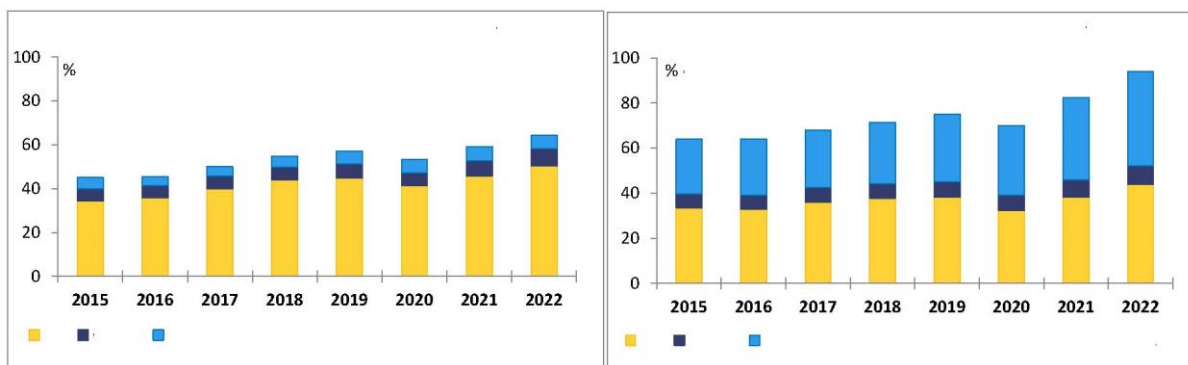
Секторска структура и структура на претпријатија

Диверзификацијата на економијата продолжи по пандемијата. Аутпутот на економијата силно зависи од производствениот сектор. Во последните години услугите и трговијата постепено го зголемиле својот удел во додадената вредност. Заедно, тие учествувале со околу 66 % од вкупната додадена вредност во 2022 година, а приближно исто колку и претходната година, раст од 60,4 % во 2016 година. Веќе втора година уделот на производството малку се намалил, на 14,6% од додадената вредност во 2022 година. по значителниот пораст во годините пред пандемијата. Уделот на градежништвото донекаде се зголемил, во споредба со 2022 година, на 6,2 % што претставува одраз на закрепнувањето на инвестициите по пандемијата, но сепак останува под просекот од 7 % во периодот 2017-2021 година. По постојаното намалување во текот на неколку години, уделот на земјоделството остана на 9 % од додадената вредност, како и во 2021 година.

Трговијата и услугите значително доминираат со структурата на вработување. Трговијата и услугите, исто така, заземаат значително важна улога во вработувањето, со приближно 60 % од вкупните вработувања во 2022 година во споредба со 58,4 % во 2021 година. Уделот на производствениот сектор во вкупните вработувања, исто така, се зголемил во 2022 година, во споредба со претходната година (+0,4 пп на 19,6 %), што веројатно делумно е последица на прекинувањето со работа со скратено работно време по пандемијата и забрзувањето на производството. Градежниот сектор учествува во вкупните вработувања со 6,5%, како и во 2021 година, а уделот на земјоделството се намали за 1,8 пп, на годишно ниво, на 10%.

Економска интеграција со ЕУ и конкурентност на цените

Трговската отвореност бележи значителен напредок поради растот на извозот и на увозот. Економијата постигнала големо зголемување во трговската отвореност (извози и увози на стоки и услуги како удел во БДП) во 2022 година, на рекордно ниво од 171 % (2021: 148, 5%, 2015-19 просек: 120 %) што е апсолутно највисоко ниво на Западен Балкан. Трговските вредности се зголемиле за повеќе од номиналниот БДП во 2022 година што во голема мера го отсликува брзиот раст на увозот на енергија, но исто така и големото зголемување на извозните вредности. Уделот на производи со повисока додадена вредност во структурата на извозот дополнително се зголемил во 2022 година, вклучително хемикалии (32 % од вкупниот извоз) и машинерија и транспортна опрема (31 %), на сметка на традиционалниот извоз, како што се железо и текстил (под 20 %). Во 2022 година ЕУ била најзначаен трговски партнер на земјата, со 59,6 % од вкупната трговија (78,3 % од вкупниот извоз спореден со 77,3 % во 2021 година и 46,8% од вкупниот увоз во споредба со 46,2 % во 2021 година). Втор најважен трговски партнер е регионот ЦЕФТА, Средноевропскиот договор за слободна трговија, со 10 % од вкупната трговија, со малку поголем удел во извозот и малку помал удел во увозот од претходната година (12,1 % од вкупниот извоз и 8,6 % од вкупниот увоз). Земјите на ЕУ, и понатаму се најголеми инвеститори во Северна Македонија со околу 50 % од вкупните приливи на СДИ во 2022 година (2021 година: 56 %), но уделот на ЕУ-27 во вкупниот број директни инвестиции се намалил на 64 % на крајот од 2021 година, во споредба со 66 % во 2015 година.

Надворешната конкурентност благо се влоши. Во 2022 година реалниот ефективен девизен курс на локалната валута се зголемил за 2,1% на годишна основа поради зголемувањето на номиналниот ефективен девизен курс во врска со валутите на некои земји што се трговски партнери, при што релативните цени останале стабилни. Растот на реалните плати заедно со стагнацијата или падот на продуктивноста ја еродираат конкурентноста на цените. Номиналните трошоци за труд по единица се зголемиле за 7% во 2022 година што го отсликува големото покачување на номиналните плати, додека растот на продуктивноста останал незначителен. Во текот на последните пет години реалниот ефективен девизен курс се намалил со инфлацијата и немало многу промена во ниту една насока (во просек мало зголемување од 1 %). Загриженоста за надворешната конкурентност се зголемила со забрзувањето на растот на платите, поттикнато од зголемувањето од 12 % на минималните плати од април 2023 година¹⁵.

2.4. Јавни набавки, статистика, финансиска контрола

Поглавје 5: Јавни набавки

Правилата на ЕУ обезбедуваат јавните набавки на стоки, услуги и работи во сите земји членки да бидат транспарентни и отворени за сите компании од ЕУ врз основа на принципот на недискриминација и еднаков третман.

Северна Македонија е **умерено подготвена** во областа на јавните набавки. Во периодот на известување постигнат е **ограничен напредок**. Капацитетот на клучните институции, договорните органи и економските оператори треба да се зголеми преку континуирана обука. Националните органи треба да воведат поефикасни антикорупциски мерки во циклусот на набавки. Директното доделување на договорот за изградба на Коридор VIII и X-д создава загриженост со оглед на тоа дека го иззема проектот од примената на Законот за јавните набавки.

Препораките од минатогодишниот извештај не се целосно спроведени и затоа сè уште да важат. Во текот на наредната година земјата особено треба:

→ да донесе закон за јавно–приватно партнерство и закон за концесии, како и дополнително да ја усогласи правната рамка во овие области со правото на ЕУ;

¹⁵ Платите на јавниот сектор биле зголемени за 10 проценти во септември 2023 година, дополнително на линеарното зголемување како резултат на покачувањето на минималната плата во март 2023 година, како и неколку одделни одлуки со кои се овозможиле поголеми покачувања на платите спроведени во 2023 година. Повисокиот просек на номиналните плати го забрзал зголемувањето на пензиите според новата формула за индексирање, со што се зголемиле дополнителните притисоци на побарувачката.

→ да ја подобри координацијата меѓу клучните чинители и да го зајакне нивниот капацитет за спроведување на начелата за транспарентност, слободна конкуренција, еднаков третман и недискриминација;

→ дополнително да ја зголеми употребата на критериумите за „економски најповолна понуда“ за доделување договори и да го подобри следењето на постапките за јавни набавки преку известување и ефикасно понатамошно следење на неправилностите, на случаите на судир на интереси и на измамничките практики.

Институционална поставеност и правно усогласување

Правната рамка за јавните набавки во голема мера е усогласена со правото на ЕУ. Продолжува практиката на запишување компании „на црна листа“ поради професионална злоупотреба во фазата на набавки, иако ова не е во согласност со правилата на ЕУ. Во 2022 година издадени се 55 негативни референци за 50 економски оператори, од кои 21 се истечени, а девет се отстранети од Бирото за јавни набавки. До крајот на 2022 година 25 негативни референци издадени во 2022 година биле активни, како и шест негативни референци издадени во 2018 и 2019 година.

Сè уште се чека на финализирањето и донесувањето на Законот за јавно–приватно партнерство и на Законот за концесии.

Во март 2023 година Владата го одобри договорот за изградба на дел од автопатот по должината на Коридор VIII и X-д. Договорот беше директно доделен на меѓународен конзорциум без конкурентна постапка поради тоа што ад хок Законот за утврдување на јавен интерес и Законот за именување стратешки партнер за спроведување на проектот за изградба на инфраструктурата Коридор VIII и X-д беа донесени од Собранието во 2021 година го изземаат проектот од примената на Законот за јавни набавки. Во мај 2023 година Владата ги достави на донесување до Собранието законските измени што се неопходни за спроведувањето на проектот. Овие закони беа означени со ЕУ знаме за брза постапка, иако ова не претставува соодветна употреба на постапката.

Се спроведува Стратегијата за јавни набавки 2022 – 2026. Според првиот извештај од следењето од 2022 година, 68 % од активностите се целосно спроведени, 8 % се во тек, а 24% се одложени за 2023 година. Бирото за јавни набавки продолжи да го осовременува и подобрува системот за јавни набавки во земјата, со цел да ги подобри неговите перформанси и функционалност. Сепак, треба да се зајакнат капацитетот на Бирото за јавни набавки, следењето и контролата.

Бирото за јавни набавки и Министерството за економија продолжија со активностите за пристапување кон Договорот на СТО за државни набавки (GPA). На 7 јуни 2023 година Комитетот за државни набавки одлучи за пристап на Северна Македонија кон ГПА.

Во 2022 година потпишан е Меморандум за разбирање за размена на информации и за стандардизација на постапките помеѓу Бирото за јавни набавки, Државната комисија за жалби по јавни набавки, Комисијата за заштита на конкуренцијата, Државниот завод за ревизија и Државната комисија за спречување корупција. Целта е да се постигне поефективна размена на податоците и информациите, со цел зајакнување на доследноста и интегритетот во спроведувањето на законската рамка.

Капацитетите на Министерството за економија, министерството компетентно за концесии и јавно–приватни партнерства (ЈПП) и понатаму се ограничени. Во 2022 година склучен е само еден нов договор за ЈПП. Сè уште треба да се воспостават Регистарот за ЈПП и регистарот за концесии.

Електронскиот систем за јавни набавки функционира ефикасно. И покрај развојот на платформа за е-пазар и е-каталози, субјектите што вршат набавка покажаа мала заинтересираност да ги користат. Во 2022 година со употреба на е-пазар склучени се 70 набавки од мала вредност. Годишните планови за набавки на договорните органи редовно се објавуваат на електронскиот систем за јавни набавки. Модулот за електронска архива го осигурува интегритетот на електронските постапки преку чување на документацијата во оригиналната електронска форма, додека модулот за е-жалби обезбедува електронска размена на податоци во жалбените постапки.

Капацитет за спроведување и примена

Во 2022 година **пазарот на јавни набавки** изнесувал 8,6 % од БДП на земјата во споредба со 11 % во 2021 година. Претставувал 25% од државниот буџет. Капацитетот на централните и локалните договорни органи треба да се зајакне.

Во однос на критериумите за доделување во постапките за јавни набавки, сè уште е ограничена примената на „економски најповолна понуда“. Во 2022 година од 22.901 известување за јавни набавки само 1.383 ги примениле критериумите за економски најповолна понуда (6,03 %). Има потреба од организација на континуирана обука за договорните органи за примената на овој критериум.

Следењето на доделувањето и спроведувањето договори покажува дека примената на постапки за набавка со преговарање (број постапки) паднала на 6,6 % во 2022 година од 8 % во 2021 година. Бирото за јавни набавки во моментот врши процена на примената на централизираните набавки и рамковните спогодби. Процентот на вкупната вредност на јавните набавки доделени на мали и на средни претпријатија се зголемил на 57 % во 2022 година во споредба со 53 % во 2021 година. Поништувањето на тендери (број на постапки) се зголемил на 31 % во споредба со 28,8 % во 2021 година. Во 2022 година просечниот број понуди беше три понуди по тендерска постапка и приближно една третина од договорите беа доделени во тендерски постапки со една понуда.

Капацитетот за управување со процесите на јавни набавки треба дополнително да се зајакне, особено од локалните власти, за да се постигне покохерентен пристап во управувањето со циклусот на набавки. Квалитетот на тендерската документација останува предизвик за помалите договорни органи.

Регулаторните и институционалните механизми за **интегритет и судир на интереси** сè уште не се доволни. Во циклусот на набавки не е вграден систем за процена на ризици за да се обезбеди навремено информирање за можни коруптивни практики или за означување неправилности.

Ефикасен систем за правна заштита

Законодавството за **правото на правен лек** во голема мера е усогласено со правото на ЕУ. **Капацитетот за спроведување** на Државната комисија за жалби е недоволен за постапување со бројот на жалби (967 во 2022 година, 1.109 во 2021 година). Потребен е дополнителен квалификуван кадар за да се осигури навремена обработка на жалбите. Во периодот на известување против одлуките на Државната комисија за жалби до Управниот суд беа поднесени 83 жалби.

За **спречувањето на корупцијата**, во стратегијата за јавни набавки се вклучени мерки за борба против корупцијата и судирот на интереси. Сепак, последователното следење на извештаите за црвени знаменца објавени на веб-страницата на БЈН не е доволно. Земјата треба да ја подобри институционалната координација со Државната комисија за

спречување на корупција и институциите за спроведување на законот за понатамошно следење на наодите од извештаите за црвени знаменца.

Поглавје 18: Статистика

Правилата на ЕУ наложуваат земјите членки да изготвуваат статистики врз основа на начелата за професионална независност, непристрасност, веродостојност, транспарентност и доверливост. Воспоставени се заеднички правила за методологија, производство и дисеминација на статистички информации.

Земјата е **умерено подготвена** во областа на статистиката. Постигнат е **добар напредок**, особено во финализирањето на објавата на податоците од Пописот на населението во декември 2022 година. Забележани се подобрувања во сите статистички области и во усогласувањето на секторските статистики со стандардите на ЕУ, вклучително и преку подобра примена на административни извори. Потребни се континуирани напори за подобрување на обемот и квалитетот на основната макроекономска и социјална статистика.

Во текот на наредната година земјата особено треба:

- да спроведе попис на земјоделството до јуни 2024 година;
- итно да обезбеди соодветна кадровска екипираност и доволно финансиски средства за Државниот завод за статистика;
- да продолжи да ја подобрува макроекономската статистика, особено со подобрување на доследноста, навременоста и опфатот на прекумерната дефицитарна постапка и државната финансиска статистика и со натамошно усогласување на финансиските сметки и кварталните национални сметки со Европскиот систем на сметки 2010 (ЕСС 2010).

Статистичката инфраструктура постигна високо ниво на усогласеност со правото на ЕУ и со меѓународните стандарди. Во февруари 2023 година Владата донела нова програма за статистички истражувања за периодот 2023 - 2027 година. Друг главен статистички орган, Народната банка, останува целосно усогласена со Кодексот за работа на европската статистика. Министерството за финансии сè уште нема назначено раководител за статистика. Во однос на управувањето со квалитетот, во 2023 година Државниот завод за статистика (ДЗС) вовел внатрешна ревизија за квалитет за да се следи квалитетот на производите и процесите. Човечките ресурси во ДЗС само благо се зголемиле. Сепак, годишниот буџет на ДЗС за редовно работење се зголемил за 9,4 % во номинални вредности во 2023 година во споредба со 2022 година, за разлика од претходниот негативен тренд.

Во однос на **класификациите и регистрите**, главните класификации се во согласност со правото на ЕУ и редовно се ажурираат. Постигнат е напредок во примената на административни податоци за развој на регистарот за вработување. Во јуни 2022 година ДЗС започнал со тестирање на новиот логички дизајн на новиот национален Статистичкиот деловен регистар. Дополнително се зголемило севкупното доставување податоци до Евростат.

Земјата постигна одреден напредок во однос на **макроекономската статистика**. ДЗС оствари многу ограничен напредок во однос на табелите за прекумерна дефицитарна постапка. Во октомври 2022 година и во април 2023 година ДЗС до Евростат ги пренел табелите за известување за прекумерна дефицитарна постапка за Северна Македонија. Во последното доставување беа вклучени податоци за 2022 година (односно првпат

податоци за т-1). Потребни се значителни дополнителни напори за да се подобрат квалитетот, доследноста, опфатот и навременоста на табелите за прекумерна дефицитарна постапка и за статистиката за државните финансии обезбедена преку Програмата за пренос ЕСС 2010. Понатаму, за да има усогласеност со правилата на ЕСС 2010 за секторската класификација, потребно е без натамошно одложување во владиниот сектор да се направи прекласификација на голема јавна компанија со значително влијание врз државниот дефицит и долг. За кварталните сметки, табелите за БДП по приход во август 2023 година се подготвени и пратени до ЕСТАТ за објавување. Сепак, потребни се дополнителни напори за да се осигурат целосност и квалитет на податоците што се доставени за кварталните национални сметки.

Статистиката за трговија според фактурирана валута за 2022 година доставена е до Евростат во март 2023 година, во согласност со најновите барања на Европската регулатива за деловна статистика. Во октомври 2022 година ДЗС почна да ги компилира кварталните извештаи во алатката за постапување со метаподатоци на Европскиот статистички систем на Евростат. Таа, исто така, ги компилираше кварталните извештаи со детални податоци за 2020 година и податоците за трговија според економските карактеристики на претпријатијата за 2019 година. Податоците за трговија според економските карактеристики на претпријатијата од 2020 година се целосно усогласени со Методолошкото упатство статистика за трговија според економските карактеристики на претпријатијата. Во јануари 2023 година овие податоци се пренесени до Евростат во формат SDMX.

Централната банка продолжи да пренесува податоци за годишните финансиски сметки до Евростат (податочни серии 2013 - 2021, само неконсолидирани биланси на состојба) и да изготвува експериментални податоци за кварталните финансиски сметки (резерви и текови) и податоци за годишните текови по потсектор и финансиски инструмент. Таа изготви и дисеминираше податоци за надворешниот сектор во согласност со најновиот 6. Прирачник за биланс на плаќања (БПМ6).

Постигнат е добар напредок во областа на **деловната статистика**. Во однос на статистиката за странски филијали, податоците за 2020 година беа објавени во декември 2022 година. Во јуни 2023 година ДЗС спроведе трето пилот-истражување за статистиката за меѓународна трговија со услуги со географска распределба. Работата на туристичките сателитски сметки (ТСС) е завршена. Во септември 2022 година беа објавени првите податоци за ТСС за 2019 година и доставени до Евростат. Врз основа на барањата за Европската деловна статистика, беше подобрена методологијата за компилација на структурната деловна статистика (СДС), при што е проширена опфатноста на активностите и рафинирана е пресметката на променливите и техничкиот формат за пренос на податоци. Креиран е алгоритам за пресметка на основните променливи за компаниите што нудат финансиски услуги и во октомври 2022 година до Евростат беа пратени прелиминарните податоци за 2021 година. Во март 2023 година објавени се конечните деловни податоци за 2022 година. Во тек е работата за воспоставување статистичка единица за „сложени претпријатија“. Во однос на деловната демографија, во јуни 2022 година ДЗС му обезбеди на Евростат комплетен сет на податоци за 2020 година како што е наложено со регулативата.

Постигнат е добар напредок во однос на **социјалната статистика**. ДЗС ги објави податоците од Пописот на населението спроведен во 2021 година. Врз основа на податоците од пописот, во јуни 2023 година ДЗС изготвил нова временска серија на податоците за населението на национално ниво. Доставувањето на резултатите од истражувањето за приходите и условите за живот е одложено поради недостигот на

персонал. ДЗС почна да ги користи административните регистри за статистиката во областа на образованието. Некои статистички податоци за периодот 2018 - 2021 година беа доставени до Евростат во август 2023 година. Во летото 2022 година ДЗС спроведе истражување за родово базирано насилство. Резултатите се доставени до Евростат, но недостасуваат метаподатоците, а податоците не се дисеминирани. Микроподатоците од истражувањето за работната сила и податоците од истражувањето од 2020 година за трошоците за работна сила не биле доставени до Евростат во текот на периодот на известување.

Забележан е добар напредок за **земјоделската статистика**. Во јуни 2020 година ДЗС спроведе пилот-попис на земјоделството. Подготовките за главниот попис на земјоделството во 2024 година треба да се забрзаат, вклучително и законодавната и буџетската рамка. Податоците за статистиката во областа на рибарството се усогласени со стандардите на ЕУ, објавени од ДЗС и доставени до Евростат во декември 2022 година. Во однос на статистиката од областа на шумарството, ДЗС ги оцени изворите на податоци за компилација на сметките за шумарство.

Во однос на **статистиката за енергетика и животна средина**, во мај 2023 година монетарните сметки за животната средина беа компилирани за главните даночни категории, како и за расходите за заштита на животната средина. Проширен е опсегот на секторските сметки за стоки и услуги за животната средина. Понатаму, сметките за физичкиот проток на енергија беа компилирани за секоја референтна година од 2018 до 2020 година со примена на „PEFA builder“. Исто така, до Евростат редовно се доставуваа податоци за сметки за проток на материјали, иако сè уште не се вклучени билансите за проток на материјали. Податоците за инклузивноста на билансите за енергетика се зголемени благодарение на вклучувањето на соларната топлинска енергија. Прибирањето податоци за статистиката за енергетика се подобри благодарение на редизајнот и намалувањето на бројот на статистички истражувања за прибирање податоци.

Поглавје 32: Финансиска контрола

ЕУ ја промовира реформата на националните системи за управување, со цел да се подобрат раководната отчетност, стабилното финансиско управување со приходите и расходите и надворешната ревизија на јавните финансии. Правилата за финансиска контрола дополнително ги штитат финансиските интереси на ЕУ од измами во управувањето со фондовите на ЕУ и од фалсификување на еврото.

Земјата е **умерено подготвена** во областа на финансиската контрола. **Одредениот напредок** го вклучува воспоставувањето на Мрежата за координација на борба против измама, донесувањето на Законот за буџетите и Законот за инспекциски надзор и потпишувањето на Меморандумот за разбирање помеѓу Собранието и Државниот завод за ревизија за да се зајакне последователното следење на одделни ревизорски извештаи. Во однос на внатрешната контрола и раководната одговорност, донесувањето на Законот за јавна внатрешна финансиска контрола (ЈВФК) се одложи за повеќе од две години. Ефикасноста на финансиската инспекција треба да се зајакне. Независноста на Државниот завод за ревизија сè уште не е гарантирана со Уставот. Ефикасноста на собранискиот надзор врз јавните финансии и последователното следење на препораките од ревизијата треба да се подобрат.

Бидејќи минатогодишните препораки само делумно се спроведени, истите и понатаму важат. Во текот на наредната година земјата особено треба:

- да донесе нов закон за ЈВФК и поврзани методолошки алатки и да започне со нивно спроведување за да се подобрат транспарентноста, раководната отчетност и ефикасното управување со јавните финансии;
- да го донесе нацрт-законот за државна ревизија за да се зајакне независноста на Државниот завод за ревизија (ДЗР), да се подобри соработката меѓу ДЗР и Собранието, да се подобрат собраниската контрола врз спроведувањето на одделни ревизорски извештаи и последователното следење на препораките на ДЗР;
- да осигури ефикасно функционирање на Мрежата за координација против измами (АФКОС) и да се подобрат спречувањето, управувањето и пријавувањето неправилности во врска со фондовите на ЕУ.

Јавна внатрешна финансиска контрола

Иницијативите за ЈВФК се вклучени под столб VI од Програмата за реформа на јавните финансии (2022 - 2025). Спроведувањето на документот за политика за ЈВФК е вклучено во годишниот извештај за следење на Програмата за реформата за управување со јавните финансии за 2022 година. По долго одложување во септември 2022 година донесен е Законот за буџетите, но реформите за ЈВФК и понатаму се попречени со доцнењето со донесувањето на Законот за ЈВФК и ограничениот капацитет на клучните институции.

Правната рамка за **внатрешна контрола** во голема мера е усогласена со меѓународните стандарди. Нејзиното спроведување треба дополнително да се зајакне. И покрај тековната работа за обезбедување дополнителни насоки, ефикасното спроведување на **раководната отчетност** останува предизвик за буџетските корисници на централно и на локално ниво. Потребно е да се обезбеди кохерентна и доследна примена на Прирачникот за раководна отчетност.

Во јануари 2023 година Собранието донесе нов Закон за финансиска инспекција, но **финансиските инспекции** сè уште не работат ефикасно. За тоа ќе биде потребно зајакнување на капацитетите, натамошен развој на методолошките алатки и осигурување на нивното спроведување.

Фрагментарноста и несоодветната кадровска екипираност за функцијата на **внатрешна ревизија** ги намалуваат организацискиот капацитет и обезбедувањето квалитет. Сè уште има потреба од воведување национален систем за сертификација за внатрешни ревизори.

Централната единица за хармонизација (ЦЕХ) продолжи да го координира финансиското управување и контрола и внатрешната ревизија во јавниот сектор и да обезбедува насоки за методологии. Воспоставена е нова единица за проверка на квалитетот на финансиското управување и контрола и на работата на внатрешната ревизија. Сепак, капацитетот на ЦЕХ останува недоволен. Моментно ЦЕХ има осум вработени за следење и известување за работата на севкупниот систем за внатрешна контрола што вклучува повеќе од 1.300 јавни субјекти.

Надворешна ревизија

Постојниот Закон за **државна ревизија** во голема мера е усогласен со меѓународните стандарди. Треба да се донесе новиот Закон за државна ревизија што има цел да ја зајакне функцијата на надворешната ревизија на јавниот сектор и да ја зголеми финансиската и оперативната независност на ДЗР - која сè уште не е гарантирана со Уставот. ДЗР врши ревизија на усогласеноста на завршните владини сметки на основниот буџет до јуни секоја година. Во 2022 година ревизијата опфатила 82% од расходите што е зголемување за 2 % од минатата година. Во неа беа вклучени трошоците опфатени со ревизијата на регуларноста во износ од 3.182 милиони евра (односно 77 %),

трошоците опфатени со ревизијата на успешноста во износ од 188 милиони евра (односно 4 %) и трошоците опфатени со ревизијата на усогласеноста во износ од 39 милиони евра (1 %).

Годишниот извештај од 2021 година за извршените ревизии е донесен во март 2023 година од Собранието и објавен е на веб-страницата на ДЗР. Неговиот **квалитет** се смета за доволен. Во 2022 година ДЗР ја спроведе целосната Програма за работа за ревизии што сочинуваше 188 ревизии, вклучително 171 ревизија за регуларност (финансиска и усогласеност), 10 ревизии за успешноност, две ИТ-ревизии и пет ревизии за усогласеност. Извештаите беа пратени на расправа до Собранието и беа објавени на веб-страницата на ДЗР. Квалитетот на ревизорските извештаи е признаен од локалните и меѓународните чинители.

Во однос на **институционалниот капацитет** во септември 2022 година беа донесени нова Стратегија за развој на ДЗР (2023 - 2027) и Акциски план. Стратегијата е тесно усогласена со приоритетите и мерките утврдени во Програмата за реформата на управувањето со јавните финансии (2022 - 2025). ДЗР продолжува да работи на Стратегијата за управување со човечки ресурси (2020 - 2023). Во новиот акт за систематизација на ДЗР, донесен во декември 2022 година, предвидени се 245 работни места од кои 114, односно 46 % се пополнети (104 ревизори, седум лица за административна поддршка и три лица што се технички персонал). Во 2022 година персоналот на ДЗР се зголемил за едно лице. Одобрен е буџетот на ДЗР за 2023 година и тој продолжува да го спроведува годишниот план за професионален развој и обука на државните ревизори, да ја подигнува свеста за своите активности кај граѓаните и кај медиумите и да ја спроведува Стратегијата за комуникација (2020 – 2023).

Во однос на **влијанието на ревизорската работа**, во 2022 година беа преземени одредени активности како одговор на 80 % од ревизорските препораки. Соработката меѓу ДЗР и Собранието продолжува да се подобрува и во октомври 2022 година двете институции потпишаа меморандум за разбирање. Покрај тоа, собранискиот надзор врз подготовката и спроведувањето на буџетот треба дополнително да се зајакне. Транспарентноста и отчетноста во управувањето со јавните финансии исто така треба да се зајакнат. За тоа ќе бидат неопходни ефикасни механизми за следење од извршната власт и од Собранието, како и ефективно спроведување на ревизорските препораки.

За да се борат против корупцијата, институциите на ЈВФК и ДЗР треба да ја зајакнат соработката со антикорупциските институции/ со институциите за спроведување на законот. Понатаму, системите за следење треба да се зајакнат и треба да се развијат механизми за следење на бројот на случаите под истрага, гонети и предмет на решавање на суд како резултат на внатрешни ревизии или инспекции.

Заштита на финансиските интереси на ЕУ

Во 2022 година постигнат е одреден напредок за заштита на финансиските интереси на ЕУ. Законската основа за формално воспоставување рамка за заштита на финансиските интереси на ЕУ (АФКОС) е донесена во декември 2022 година и персоналот на АФКОС се зголеми на пет вработени. Националното законодавство во голема мера е усогласено со Директивата на ЕУ за борба против измама во врска со финансиските интереси на Унијата со примена на кривичното право. Во февруари 2023 година Собранието ги донело измените на Кривичниот законик за дополнително усогласување со правото на ЕУ. Во јуни 2022 година Владата донела Национална стратегија за борба против измами за периодот 2022 - 2025 година и поврзаниот акциски план. Преку системот за управување со неправилности националните органи пријавиле 85 случаи на

неправилности во 2022 година, од кои еден случај беше пријавен како сомневање за измама. Ова е дополнителна консолидација на трендот за известување од последните четири години што е значително подобрен во споредба со претходните години. Националните органи треба да ја продолжат добрата соработка со Европската комисија во областа на истрагите.

Заштита од фалсификување на еврото

Во однос на усогласувањето со правото на ЕУ, националното законодавство до одреден степен е усогласено со регулативите на ЕУ со кои се воспоставува систем за борба против фалсификување на еврото. Постигнат е ограничен напредок во извештајниот период. Народната банка продолжи да го подобрува својот капацитет преку онлајн обуки и ангажирање стручни лица од сите клучни институции во градењето на капацитетите.

Капацитетот на Министерството за внатрешни работи за спречување, откривање и истражување кривични дела поврзани со фалсификување пари и понатаму е ограничен. Сè уште не е воспоставен електронски систем за размена, обработка, анализа и пријавување случаи.

3. ДОБРОСОСЕДСКИ ОДНОСИ И РЕГИОНАЛНА СОРАБОТКА

Добрососедските односи и регионалната соработка се суштински дел од процесот на европска интеграција на Северна Македонија. Тие придонесуваат за стабилност, помирување и клима што е погодна за конструктивно решавање на отворените билатерални прашања и на наследствата од минатото.

Северна Македонија продолжи да учествува во голем број регионални иницијативи, какви што се Централноевропскиот договор за слободна трговија (ЦЕФТА), Енергетската заедница, Транспортната заедница, Процесот на соработка во Југоисточна Европа (ПСЈИЕ) и Советот за регионална соработка. Исто така, Северна Македонија активно учествуваше во иницијативи какви што се Централноевропската иницијатива и Центарот за безбедносна соработка.

Самитот **ЕУ-Западен Балкан** во декември 2022 година за првпат се одржа во регионот, и тоа во Тирана. Самитот се фокусираше на поддршката на регионот во областите на енергетика и миграции, како и на младинска соработка, роаминг, зелени коридори и на целокупниот напредок во спроведувањето на Економскиот и инвестициски план.

Во однос на **Заедничкиот регионален пазар** е постигнат голем политички напредок на Самитот на Берлинскиот процес во Берлин во ноември 2022 г., на кој лидерите потпишаа три договори за мобилност, и тоа за високообразовни квалификации, професионални квалификации и слободно движење со лични карти. Северна Македонија ги ратификува сите три договори за мобилност и ги депонира поврзаните инструменти за известување. Голем број важни одлуки што беа договорени на техничко ниво во рамките на ЦЕФТА остануваат блокирани.

Севкупно, соработката и **билатералните односи** на земјата со други земји што се дел од процесот на проширување и со соседните земји членки на ЕУ, продолжува да се развива во позитивна насока.

Билатералните односи со **Албанија** останаа добри. Во ноември 2022 година, владите на Северна Македонија и на Албанија ја одржаа втората заедничка седница во Скопје, на која двете земји потпишаа 21 билатерални договори и меморандуми за разбирање за заедничка соработка во голем број области, какви што се безбедност, одбрана,

инфраструктура, енергетика, образование, наука и култура. Двете влади постигнаа согласност за три иницијативи, и тоа за инфраструктурата на Коридорот VIII, за изградбата на суво пристаниште во Струга и за отворање на новиот граничен премин Струга – Поградец. Исто така, Албанија и Северна Македонија ќе формираат заеднички истражни тимови за борба против организираниот криминал. Земјите се согласија и да се стремат кон соработка во областа на одбраната, безбедноста, дигитализацијата, граничната контрола, подобрувањето на заштитата на децата и на употребата на албанскиот знаковен јазик во двете земји.

Односите помеѓу Северна Македонија и **Босна и Херцеговина** продолжуваат да бидат добри. Двајцата министри за надворешни работи остварија средба на маргините на состанокот на Берлинскиот процес и министрите за надворешни работи на шесте земји од Западен Балкан што се одржа во Лондон. На почетокот на 2023 година, министерот за надворешни работи на Босна и Херцеговина беше во службена посета на Северна Македонија. Во сила се неколку билатерални договори, вклучувајќи и договор за соработка за европски интеграции.

Билатералната соработка со **Косово** продолжува да биде интензивна и конструктивна, со одржани неколку средби на највисоко ниво. Претседателот на Косово ја посети Северна Македонија во април 2023 година. Собранието на Косово формира Група за пријателство со Северна Македонија. Претседателот на Собранието на Косово беше во службена посета на Северна Македонија во декември 2022 година. Во март 2023 година двајцата премиери се сретнаа на маргините на Економскиот форум во Делфи.

Билатералните односи со **Црна Гора** остануваат добри. Во февруари 2023 година имаше сеопфатни политички консултации помеѓу министерствата за надворешни работи на двете земји на ниво на државни секретари, чиј фокус беше на билатерални прашања и прашања во врска со ЕУ и со НАТО. Во февруари 2023 година, претседателот на Северна Македонија се сретна со премиерот на Црна Гора на маргините на Светскиот економски форум во Давос. Министерот за надворешни работи одржа средби со претседателот и со премиерот на Црна Гора на маргините на состанокот на Јадранската повелба во март 2023 година. Двајцата премиери се сретнаа на маргините на Економскиот форум во Делфи во март 2023 година. Двете земји потпишаа Програма за соработка во областа на културата за 2023 – 2026 година.

Билатералните односи со **Србија** се добри. Двајцата премиери се сретнаа на маргините на Минхенската конференција за безбедност, а министрите за надворешни работи имаа две средби на маргините на други меѓународни настани. Во јануари 2023 година, министерот за одбрана на Србија беше во службена посета на Северна Македонија, а двајцата министри за внатрешни работи потпишаа Протокол за вршење гранични проверки на заедничкиот граничен премин Лојане – Миратовац. Во март 2023 година премиерот на Северна Македонија го посети Белград. Во текот на посетата беа потпишани три меморандуми за разбирање за мерки со кои се унапредува движењето на лица и стоки, за соработка во рударскиот и во енергетскиот сектор и за проект за воспоставување интероперабилен електронски систем за наплата на патарина. Во април 2023 година беше потпишан и меморандум за разбирање за соработка во областа на европските интеграции.

Односите со **Турција** се добри. Двете земји прославија 30 години дипломатски односи. Претседателот на турското народно собрание беше во посета на Северна Македонија во ноември 2022 година. По разорниот земјотрес во источниот дел на Турција во февруари 2023 година, Владата испрати хуманитарна помош и војници и членови на Дирекцијата

за спасување и заштита. Во февруари 2023 година двете земји потпишаа меморандум за соработка во областа на млади и спорт.

Односите со **Украина** се интензивираа од почетокот на руската агресија. Северна Македонија ја изрази поддршката за Украина како приоритет за нејзиното претседавање со ОБСЕ во 2023 година. Северна Македонија го поддржува територијалниот интегритет и суверенитет на Украина, осудувајќи ја руската агресија врз Украина. Северна Македонија обезбеди хуманитарна и воена помош и е целосно усогласена со пакетот рестриктивни мерки на ЕУ против Русија. Северна Македонија и Украина имаат договори за трговија, заштита на инвестиции, култура, образование, туризам, транспорт и воена соработка. Од 2019 година е воведен безвизен режим за краток престој.

Односите со **Грузија** се добри. Министерот за надворешни работи на Северна Македонија, во својство на иден претседавач со ОБСЕ, се сретна со својот грузиски колега во декември 2022 година. Во сила е договор за култура.

Односите со **Молдавија** се добри. Северна Македонија, преку своето претседавање со ОБСЕ, го следи процесот на решавање на конфликтот во Приднестровје. Министерот за надворешни работи на Северна Македонија, во својство на претседавач со ОБСЕ, отпатува во Кишињев за да се осврне на некои од проблемите со кои се соочува Молдавија, особено за состојбата во Приднестровје. Двете земји имаат склучено договори за транспорт, трговија, царина, финансии, медицина и здравство, полиција, надворешни работи и за конзуларни прашања. Нема безвизен режим помеѓу двете земји.

За време на извештајниот период, во фокусот на односите со **Бугарија** беа следните чекори во процесот на преговори за пристапување на Северна Македонија во ЕУ и билатералните обврски од Договорот за пријателство, добрососедство и соработка и неговиот Протокол. Северна Македонија формира меѓуресурска работна група, со која претседава министерот за надворешни работи, за да го координира спроведувањето на мерките предвидени во Протоколот. Формирани се и тематски подгрупи за: говор на омраза, рехабилитација на жртвите на репресијата од комунистичкиот период, спроведување на препораките донесени од Мултидисциплинарната експертска комисија за историски и образовни прашања и заштита од дискриминација. Мултидисциплинарната експертска комисија за историски и образовни прашања одржа неколку средби во текот на извештајниот период. Во октомври 2022 година претседателот на Северна Македонија беше во службена посета на Бугарија, а еден месец подоцна и министерот за надворешни работи имаше службена посета на Софија. Во октомври 2022 година двајцата премиери означија почеток на градежните работи на источниот железнички сегмент од Коридорот VIII во Северна Македонија на свеченост на која присуствуваа повеќе министри од двете земји. Во декември 2022 година двајцата министри за надворешни работи отворија билатерален бизнис-форум во Скопје. На форумот, компании од двете земји потпишаа четири договори во вредност од повеќе од 3 милиони евра. Билатералните односи беа под негативно влијание на изјавите дадени од поединечни политичари и од неколку инциденти, особено оние поврзани со бугарските културни клубови, со прослави на историски настани и на историски личности, фудбалски настани, како и со забраната за влез на граѓани, вклучително и на членови на Европскиот парламент. Релевантните органи во Северна Македонија презедоа одредени чекори за решавање на овие состојби и, каде што е неопходно, за утврдување одговорност, вклучувајќи спроведување истраги и изнесување на одговорните лица за кривичните дела пред органите на правдата. Потребни се дополнителни напори за да се промовира атмосфера на дијалог и заемна почит.

Соработката со *Грција* е интензивизирана, особено во клучни области што се од заеднички интерес. Направен е напредок во спроведувањето на Преспанскиот договор и понатамошните напори треба да продолжат во таа насока. Одржани се неколку средби меѓу премиерите и меѓу министрите за надворешни работи. Во октомври 2022 година двајцата премиери се сретнаа на маргините на Европската политичка заедница во Прага. Во ноември 2022 година постојаната мешовита гранична комисија ја одржа својата 10-та средба. Во декември 2022 година министерот за надворешни работи на Северна Македонија беше во службена посета на Грција, а по неа, во јануари, следуваеше посета од вицепремиерот задолжен за европски прашања. Министерот за надворешни работи на Грција ја посети Струга во јуни 2023 година за да учествува на Преспа Форум за дијалог. Двете земји ја интензивираа енергетската соработка за изградба на интерконектор за природен гас меѓу Северна Македонија и Грција.

4. СПОСОБНОСТ ЗА ПРЕЗЕМАЊЕ НА ОДГОВОРНОСТИТЕ НА ЧЛЕНСТВОТО

Кластер 2: Внатрешен пазар

Кластерот внатрешен пазар опфаќа: слободно движење на стоки (Поглавје 1); слободно движење на работници (Поглавје 2); право на основање и слобода на давање услуги (Поглавје 3); слободно движење на капитал (Поглавје 4); право на трговски друштва (Поглавје 6); право на интелектуална сопственост (Поглавје 7); политика на конкуренција (Поглавје 8); финансиски услуги (Поглавје 9); и заштита на потрошувачи и здравствена заштита (Поглавје 28).

Северна Македонија е умерено подготвена во повеќето области опфатени со Кластерот 2 за внатрешен пазар, имено за слободно движење на стоки, услуги и капитал, интелектуална сопственост, политика на конкуренција, финансиски услуги и заштита на потрошувачи и здравствена заштита. Земјата постигна добро ниво на подготвеност во однос на правото на трговски друштва, иако сè уште е во рана фаза на слободата на движење на работниците. Во текот на извештајниот период, Северна Македонија постигна добар напредок во однос на слободното движење на капитал и одреден напредок во однос на финансиските услуги и заштитата на потрошувачите и здравствената заштита. Постигнат е ограничен напредок во однос на слободното движење на стоки, правото на основање и слободата на давање услуги. Не е постигнат напредок во однос на правото на трговски друштва, правото на интелектуална сопственост и политиката на конкуренција и слободното движење на работници.

Севкупно, во наредната година е потребен поголем напредок во областите опфатени со овој кластер бидејќи тоа ќе придонесе за подготовките на Северна Македонија за исполнување на барањата на внатрешниот пазар на ЕУ. Работата на овој кластер е многу важна за развојот на Заедничкиот регионален пазар.

Поглавје 1: Слободно движење на стоки

Слободното движење на стоки овозможува слободно тргување со многу производи во рамките на ЕУ, врз основа на заеднички правила и постапки. Ако производитите се регулирани со национални правила, начелото на слободно движење на стоки спречува тие да создадат неоправдани пречки во трговијата.

Северна Македонија е **умерено подготвена** во областа на слободното движење на стоки. Иако националното законодавство дозволува слободно тргување со производи,

усогласувањето со најновото *право на ЕУ* треба да се интензивира. Постигнат е **ограничен напредок** по минатогодишните препораки со донесувањето два закони за усогласување со Директивата на ЕУ за општа безбедност на производите. Според тоа, најголем дел од минатогодишните препораки остануваат да важат.

Во наредната година земјата особено треба:

→ да го донесе Законот за надзор на пазарот и законодавството за спроведување што се неопходни за да се заврши усогласувањето со Директивата на ЕУ за општа безбедност на производите и да се почне со значително зголемување на човечките ресурси што обезбедуваат надзор на пазарот;

→ да изготви и да донесе нов акциски план за да се отстранат нетарифните пречки во трговијата и да се обезбеди усогласеност со членовите 34-36 од Договорот за функционирање на Европската Унија (ДФЕУ);

→ да се финализира и да се донесе стратегија за слободно движење на стоки за да се обезбеди понатамошно усогласување на националното законодавство со релевантното *право на ЕУ*.

Општи начела

Земјата воспостави институционална рамка за **производство, дистрибуција и ставање на пазарот на индустриски производи**. Донесени се нов Закон за технички барања и Закон за општа безбедност на производите со цел да се усогласат со релевантното *право на ЕУ*, но сè уште не е донесено релевантното законодавство за спроведување. Исто така, треба да се донесе нов Закон за надзор на пазарот.

Неусогласена област

Министерството за економија обезбеди следење и спроведување на усогласеноста со **членовите 34-36** од ДФЕУ. Министерството заврши и проверка на националната правна рамка за да се утврдат областите што не се усогласени со овие членови. Во тек е подготовката на акциски план за отстранување на нетарифните пречки за трговија и за обезбедување усогласеност со членовите 34-36 од ДФЕУ. Ова треба да се заврши, да се донесе и да се спроведе.

Усогласена област: инфраструктура на квалитет

Воспоставена е неопходната институционална и правна структура за технички прописи, стандарди, процена на сообразноста, акредитација, метрологија и за надзор на пазарот. Националниот институт за **стандардизација** е полноправен член на Европскиот комитет за стандардизација (ЦЕН) и на Европскиот комитет за електротехничка стандардизација (ЦЕНЕЛЕК), а учествува и во работата на релевантни тела за стандардизација на ЕУ. Институтот донесе 24.953 европски стандарди како национални стандарди и донесе 84 национални стандарди.

Во јуни 2023 година Северна Македонија имаше 19 активни тела за **процена на сообразноста** за калибрација, тестирање, медицински лаборатории, сертификација и инспекција на производи и процеси. Институтот за **акредитација** на Република Северна Македонија е член на Меѓународниот форум за акредитација, на Европската соработка за акредитација (со која има потпишано мултилатерален договор), а исто така е и страна на Договорот за заемно признавање на Меѓународната соработка за акредитација на лаборатории (ILAC). Тој обезбедува постапки за акредитација за тестирање, калибрација и медицински лаборатории, тела за сертификација на производи и инспекциски тела. Не

постојат национални програми за акредитација за сертифицирање кадар и за тестирање вештини.

Бирото за метрологија, националниот орган за **метрологија**, е официјален член на Европската асоцијација на национални институти за метрологија и на Генералната конференција за тегови и мерки. Има добро опремени лаборатории за калибрација за маса, температура и релативна влажност, должина и агол, притисок, волумен и проток, време и фреквенција, електрични големини, акустика и вибрации и една лабораторија за испитување на квалитетот на горивата. Сите акредитирани лаборатории се потписнички на Мултилатералниот договор за европска акредитација.

Државниот пазарен инспекторат (ДПИ) е **главно тело за надзор на пазарот**, заедно со Државниот инспекторат за техничка инспекција и Државниот санитарен инспекторат. Исто така, постои и координативно тело за надзор на пазарот. Во 2022 година, ДПИ изврши 539 инспекции според Законот за општа **безбедност на производите** (зголемено во однос на 428 инспекции во 2021 година) и 168 инспекции според Законот за градежни производи (зголемено во однос на 20 инспекции во 2020 година). Тоа доведе до повлекување 59 штетни производи од пазарот, особено текстилни производи и играчки. Инспекторатот има 257 вработени, но недоволен број лиценцирани инспектори (151). Нема ефикасен софтверски систем за управување со документи за надзор на пазарот, вклучувајќи и за евидентирање на резултатите од инспекциите и соодветно планирање и управување со ризиците.

Усогласена област: секторско законодавство

Во областа на **законодавство за производи според „новиот и глобален пристап“**, нивото на усогласеност со *правото* на ЕУ останува ниско. Нема напредок во усогласувањето со релевантното *право* на ЕУ во текот на извештајниот период. Во градежниот сектор, 10 еврокодони со 58 стандарди и 57 национални анекси станаа задолжителни почнувајќи од јануари 2023 година.

Националното законодавство во однос на законодавството за **производи според „стариот пристап“** сè уште не е усогласено со најновото *право* на ЕУ за моторни возила, возила на две или на три тркала, трактори (земјоделски, шумарски) или за емисии на недрумски подвижни машини. Треба да се донесат нови закони за овие производи што ќе бидат усогласени со релевантното *право* на ЕУ. Не е направен напредок во однос на усогласувањето со *правото* на ЕУ за хемикалии, вклучувајќи ги и регулативите на ЕУ за регистрација, оценка, овластување и ограничување на хемикалии (РЕАЦХ), хемикалии, класификација, означување и пакување супстанции и смеси (ЦЛП), за добри лабораториски практики (ГЛП) и за **ѓубрива и детергенти**. Административниот капацитет во областа на **огненото оружје** исто така останува недоволен.

Во однос на **процедуралните мерки, постапките за известување** за стандарди и за технички прописи се обезбедени од Министерството за економија и од Институтот за стандардизација. Националното законодавство е делумно усогласено со *правото* на ЕУ за враќање на **културните добра** што незаконски се отстранети од земја членка. Во однос на **прекурсори за дрога**, увозот или извозот на ваквите производи мора да биде одобрен однапред и да биде следен од националниот ИТ-систем, а правните лица се должни да го пријават на органите секое сомнение за злоупотреба на производство, маркетинг, невообичаени нарачки, кражби или други незаконски активности во врска со наркотични дроги и психотропни супстанции. Во однос на **цивилни експлозиви**, економските оператори треба да бидат лиценцирани од органите за купување, продавање, увоз и извоз и за користење на овие производи, а постои и електронски

систем за следење на купувањето, преносот, увозот, транзитот и извозот на експлозив за цивилна употреба.

Во Националната стратегија за спречување корупција е посочено дека инспекторатите што се одговорни за надзор на пазарот и за безбедноста на производите се подложни на корупција и дека нивните овластувања се нејасни и се преклопуваат, а имаат и несоодветен кадар.

Поглавје 2: Слободно движење на работници

Граѓаните на една земја членка имаат право да работат во друга земја членка и мора да им бидат обезбедени исти работни и социјални услови како и на другите работници.

Северна Македонија е во **рана фаза на подготвеност** во областа на слободното движење на работници. **Не е постигнат напредок** во однос на препораките од минатата година, но органите организираа активности за градење капацитети за државните службеници што ќе работат на Европската мрежа на услуги за вработување (ЕУРЕС) и на Европската агенција за труд (ЕЛА).

Затоа, препораките од минатата година остануваат во важност. Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

- да го зајакне капацитетот на Агенцијата за вработување со продолжување на активностите за обука и дополнително да го усогласи законодавството и размената на добри практики, во согласност со прописите на ЕУРЕС и на ЕЛА;
- да продолжи со приспособувањето на правната рамка во согласност со *правото* на ЕУ за пристап до пазарот на труд, особено во врска со правилата за недискриминација врз основа на националност во однос на работниците од ЕУ во сите сектори;
- да продолжи со преговори и со склучување билатерални договори за координација на социјалното осигурување и за здравственото осигурување со земјите членки на ЕУ и да воспостави административни мерки за подготовка за пристапување.

Не е постигнат напредок во усогласувањето на националното законодавство со *правото* на ЕУ во однос на **пристапот до пазарот на труд**. На странските работници што влегуваат во земјата им е потребна работна дозвола. Агенцијата за вработување издава неколку видови работни дозволи за странски работници во согласност со годишните квоти предвидени со Законот за вработување странци. Граѓаните на ЕУ сè уште немаат пристап до работни места во јавната администрација како и до одредени работни места во приватни компании што се предвидени исклучиво за државјани на Северна Македонија. Во 2022 година Северна Македонија издаде 800 работни дозволи на странски работници и 334 работни дозволи во текот на првите пет месеци од 2023 година.

Спроведени се активности за градење на капацитетите на јавните службеници во областа на **ЕУРЕС** и на **Европската агенција за труд** во текот на извештајниот период.

Во текот на извештајниот период, не се склучени нови билатерални договори за **координација на системите за социјално осигурување** или за меѓусебно признавање на здравствените услуги. Земјата има склучено 23 билатерални договори за координација на системите за социјално осигурување, од кои 13 се со земји членки на ЕУ. Исто така, земјата има склучено и 18 билатерални договори за меѓусебно здравствено осигурување, од кои 12 се со земји членки на ЕУ.

Граѓаните на девет земји членки на ЕУ може да ја користат **Европската картичка за здравствено осигурување** и картичката е признаена од јавни и од приватни здравствени установи во државата што имаат договор со Фондот за здравствено осигурување.

Агенцијата за вработување треба да донесе документ за политика за интегритет со кој ќе се засилат заложбите за борба против корупцијата.

Поглавје 3: Право на основање и слобода на давање услуги

Физичките и правните лица на ЕУ имаат право да се основаат во која било земја членка и да обезбедуваат прекугранични услуги. За одредени регулирани професии, постојат правила за меѓусебно признавање на квалификациите. Правилата за поштенски услуги на ЕУ се насочени кон подобрување на квалитетот на универзалната услуга, кон постепено отворање на пазарот за конкуренцијата и кон воспоставување независно регулаторно тело.

Во однос на правото на основање и слободата на давање услуги, Северна Македонија е **умерено подготвена**. Постигнат е **ограничен напредок** особено во усогласувањето со Директивата за услуги. Останува да се усогласи законодавната рамка со *правото* на ЕУ во областите поштенски услуги и меѓусебно признавање на професионалните квалификации.

Препораките од минатата година остануваат во важност. Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

- да донесе и да почне да го спроведува акцискиот план за 2024 – 2025 за да се обезбеди секторските закони да бидат усогласени со Директивата за услуги на ЕУ, како и да ја зголеми количината информации и да обезбеди онлајн пристап до услугите во рамките на Единствена точка за контакт;
- да продолжи со усогласување на законодавството со *правото* на ЕУ за поштенски услуги, вклучително и со Директивата за поштенски услуги и со Регулативата за прекугранична испорака на пратки;
- да се усогласи со *правото* на ЕУ за меѓусебно признавање на професионалните квалификации, вклучително и со Директивата за признавање на професионалните квалификации и со Директивата за тест на пропорционалност пред донесувањето на новата регулатива за професиите.

Во однос на **правото на основање и слободата на давање прекугранични услуги**, Северна Македонија продолжи да го усогласува своето законодавство со Директивата за услуги на ЕУ со донесување амандмани на Законот за вршење сметководствени работи и на Законот за минерални сировини. Се подготвува нов акциски план за 2024 – 2025 за решавање на неусогласеноста на секторските закони. Единствената точка за контакт (www.uslugi.gov.mk) треба да се развие и да се надгради за да ги исполни барањата утврдени во Директивата за услуги. До септември 2023 година, 238 услуги за граѓаните и за претпријатијата беа достапни онлајн (апликации може да се поднесуваат електронски).

Во областа на **поштенските услуги**, националното законодавство е усогласено со Директивите за поштенски услуги од 1997 година и од 2002 година и делумно со Директивата за поштенски услуги од 2008 година, бидејќи назначениот давател на универзални услуги (Поштата на Северна Македонија) сè уште има ексклузивно право да дава резервирани поштенски услуги до 31 декември 2023 година. Агенцијата за пошти е независно регулаторно тело што обезбедува усогласеност со Законот за пошти и го

следи квалитетот на услугата според европските стандарди за обезбедување универзална услуга во Северна Македонија. Во моментот, има еден давател на универзална услуга и 33 други поштенски оператори. Во однос на отворањето на поштенскиот пазар за целосна конкуренција во блиска иднина, во тек се подготовки за воспоставување системи за поделба на сметководството и на пресметувањето на нето-трошокот на универзалната услуга, во согласност со Директивата за поштенски услуги. Северна Македонија се подготвува да ја усогласи својата рамка со Регулативата за прекугранична испорака на пратки. Агенцијата за пошти и Министерството за транспорт и врски треба да обезбедат доволно административен капацитет за следење и за спроведување на новите правила на поштенскиот пазар.

Не е постигнат напредок во однос на **меѓусебното признавање на професионалните квалификации**. Сè уште не е донесен закон за признавање на професионалните квалификации, наменет за усогласување со *правото* на ЕУ. Националното законодавство сè уште треба да се усогласи со Директивата 2005/36/EЗ на ЕУ во однос на минималните барања за обука. Допрва треба да се стават во функција транспарентен список на сите регулирани професии и електронски регистар. Треба да се зајакне институционалниот капацитет на одделот во Министерството за образование и наука што се занимава со меѓусебно признавање на професионалните квалификации.

Поглавје 4: Слободно движење на капитал

Во ЕУ, капиталот и инвестициите мора да бидат во состојба да се движат без ограничување, со заеднички правила за прекугранични плаќања. Банките и другите економски оператори применуваат одредени правила за поддршка на борбата против перење пари и финансирање тероризам.

Северна Македонија е **умерено подготвена** во областа на слободното движење на капиталот. Постигнат е **добар напредок** во натамошното усогласување на националното право со *правото* на ЕУ, со донесување нов Закон за борба против перење пари и финансирање тероризам и со спроведување на Законот за платни системи и услуги. Постои потреба од брзо натамошно јакнење на административниот капацитет. Во текот на наредната година, земјата особено треба:

- да усоврши, да донесе и да спроведе патоказ со активности и рокови за примена на правилата на ЕУ за слободно движење на капитал, вклучувајќи и за стекнување земјоделско земјиште;
- да продолжи да го спроведува новиот Закон за платежни системи и услуги, вклучително и преку влез на пазарот на нови даватели на платежни услуги, придонесувајќи за поширок висококвалитетен избор на безбедни платежни услуги и преку унапредување на воспоставувањето унифициран регистар на банкарски сметки;
- во однос на борбата против корупцијата, да го спроведе новото законодавство за спречување перење пари и финансирање тероризам во согласност со *правото* на ЕУ, вклучително и со донесување на законодавството за спроведување и со надградба на регистарот на вистински сопственици.

Северна Македонија задржа некои ограничувања во однос на **движењето на капитал и на плаќањата**. На пример, отворањето банкарска сметка во странство од резидент сè уште подложи на ограничувања и одобрение. Истите услови важат и ако резиденти сакаат да добијат осигурителни услуги во странство. Нерезиденти сè уште не може да стекнуваат земјоделско земјиште. Така, Северна Македонија заостанува во спроведувањето на своите обврски според Спогодбата за стабилизација и асоцијација.

Земјата треба дополнително да го усоврши и да почне да го спроведува патоказот за примената на правилата на ЕУ во оваа област, во согласност со обврските од Спогодбата за стабилизација и асоцијација. Северна Македонија води регистар на директни инвестиции и регистар на инвестиции во недвижности и за нерезиденти што инвестираат во Северна Македонија и за резиденти што инвестираат во странство. Регистрите се главно за статистички цели и не може да се блокираат трансакции затоа што не се регистрирани во нив.

Во јануари 2023 година во сила влезе Законот за **платежни услуги и платни системи**. Постигнат е добар напредок во однос на усогласувањето на националното законодавство со правилата на ЕУ за платежни услуги, така што Народната банка донесе значителен број акти за спроведување на лицензирање платежни институции, за институции за е-пари и оператори на платни системи, како и за нивен надзор. Покрај тоа, преземени се чекори за да се олесни споредбата на надоместоците меѓу давателите на платежни услуги. Во согласност со барањата на петтата Директива за спречување перење пари (АМЛ), според Законот за платежни услуги и платни системи се планира да се формира унифициран регистар на банкарски сметки под Централниот регистар.

Новиот Закон за борба против перењето пари и финансирањето тероризам, што има за цел целосно да се усогласи со петтата Директива АМЛ, влезе во сила во јули 2022 година. По посетата на Комитетот на експерти на Советот на Европа за евалуација на мерките за АМЛ и финансирање на тероризмот во септември 2022 година, на пленарната седница на MONEYVAL (Комитет на експерти за евалуација на системите за спречување перење пари и финансирање тероризам при Советот на Европа) беше донесен петтиот извештај на MONEYVAL во мај 2023 година. Во тој извештај Северна Македонија е оценета како усогласена или во голема мера усогласена за 28 од 40 препораки на ФАТФ. Меѓу утврдените недостатоци се и мал број осудителни пресуди во врска со перење пари, загриженост за пропорционалноста, дестимулирачкиот ефект и ефективноста на паричните санкции, квалитетот на податоците на Регистарот на вистински сопственици, недостатокот од санкции за престапи во врска со основни информации или информации за вистински сопственици, техничките недостатоци при конфискација, недостатокот на систематски пристап за спроведување финансиска истрага и мал број извештаи за сомнителни трансакции во споредба со ризикот, контекстот и големината на земјата. Управата за финансиско разузнавање подготви ад хок процени за специфичните трендови, какви што се заканите од перење пари, финансирање на пролиферацијата и трансакциите извршени преку даватели на услуги за брз трансфер на пари. Исто така, таа ги подобри и своите ИТ-апликации. Во 2022 година задолжените субјекти поднесоа 258 извештаи за сомнителни трансакции (315 во 2021 година). Управата испратила 44 извештаи (92 во 2021 година) за случаи на перење пари и финансирање тероризам и 159 известувања (305 во 2021 година) за други случаи до органите за спроведување на законите. (Види, исто така, Поглавје 23 – Правосудство и фундаментални права и Поглавје 24 – Правда, слобода и безбедност).

Поглавје 6: Право на трговски друштва

ЕУ има заеднички правила за барањата за основање, регистрирање и обелоденување на едно трговско друштво, со дополнителни правила за сметководствено и за финансиско известување и законска ревизија.

Земјата има **добро ниво на подготвеност** во областа на правото на трговски друштва. **Не е постигнат напредок** во текот на извештајниот период. Земјата треба да ги засили заложбите за усогласување на своето законодавство со *правото* на ЕУ во оваа област.

Бидејќи препораките од минатата година не беа целосно спроведени, тие остануваат во важност. Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

→ да го усогласи националното законодавство со *правото* на ЕУ за поттикнување долгорочен ангажман на акционерите, за прекугранични конверзии, спојувања и поделби и за употреба на дигитални алатки и процеси во правото на трговски друштва;

→ да донесе закони за сметководство и за ревизија што ќе бидат усогласени со најновото *право* на ЕУ во овие области, да вклучи зајакнување на улогата и на капацитетот на Советот за унапредување и надзор на ревизијата.

Во однос на **правото на трговски друштва и корпоративното управување**, усогласувањето со Директивата за правото на трговски друштва е доста напреднато во однос на формирањето, на регистрацијата и на домашните спојувања компании. Централниот регистар има модерен едношалтерски систем преку кој регистрацијата на друштво и поднесувањето документи – вклучувајќи и финансиски документи – може да се врши целосно онлајн. Во иднина, националниот деловен регистар треба да биде технички подготвен за да се поврзе со Системот за интерконекција на деловните регистри на ЕУ. Кодексот за корпоративно управување од 2021 година е задолжителен само за котирани друштва што исполнуваат одредени критериуми. Националното законодавство е усогласено, во голема мера, со *правото* на ЕУ во однос на правните форми на *Societas Europaea* и на Европската групација за економски интерес, додека нацрт-законодавството за делумно усогласување со *правото* на ЕУ за Европско кооперативно друштво, чека да биде донесено од Собранието. Потребно е натамошно усогласување со *правото* на ЕУ за прекугранични операции (спојувања, поделби, преобразби), како и со правилата за поттикнување долгорочен ангажман на акционерите (Директива од 2017 година) и со Директивата за родова еднаквост во одборите на директори од 2022 година.

Во однос на **известувањето на друштвата**, во процес на донесување е Нацрт-законот за сметководство насочен кон натамошно усогласување со правото на ЕУ во оваа област. Северна Македонија ќе треба да се усогласи со најновото право на ЕУ (од 2022 година) за известување за корпоративна одржливост. Меѓународните стандарди за финансиско известување важат за сите трговски друштва, без намалени обврски за малите и средните претпријатија, како што е предвидено во правото на ЕУ. Иако одредени одредби од *правото* на ЕУ за барања за транспарентност за котираните друштва се веќе добро опфатени во тековното национално законодавство, потребно е понатамошно усогласување во оваа област. Исто така, сè уште се очекува донесување на новиот Нацрт-закон за ревизија заради постигнување поголема усогласеност со *правото* на ЕУ, вклучувајќи ја и областа на истраги и санкции. Во моментот не постои тело со крајна одговорност за законски ревизорски надзор, како што се бара со Директивата за ревизија на ЕУ. Видливоста и севкупните резултати на Советот за унапредување и надзор на ревизијата и понатаму се слаби. Потребни се заложби за да се осигури неговата независност.

Поглавје 7: Право на интелектуална сопственост

ЕУ ги усогласи правилата за правна заштита на правата на интелектуална сопственост (ПИС), на авторските права и на сродните права. Правилата за правна заштита на ПИС опфаќаат, на пример, патенти и трговски марки, дизајни, биотехнолошки пронајдоци и фармацевтски производи. Правилата за правна заштита на авторските права и на сродните права опфаќаат, на пример, книги, филмови, софтвер и радиодифузија.

Северна Македонија и понатаму е **умерено подготвена** во областа на правото на интелектуална сопственост. **Не е постигнат напредок** во текот на извештајниот период. Потребни се дополнителни заложби за усогласување на законодавството со *правото* на ЕУ во оваа област.

Со оглед на тоа што препораките од минатата година не беа спроведени, тие остануваат во важност. Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

→ дополнително да ја подобри правната рамка во областа на авторските права и сродните права, особено преку усогласување со Директивата за управување со колективните права и со Директивата за дозволено користење на дела-сираци;

→ дополнително да ја подобри правната рамка во областа на права на индустриска сопственост, преку усогласување со Директивата за спроведување на правата на интелектуална сопственост и со Директивата за трговски тајни;

→ да ја спроведе Стратегијата за интелектуална сопственост за периодот 2021 – 2026 година и да ја оспособи онлајн информативната платформа за размена на податоци за права на интелектуална сопственост меѓу институциите за спроведување на законот.

Во областа на **авторски права и сродни права**, и понатаму доцни донесувањето амандмани на Законот за авторски права за понатамошно негово усогласување со *правото* на ЕУ, вклучувајќи го и системот за управување со колективни права, дела-сираци и одредени дозволени употреби на одредени дела и други дела заштитени со авторски права и сродни права, во корист на лица што се слепи, лица со оштетен вид или лица што не можат да читаат. Северна Македонија сè уште не е усогласена со Директивите за онлајн пренос на радиодифузни организации и реемитување телевизиски и радио програми (Директива SatCab II), за авторски права и сродни права на единствениот дигитален пазар (Директива ДСМ). Соодветното одделение за права на интелектуална сопственост во Министерството за култура и понатаму е со недоволен број вработени.

Што се однесува до **правата на индустриска сопственост**, Државниот завод за индустриска сопственост (ДЗИС) ја продолжи соработката со ЕУ и со меѓународните тела, особено со Канцеларијата за интелектуална сопственост на ЕУ (EUIPO). Исто така, ДЗИС почна целосно да ја користи усогласената база на податоци на EUIPO за производи и услуги за регистрација на трговски марки. Северна Македонија треба и понатаму да го усогласува своето законодавство со *правото* на ЕУ во оваа област, особено за патенти, трговски тајни, како и со Директивата за спроведување ПИС.

Во однос на **спроведувањето**, хардверската инфраструктура на информациската платформа за размена на податоци во врска со ПИС сè уште треба да стане функционална за да обезбеди целосен увид во институционалното постапување со прекршувањата на ПИС. Координативното тело за заштита на интелектуална сопственост треба да ги засили своите активности за решавање на клучните предизвици во однос на ПИС. Потребна е значителна работа на целокупното спроведување на ПИС.

Од јануари до крајот на август 2023 година, имаше 18 случаи за сомнение за повреда на правата на интелектуална сопственост во кои се вклучени 22.380 парчиња од 43 трговски марки на запленета стоки. Прекршувањето на правата на интелектуална сопственост беше потврдено во седум случаи (за 9.588 парчиња) во кои се вклучени 12 меѓународни трговски марки.

Поглавје 8: Политика на конкуренција

Правилата на ЕУ ја штитат слободната конкуренција. Тие вклучуваат антимонополски правила против рестриктивните договори меѓу претпријатијата и злоупотребата на доминантната позиција, а, исто така, вклучуваат правила за концентрации меѓу претпријатијата што значително би ја нарушило ефективната конкуренција. Правилата на ЕУ, исто така, утврдуваат систем за контрола на државната помош. На владите им е дозволено да доделуваат државна помош само ако се исполнети рестриктивните услови, со цел да се спречи нарушување на конкуренцијата.

Земјата е умерено подготвена во областа на конкуренцијата. Во текот на извештајниот период не беше постигнат напредок. Комисијата за заштита на конкуренцијата (КЗК) и понатаму се соочува со ограничени буџет и капацитет. Нивото на спроведување останува ниско.

Со оглед на тоа што препораките од минатата година не беа спроведени, тие остануваат во важност. Во текот на наредната година, земјата особено треба:

- дополнително да ја усогласи законодавната рамка, особено законодавството за спроведување во областа на државна помош и антимонопол, со *правото* на ЕУ.
- да осигури целосна транспарентност на државната помош доделена од органите;
- да ги зајакне административниот и финансискиот капацитет на националниот орган за конкуренција.

Антимонопол и спојувања

Законодавната рамка е во голема мера усогласена со *правото* на ЕУ во областа на антимонопол и спојувања, иако делови од законодавството за спроведување допрва треба да се усогласат.

Во однос на **институционалната рамка**, КЗК е одговорна за спроведување на Законот за заштита на конкуренцијата. Може да изрекува парични казни, да предлага правни лекови или да издава мислења ако се прекршат правилата за конкуренција. КЗК може да одобрува спојувања, со или без услови, или, пак, да ги забрани. Нејзините одлуки се обврзувачки и може да бидат предмет на жалба пред Управниот суд.

Капацитетот за спроведување на КЗК останува ограничен бидејќи и натаму нема доволно кадар. Нејзиниот годишен буџет останува недоволен. Соодветното спроведување е нарушено од слабиот капацитет на КЗК, како и на судовите што се занимаваат со случаи на антимонопол.

Во однос на **спроведувањето**, бројот на одлуки за спојување се зголеми од 81 во 2021 година на 101 во 2022 година, вклучувајќи одлуки за мали случаи. КЗК треба да ги зголеми теренските инспекции и да го користи инструментот за попустливост за да го зајакне спроведувањето. Потребно е дополнително зајакнување, вклучувајќи и обука на судски професионалци, за примена на правилата за антимонопол и за спојувања.

Државна помош

Законодавната рамка за државна помош во голема мера ги одразува членовите 107 и 108 од ДФЕУ. Законот за државна помош и законодавството за неговото спроведување, треба дополнително да се усогласат со *правото* на ЕУ. Пописот на државната помош сè уште не е транспарентен.

Во однос на **институционалната рамка**, КЗК е, исто така, одговорна за спроведување на Законот за државна помош. КЗК издава необврзувачки мислења и обврзувачки одлуки за државна помош. Во однос на капацитетот за спроведување, сè уште е недоволен кадарот на КЗК што се занимава со контрола на државната помош.

Во однос на **спроведувањето**, во 2022 година КЗК издаде 27 одлуки и 33 мислења за државна помош. Во текот на извештајниот период, КЗК не донесе ниту една негативна или условена одлука. Донесена е една процедурална наредба по завршување на постапката за испитување на постоењето незаконска државна помош. Сè поголемиот број барања за мислења и известувања за државна помош поднесени од министерствата до КЗК, ја отсликуваат зголемената свест на државните тела што одобруваат помош за постоењето на правилата за државна помош.

Либерализација

Антимонополските правила и правилата за државна помош се применуваат и за државни претпријатија и за претпријатија со посебни или со ексклузивни права, освен ако нивното применување не го попречува извршувањето на конкретните задачи што им се доделени. Нема докази за постоење монополи од комерцијален карактер во рамките на значењето на член 37 од ДФЕУ.

Поглавје 9: Финансиски услуги

Правилата на ЕУ имаат цел да обезбедат фер конкуренција меѓу финансиските институции и нивна стабилност, имено, во областа на банкарството, осигурувањето, дополнителните пензии, инвестициските услуги и пазарите на хартии од вредност. Тие вклучуваат правила за овластување, за работење и за надзор на овие институции.

Земјата останува **умерено подготвена** во областа на финансиските услуги. Постигнат е **одреден напредок** во натамошното усогласување со *правото* на ЕУ во однос на банките и на инфраструктурата на финансискиот пазар, имено преку донесување и влегување во сила на ново законодавство за платежни услуги и платни системи, за финансиска стабилност, за управување со кредитен ризик и за објавување на податоците и на извештаите на банките. Усогласувањето со *правото* на ЕУ за надзорната и за регулаторната рамка за кредитни институции и инфраструктурата на финансискиот пазар е доста напреднато. Усогласувањето во областа на осигурувањето и пазарот на капитал сè уште заостанува, делумно поради големината и структурата на пазарот. Организациската поставеност на централната банка беше реструктурирана за да ја одрази нејзината функција на орган за решавање на банките. Загрижувачки е континуираниот неуспех за ефикасно справување и спречување нерегистрирани и неосигурени возила.

Препораките од минатата година беа делумно спроведени. Во текот на наредната година, земјата особено треба:

→ да го донесе Законот за закрепнување и решавање за да се овозможи можност да се формира орган за решавање банки и да се измени Законот за осигурување депозити, како и Законот за банките за да се подобри осигурувањето на депозитите во согласност со барањата на ЕУ;

→ да напредува во подготовката и во донесувањето на клучните делови од законодавството со кои се регулираат пазарите на капитал, имено Законот за финансиски инструменти и Законот за проспекти и обврски за транспарентност на издавачите на хартии од вредност;

→ да ги реши недостатоците во усогласување со ревидираните верзии на Директивата и на Регулативата за капитални барања, особено со нето стабилниот коефициент на финансирање, и да се усогласи со Директивата за солвентност II, особено со столбот 1 и столбот 3 од таа директива.

Во однос на **банките и финансиските конгломерати**, во февруари 2023 година Северна Македонија донесе нова методологија за управување со кредитен ризик и одлука банките да објавуваат податоци и извештаи, со што делумно се усогласи и со Директивата и со Регулативата за капитални барања. Централната банка ја реструктурира својата организациска поставеност со формирање нов оддел за банкарска регулатива и решавање банки, одделен од секторот за банкарска супервизија. Основните стапки на банкарскиот сектор и понатаму се далеку над минималните барања. Законот за фондот за осигурување депозити и Законот за банките сè уште не се изменети за да се подобри осигурувањето на депозитите, вклучувајќи и за да се воведо преференција на депонентот, во согласност со барањата на ЕУ, и за да се осврне на загриженоста на Уставниот суд што започна во јуни 2021 година за одземање на приоритетот на побарувањата на Фондот за осигурување депозити во однос на пропадната банка. Ниту законодавството ниту капацитетот на Министерството за финансии за лиценцирање и за надзор на финансиските друштва не ги штитат доволно потрошувачите и затоа и за двете е потребно засилување. Законодавството за органот за решавање банки (вклучувајќи го и Законот за решавање на банките и неговото законодавство за спроведување и измените на Законот за централната банка и на Законот за банки) допрва треба да се донесе. Допрва треба да се финализира и правната и институционалната поставеност за основање на финансискиот Народен правобранител. Законодавството за усогласување со барањата на законодавството за покриени обврзници, допрва треба да се спроведе.

Во однос на **осигурувањето и професионалните пензии**, допрва треба да се донесе законодавство за усогласување со Директивата за солвентност II. Издаден е нов правилник за животното осигурување поврзан со инвестициските ризици што ги презема осигуреникот кога инвестира во акции преку инвестициски друштва. Законодавството сè уште дозволува Министерството за финансии да утврдува премии за осигурување моторни возила, што е спротивно на *правото* на ЕУ. Достапни се податоци за процентот на возила што се неосигурени, но не е јасно дали тие возила се реално во оптек. Врз основа на бројот на неосигурени возила откриени преку контроли, во 2022 година имало 5,8 % неосигурени возила. Не се преземаат системски мерки за да се спречи возењето без осигурување. Сè уште постои ограничувањето од 50 % за инвестирање во недомашни хартии од вредност од пензиските фондови, што е спротивно на *правото* на ЕУ и на втората фаза од Спогодбата за стабилизација и асоцијација (ССА).

Во однос на **инфраструктурата на финансискиот пазар**, одредбите на новиот Закон за платежни услуги и платни системи имаат за цел да постигнат високо ниво на усогласеност кај конечно порамнување во платните системи. Одредбите од *правото* на ЕУ во врска со системи за порамнување хартии од вредност и натаму не се одразени во националното законодавство на Северна Македонија. Законодавството на земјата сè уште не е усогласено со Директивата за финансиски колатерал, а новото законодавство во оваа област допрва треба да се донесе. Новиот Закон за финансиска стабилност донесен во август 2022 година ги регулира статусот, составот, задачите и функционирањето на Комитетот за финансиска стабилност, кој е меѓуинституционално тело што го следи финансискиот систем и предвидува постапки за спречување финансиска нестабилност.

Во однос на **пазарите на хартии од вредност и инвестициските услуги**, Комисијата за хартии од вредност издаде законодавство за издавањето и за регистрацијата на странски хартии од вредност на домашните пазари, како што е планирано со втората фаза од ССА. Законодавството и понатаму треба дополнително да се усогласи со *правото* на ЕУ, вклучително и со Директивата за пазари на финансиски инструменти, Регулативата за проспект и со Директивата за капитални барања, како и со одредбите за стапки на ликвидност и солвентност за брокерските куќи. Покрај тоа, Северна Македонија и понатаму треба да се усогласи со *правото* на ЕУ во однос на MiFIR (пазари на финансиски инструменти и за изменување на регулативата) и на одредници. Во однос на инвестициски фондови, Северна Македонија донесе законодавство за да се усогласи со Директивата за друштва за колективни инвестиции во преносливи хартии од вредност, но треба дополнително да се усогласува со *правото* на ЕУ во оваа област. Освен тоа, Северна Македонија треба и понатаму да се усогласува со *правото* на ЕУ во однос на Директивата за менаџери на алтернативни инвестициски фондови и на Директивата за прекугранична распределба на друштвата за колективно инвестирање во преносливи хартии од вредност.

Во однос на **одржливи и дигитални финансии**, Северна Македонија сè уште не е усогласена со *правото* на ЕУ за таксономија, ниту со Одредниците за климатска транзиција на ЕУ, Одредниците усогласени со Парискиот договор на ЕУ и известувања за одредници поврзани со одржливост. Народната банка почна да работи на развој на Стратегија за управување со климатски ризици, во која ќе бидат опфатени регулаторни и надзорни активности, како и активности во врска со следењето на влијанието на овие ризици врз финансиската стабилност. Како дел од стратегијата, Северна Македонија донесе Одлука за методологијата за управување со кредитниот ризик во февруари 2023 година, според која од банките ќе се бара соодветно да ги инкорпорираат климатските ризици во нивното управување со кредитен ризик, почнувајќи од јануари 2025 година. На крај, берзата на земјата подготви Водич за животната средина, општествените прашања и управувањето на компаниите (ESG) за котираните компании, со цел да ја подигне свеста кај креаторите на политики, кај регулаторните и кај институционалните инвеститори.

Поглавје 28: Заштита на потрошувачи и здравствена заштита

Правилата на ЕУ ги штитат економските интереси на потрошувачите и во однос на безбедност на производите, опасни имитации и одговорност за неисправни производи. ЕУ, исто така, обезбедува високи заеднички стандарди за контрола на тутун, крв, ткива, клетки и органи и лекови за човечка и ветеринарна употреба. Исто така, ЕУ има правила за почитување на правата на пациентите во прекуграничната здравствена заштита и за подготовка и справување со прекуграничните здравствени закани.

Во областа на заштита на потрошувачите и здравствената заштита, Северна Македонија останува **умерено подготвена**. Постигнат е **одреден напредок** во примена на минатогодишните препораки, со донесување на новиот Закон за заштита на потрошувачите, кој е осмислен да биде усогласен со многу точки од *правото* на ЕУ за потрошувачи. Другите препораки остануваат во важност. Извршена беше и првата трансплантација на црн дроб во земјата. Остануваат уште многу предизвици што треба да се решат во областа на јавното здравје, особено во однос на контролата на тутунот, а достапноста, опсегот на услуги, географската распределеност и финансирањето на примарното здравство, како и скринингот за рак, може да се подобрат. Усогласеноста со *правото* на ЕУ во однос на здравството и понатаму не е целосна.

Во текот на наредната година, земјата особено треба:

- да ја донесе и да почне да ја спроведува следната тригодишна стратегија за заштита на потрошувачите и да го зајакне капацитетот за надзор на пазарот;
- да ги засили заложбите за контрола на тутунот со ефективно спроведување на релевантното *право* на ЕУ и со ратификување на Протоколот за елиминација на недозволена трговија со тутунски производи;
- да обезбеди соодветно финансирање и капацитет за рано откривање рак и ретки болести врз основа на податоците од регистрите.

Заштита на потрошувачите

Земјата донесе нов Закон за **заштита на потрошувачите** осмислен за усогласување со дел од *правото* на ЕУ за потрошувачи, вклучувајќи го и *правото* на ЕУ со кое се утврдуваат правила за нефер услови во потрошувачките договори, нефер комерцијални практики меѓу бизнисите и потрошувачите, означување на цената, временски ограничено користење недвижност и долгорочни производи за одмор, договори за препродажба и размена, права на потрошувачите, дигитални содржини и услуги и продажба на стоки. Исто така, Законот за заштита на потрошувачите е осмислен за усогласување со последните промени на *правото* на ЕУ за потрошувачи воведени со Директивата (ЕУ) бр. 2019/2161 за подобро спроведување и модернизација на правилата за заштита на потрошувачите на Унијата и со *правото* на ЕУ за одговорност за неисправни производи (релевантно за безбедноста на производите – видете подолу), иако за ова сè уште треба да се донесе законодавство за спроведување. Националното законодавство сè уште не е усогласено со тековното *право* на ЕУ за патувања преку пакет-аранжмани. Во Законот за заштита на потрошувачите јасно се утврдени одговорностите на физичките и на правните комерцијални тела спрема потрошувачите. Допрва треба да се донесе следната тригодишна стратегија за заштита на потрошувачите. Сè уште треба да се развие веб-платформата што обезбедува информации за заштита на потрошувачите. Програмата за медијација и понатаму е скапа и тешко достапна за потрошувачите.

Постигнат е одреден напредок и во усогласувањето на националните правила за **безбедност на производите** со *правото на ЕУ (видете погоре)*. Сега, земјата треба да го донесе законодавството за спроведување што е неопходно за да се комплетира усогласувањето со Директивата за општа безбедност на производите на ЕУ. Државниот пазарен инспекторат ги засили инспекциите според националниот Закон за општа безбедност на производите (500 во 2022 година за разлика од 428 во 2021 година) и изврши 130 инспекции според Законот за градежни производи. Инспекторатот ја одржуваше добрата соработка со царината за контрола на штетни производи на пазарот. Бројот на инспекции се зголеми на 4.838 во извештајниот период. Бројот на лиценцирани инспектори (170) и понатаму не е доволен бидејќи голем дел од кадарот е пред пензија. Во однос на **прашања што не се поврзани со безбедноста**, потребни се дополнителни напори за да се изготви упатството и постапката за жалби на потрошувачите и средства за надоместок.

Јавно здравје

Примарното **здравство** во Северна Македонија е бесплатно. Сепак, достапноста, опсегот на услуги, географската распореденост и финансирањето на примарното здравство, би можело да се подобрат. Во текот на извештајниот период, апликацијата **е-здравство** беше ажурирана со нови функционалности и нови модули, а беше пуштена

во употреба и мобилната апликација „Мое здравје“. Со неа пациентите имаат пристап до своите медицински картони, вклучувајќи и на какви прегледи биле, упати за специјалисти, рецепти, примени вакцини и соодветни потврди. Сè уште има недостиг од одредени специјалисти. Соодносот на лекари и медицински сестри на 100.000 жители и понатаму е под просекот на ЕУ, а медицинскиот кадар, медицинските сестри и специјалистите продолжуваат да си заминуваат од јавното здравство за да работат или во приватниот сектор или во странство. Покривањето трошоци за здравствена грижа од сопствен џеб останува на високо ниво, и тоа 38 %, што претставува пречка за еднаков пристап до здравствената заштита.

Не е постигнат напредок во однос на **контролата на тутунот**. Иако воспоставените институционална и правна рамка се во голема мера усогласени со *правото* на ЕУ за пушење на јавни места, сè уште не се систематски спроведени и пушењето сè уште се толерира и не е санкционирано, особено во ресторани и на други места, дури и во некои затворени простории. Пушењето на јавни места треба да биде казниво во согласност со *правото* на ЕУ, но тоа сè уште не е целосно применето. Северна Македонија сè уште не го ратификувала Протоколот за елиминирање на недозволената трговија со производи од тутун. Во однос на **заразните болести**, завршена е надградбата на системот за пријавување на синдромски болести во реално време. Во однос на **КОВИД-19**, во сила остануваат неколку превентивни мерки.

Забележан е напредок во областа на **крв, ткива, клетки и органи**. Бројот на извршени трансплантации продолжи да се зголемува, вклучувајќи ја првата трансплантација на црн дроб. Сепак, земјата допрва треба да се усогласи со *правото* на ЕУ за **правата на пациентите во прекуграничната здравствена заштита**.

Во однос на **лековите за употреба од страна на луѓето и за ветеринарна употреба**, донесено е законодавство, осмислено за усогласување со *правото* на ЕУ за остатоци од фармаколошки активни супстанции, остатоци од пестициди и максималните нивоа на поединечни загадувачи во и на храната од животинско потекло. Што се однесува до **скринингот за рак**, објавен е првиот извештај за Националниот регистар на малигни неоплазми. Недостига сеопфатен и проактивен пристап за скрининг за рак, а финансирањето за скрининг за рак е недоволно. По притисокот од јавноста, финансирањето за **ретки болести** се зголеми до одредена мера, но не доволно за да ги покрие трошоците за медицински третман на сите регистрирани пациенти. Спроведена беше онлајн анкета за **превенција на злоупотреба на дроги**, а имаше и кампањи за подигање на свеста за злоупотребата на дроги во училиштата, како и за **намалување на штетите поврзани со алкохол**. Не е забележан напредок во областа на **здрави средини**. Направени се одредени заложби во врска со борбата против **здравствената нееднаквост**, особено за луѓе што живеат во сиромаштија и за луѓе што живеат во оддалечени области, иако тие беа предводени од меѓународни организации и од невладиниот сектор, а не од здравствените органи.

Националната стратегија за спречување корупција утврди дека здравствениот сектор и инспекторатите се подложни на корупција, особено бидејќи нема ефективни критериуми за одредување на цените на здравствените услуги или на лековите. Постапките за лекување во странство не се транспарентни и објективни. Инспекторатите што се одговорни за надзор на пазарот и за безбедност на производите имаат нејасни надлежности што се преклопуваат и несоодветен кадар. Повеќето од активностите на антикорупциската стратегија во областа на здравството не се реализирани. Зајакнувањето на интегритетот, изјавите за имотна состојба и дигитализацијата се сметаат за клучни алатки за спречување на корупцијата.

Кластер 3: Конкурентност и инклузивен раст

Кластерот 3 за конкурентност и инклузивен раст опфаќа: дигитална трансформација и медиуми (Поглавје 10); оданочување (Поглавје 16); економска и монетарна политика (Поглавје 17); социјална политика и вработување (Поглавје 19); политика на претпријатија и индустриска политика (Поглавје 20); наука и истражување (Поглавје 25); образование и култура (Поглавје 26) и царинска унија (Поглавје 29).

Севкупно, Северна Македонија е умерено подготвена во повеќето области опфатени со овој кластер. Подготвеноста на земјата е помеѓу умерено и добро ниво во областа на економската и на монетарната политика. Таа има добро ниво на подготвеност во областите на науката и на истражувањето и во царинската унија. Постигнат е одреден напредок и во областите оданочување, економска и монетарна политика, политика на претпријатија и индустриска политика, политика на наука и истражување, како и во социјална политика и вработување. Сепак, потребни се повеќе напори, особено во областите каде што е постигнат ограничен напредок, какви што се дигиталната трансформација и медиумите, царинската унија, и образованието и културата.

Поглавје 10: Дигитална трансформација и медиуми

ЕУ го поддржува непреченото функционирање на внатрешниот пазар за електронски комуникации, електронска трговија и аудиовизуелни услуги. Правилата ги штитат потрошувачите и поддржуваат универзална достапност на современи услуги.

Земјата е **умерено подготвена** во областа на дигиталната трансформација и медиумите. Постигнат е **ограничен напредок** во текот на извештајниот период, кој се должи на благиот пораст на бројот на електронски услуги што им се нудат на граѓаните и на бизнисите. Во јули 2023 година Законот за аудиовизуелни медиумски услуги беше изменет и дополнет со цел да се усогласи со Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги на ЕУ од 2018 година. Во 2023 година Северна Македонија се приклучи кон Програмата „Дигитална Европа“. Услугите на европскиот број за итни случаи 112 беа развиени понатаму.

Препораките од минатата година остануваат да важат. Во претстојната година, земјата треба:

- да ја финализира и да ја донесе долгорочната стратегија за информатичко-комуникациска технологија (ИКТ); да ја финализира и да ја донесе Националната стратегија за сајбер безбедност за 2023 – 2027; да го усогласи националното законодавство со Кодексот за електронски комуникации на ЕУ, со Директивата на ЕУ за намалување на трошоците за широкопојасен интернет, со Директивата на ЕУ за безбедност на мрежи и информациски системи (Директива НИС 2) и пакетот на алатки за 5Г;
- да ги зајакне независноста и капацитетот на медиумскиот регулатор, на јавниот радиодифузен сервис и на регулаторот за електронски комуникации;
- да го подобри функционирањето на бројот за итни случаи 112 преку обезбедување соодветни човечки ресурси и подобра комуникација меѓу итните служби.

Северна Македонија продолжи успешно да учествува во Дигиталната агенда за Западен Балкан и да ги користи придобивките од договорот за бесплатен регионален роаминг. Во согласност со националниот оперативен бродбенд-план за периодот од 2019 до 2023 година, сигналот 5Г беше проширен во Скопје. Органите продолжија да спроведуваат активности што се дел од Националната стратегија за сајбер безбедност за 2018 – 2022

година. Сепак, има потреба од подобра координација и меѓуинституционална соработка. Северна Македонија треба да ја донесе Националната стратегија за сајбер безбедност за периодот од 2023 до 2027 година. Службите на европскиот број за итни случаи, 112, го зголемија својот капацитет, но комуникацијата меѓу службите за итна помош и човечките ресурси треба да се подобри.

Во однос на **електронските комуникации и информатичката технологија**, во 2022 година 75,57 % од сите домаќинства имаа пристап до фиксен широкопојасен интернет, додека широкопојасната покриеност на национално ниво со 30-100 Mbps беше 82,84 % и со > 100 Mbps беше 63,1 %. Опфатот на мобилниот широкопојасен интернет се зголеми на 86,12 %. Само 2,53 % од сите домаќинства имаа пристап до ултрабрз широкопојасен интернет. Агенцијата за електронски комуникации не собира одделни податоци за пристап до интернет по училишта, болници, претпријатија и слично. Оваа агенција даде одобренија за употребата на радиофреквенции за 5G. Телекомуникациските оператори продолжија да инвестираат низ целата земја. Нема напредок во усогласувањето на правната рамка за електронски комуникации со *правото* на ЕУ. Националната компетентна канцеларија за бродбенд објавува полугодишни извештаи за развојот на бродбенд во земјата и за спроведувањето на Националниот оперативен бродбенд-план. Органите треба да го усогласат националното законодавство со Директивата за намалување на трошоците за широкопојасен интернет на ЕУ.

Усогласувањето на националното законодавство со Регулативата за електронска идентификација и доверливи услуги за електронски трансакции на внатрешниот пазар (Регулатива eIDAS) на ЕУ, беше дополнително одложено. Усогласувањето со актите за дигитални услуги и со актот за дигитални пазари, треба да се засили за да се обезбеди предвидливост за деловната заедница. На 18 јули 2023 година се донесоа измени и дополнувања на Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги, со што се постигна усогласување на законодавството со Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги.

Во однос на **заштитни мерки за конкуренцијата**, на телекомуникацискиот пазар преовладуваат двата најголеми мобилни оператори.

Во однос на **дигиталната трансформација**, долгорочната стратегија за информатичко-комуникациска технологија за периодот од 2021 до 2026 година сè уште не е донесена. Активностите за развој на дигиталните вештини што се дел од стратегијата треба да се надградат и да се поддржат со конкретни мерки. Земјата потпиша договор за асоцијација кон Програмата „Дигитална Европа“ на 30 јуни 2023 година.

Националниот регулатор промовираше сајбер безбедност преку својот Национален центар за одговор на компјутерски инциденти. Инциденти поврзани со сајбер безбедноста беа пријавени во 145 субјекти, какви што се државни институции, банкарство, здравство, енергетика, транспорт и комуникациски организации. Потребни се подобра координација и меѓуинституционална соработка за подобрување на сајбер безбедноста и за зајакнување на капацитетите на Националниот совет за сајбер безбедност. Државните институции треба и понатаму да ги зајакнуваат своите сајбер капацитети и инфраструктура.

Треба да се донесе новиот Закон за безбедност на мрежи и информациски системи за да се усогласи со Директивите НИС и НИС 2. Министерството за информатичко општество и администрација треба да ги зајакне своите капацитети за да ги предводи дигиталната трансформација и реформите во медиумите. Треба да се обезбеди целосна независност на регулаторот за електронски комуникации.

Националниот портал за електронски услуги е надграден. Бројот на институции што се поврзани на платформата за интероперабилност е зголемен, но повеќето државни институции не ја користат платформата поради недостигот од комуникациски софтвер. Сè уште се потребни повеќе напори и подобра соработка меѓу институциите за модернизација и дигитализација на јавниот сектор. Квалитетот на податоци во регистарот на население треба да се подобри и постојано да се проверува со други регистри. Бројот на дигитални услуги што се нудат преку владиниот е-портал останува скромно, само 392, и тука главно спаѓаат услуги што ретко се бараат и се користат. Државните институции треба да обезбедат подобра соработка во унапредувањето на дигитализацијата на Владата. На националниот е-портал беа регистрирани 96.940 корисници.

Што се однесува до **е-трговијата**, онлајн продажбата е зголемена. Во однос на статистичката обработка и дигиталната конкурентност, треба да се подобри прибирањето податоци врз основа на индикаторите на Индексот на дигитална економија и општество (DESI).

Во однос на **аудиовизуелната политика**, Собранието не назначи нови членови на советите на медиумскиот регулатор и на јавниот радиодифузен сервис, иако тоа беше предуслов за забрзување на реформите во медиумите. Јавниот радиодифузен сервис доби дополнителни средства така што незначително се зголеми неговиот процент. *(Види, исто така, во делот: Слобода на изразување)*. Во јули 2023 година Законот за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги беше изменет и дополнет за да биде усогласен со Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги на ЕУ од 2018 година.

Во текот на извештајниот период, Агенцијата за аудио и аудиовизуелни медиумски услуги продолжи да ги исполнува своите законски обврски за подобрување на медиумската писменост, за анализа на родовата еднаквост во медиумите и за надзор над радиодифузерите. Медиумскиот регулатор јавно ги осуди притисокот и заканите кон новинарите и кон медиумите. Националната стратегија и акцискиот план за градење отпорност и справување со хибридни закани (2021 – 2025) содржи мерки за справување со дезинформациите и хибридните закани. Сепак, заложбите за борба против дезинформациите се ограничени. Аудиовизуелниот сектор продолжи да ги користи придобивките од учеството на земјата во MEDIA и во меѓусекторските потпрограми на програмата „Креативна Европа“.

Поглавје 16: Оданочување

Правилата на ЕУ за оданочување опфаќаат данок на додадена вредност, акцизи и аспекти на корпоративно оданочување. Тие, исто така, ја опфаќаат и соработката меѓу даночните управи, вклучувајќи и размена на информации за спречување даночно затајување.

Северна Македонија е **умерено подготвена** во областа оданочување. Постигнат е **одреден напредок**, поконкретно во измените на нејзиниот повластен даночен режим во технолошките и во индустриските развојни зони. Како резултат на тоа, Северна Македонија беше отстранета од списокот на некооперативни јурисдикции за даночни цели во Анекс II. Земјата сè уште не почнала со автоматска размена на информации за финансиски сметки според стандардот на Организацијата за економска соработка и развој (ОЕЦД).

Бидејќи препораките од минатата година не беа целосно спроведени, тие остануваат да важат. Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

→ да развие нов интегриран ИТ-даночен систем за Управата за јавни приходи (УЈП), да ги подобри неговата усогласеност во управувањето со ризици и процесот на стратешки реформи на УЈП;

→ да почне со подготовки за воспоставување механизам за ефективно спроведување на автоматската размена на информации за финансиски сметки со земјите членки на ЕУ, во согласност со глобалниот стандард на ОЕЦД.

Во однос на **индиректното оданочување**, ослободувањата од ДДВ и повластените стапки за основните производи беа отстранети на крајот на 2022 година. Повластена стапка на ДДВ од 10 % беше применета на некои енергетски производи за да се ублажат ефектите од високите меѓународни цени за енергија. Повластената стапка на ДДВ од 10 % за електрична енергија за домаќинствата важеше до 30 јуни 2023 година. Останува доцнењето во процесот на поврат на ДДВ, со тоа што само 45 % од поднесените барања во 2022 година добија поврат во рамките на законскиот рок од 30 дена.

Имаше одредени промени во однос на **директното оданочување**. Рамната стапка за персонален данок на доход од 10 % беше надолполнета со стапка од 15 % за приходи од игри на среќа. Со измените на Законот за персонален данок на доход, од 1 јануари 2023 година се укина ослободувањето од оданочување на каматите на заштедите и од оданочувањето на капиталните добивки на хартиите од вредност. Земјата треба да го усогласи своето законодавство со Директивата за спојувања.

Во однос на **административна соработка и заемна помош**, Северна Македонија има потпишано 49 договори за двојно оданочување, вклучително и со сите земји членки на ЕУ, освен Кипар, Малта, Португалија и Грција, со кои преговорите се во тек. Земјата сè уште не се обврзала со датум за почеток на примена на стандардот на ОЕЦД за автоматска размена на информации за финансиски сметки. Земјата останува посветена на спроведувањето на минималните стандарди на Инклузивната рамка на ОЕЦД за ерозија на даночната основа и преместување на профитот (БЕПС). Во јануари 2023 година Северна Македонија го измени својот повластен даночен режим во слободните економски зони, со што ги исполни барањата на Форумот за штетни даночни практики и на ЕУ, за да го унапреди доброто владеење во областа на оданочувањето.

Во однос на **оперативниот капацитет и компјутеризацијата**, УЈП сè уште треба да ги подобри своите деловни процеси, да спроведе нов интегриран ИТ-даночен систем со кој ќе го замени моменталниот фрагментиран ИТ-систем, да развие усогласеност на управувањето со ризиците и дополнително да ги прошири електронските услуги. Продолжува работата на Стратегијата за реформа на даночниот систем 2021 – 2025. Во текот на извештајниот период, Законот за УЈП беше изменет и дополнет за да овозможи подинамична организациска структура што ќе одговара на тековниот процес на модернизација на ИТ-системите. Воведена беше посилна шема за монетарен поттик на клиентите да бараат фактури и сметки при купување, со цел борба против сивата економија. УЈП продолжува да учествува во заеднички инспекциски надзор со други државни тела за да идентификува неплатени даночни обврски и нерегистрирани даночни обврзници заради подобрување на наплатата на даноците. УЈП и Државната комисија за спречување корупција потпишаа Договор за соработка и размена на податоци. УЈП е обврзана да обезбедува податоци од единствениот регистар на даночни обврзници до ДКСК, во согласност со Законот за спречување корупција и судир на интереси.

Поглавје 17: Економска и монетарна политика

Правилата на ЕУ бараат независност на централните банки и им забрануваат директно да го финансираат јавниот сектор. Земјите членки на ЕУ ги координираат своите економски политики и подложат на фискален, економски и финансиски надзор.

Земјата е **помеѓу умерено и добро ниво на подготвеност** во областа на економската и на монетарната политика и постигнат е **одреден напредок**. Собранието го донесе новиот Закон за буџети во септември 2022 година и беше иницирано изготвувањето на законодавството за спроведување. Во септември 2023 година Собранието назначи тројца членови на новиот Фискален совет. Во однос на монетарната политика, усогласувањето на правната рамка на земјата со *правото* на ЕУ останува во напредна фаза. Во однос на економската политика, информациите дадени во фискалната стратегија се подобри, но усогласувањето со фискалната рамка на ЕУ е само делумно и сè уште постојат недостатоци во следењето на фискалните ризици.

Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

- да донесе законодавство за спроведување на Законот за буџети со цел целосно применување на фискалните правила, зајакната среднорочна буџетска рамка и внимателно управување со фискалните ризици;
- да ги преземе неопходните законодавни и организациски чекори за да му овозможи на Фискалниот совет да ги преземе активностите и да го процени буџетот за 2024 година и новата фискална стратегија;
- да ја исклучи централната банка од опсегот на Законот за административни службеници, од Законот за вработените во јавниот сектор и од Законот за системот на плати.

Во однос на **монетарната политика**, усогласувањето на правната рамка на Северна Македонија со *правото* на ЕУ останува во напредна фаза. Во согласност со целите на Европскиот систем на централни банки, централната банка се стреми кон стабилност на цените како нејзина примарна цел. Исто така, централната банка го поддржува економскиот раст преку своите политики. Секундарна цел е да придонесе за заштита на стабилен, конкурентен и пазарно ориентиран систем на финансирање. Монетарната политика е соодветно затегната како одговор на порастот на инфлацијата. Важно е да се одржува континуирана претпазливост, исто така, со оглед на широкиот, иако стеснет диференцијал на инфлацијата со еврозоната. Функционалната и финансиската независност на централната банка е предвидена во Законот за Народната банка. Потребно е да се одржува независноста на централната банка во нејзините клучни законски задачи, вклучително и во прашањата за кадар, во согласност со Законот. Во таа насока, централната банка треба да биде исклучена од опсегот на законите што може да влијаат врз нејзината независност, вклучувајќи ги Законот за административни службеници, Законот за вработените во јавниот сектор, како и новопредложениот Закон за плати во јавниот сектор. Централната банка треба да биде способна да спроведува внатрешни планови за организација и за вработување без да бара одобрение од Владата.

Во однос на **економската политика**, Северна Македонија почна да го подготвува законодавството за спроведување за Законот за буџети (ЗБ) од 2022 година во согласност со Директивата за буџетски рамки на ЕУ.

Со новиот закон се предвидени нумерички фискални правила за дефицитот и за долгот на општата влада, формирање независен фискален совет и подобрувања во среднорочната буџетска рамка. Одредбите на новиот ЗБ треба брзо да се спроведат во

целост. Среднорочната фискална консолидација презентирана во Фискалната стратегија 2023 – 2027 е одразена во буџетот за 2023 година, поддржана со буџетска рамка заснована врз правила според новиот Закон за буџети. Напредуваа подготовките за формирање независен фискален совет за следење на усогласеноста со правилата и проверка на макрофискалните проекции, а среднорочната фискална рамка беше зајакната во рамките на фискалната стратегија 2024 – 2028, која беше донесена во јуни 2023 година. Постигнат е ограничен напредок во зајакнувањето на следењето на фискалните ризици поврзани со државните претпријатија, јавно-приватните партнерства и единиците на локалната самоуправа. Како што е предвидено со ЗБ, постои потреба да се изработи сеопфатен регистар на државни претпријатија и методологија за процена на поврзаните ризици.

Програмата за економски реформи (ПЕР) за 2023 – 2025 година беше доставена на 1 февруари 2023 година. Земјата делумно ги спроведе насоките за политики специфични за земјата, заеднички донесени од ЕУ и Западен Балкан и Турција на министерско ниво во мај 2022 година. Споредено со минатата година, нивото на спроведување на насоките за политики е подобро, особено поради напредокот во макрофискалната област. Макроекономската рамка на ПЕР е кохерентна и конзистентна, а и донекаде оптимистичка. За структурните реформи, фокусот е на решавање на правилно идентификуваните клучни структурни предизвици, вклучувајќи ја и зелената транзиција. Треба да се подобри спроведувањето на мерките на ПЕР за структурни реформи, бидејќи е засегнато од ограничениот капацитет на јавните институции, и потребно е фокусирање на краткорочните мерки за неутрализирање на енергетската криза.

Поглавје 19: Социјална политика и вработување

Во правилата на ЕУ на социјалното поле се вклучени минимални стандарди за трудово право, еднаквост, здравје и безбедност при работа и недискриминација. Тие, исто така, промовираат социјална инклузија и социјална заштита, како и социјален дијалог на ниво на ЕУ.

Земјата останува **умерено подготвена** во областа на социјалната политика и вработувањето. Постигнат е **одреден напредок**, особено во постојаното намалување на невработеноста и зголемувањето на бенефициите за социјална помош. Шемата Гаранција за млади успешно е спроведена низ земјата. Негативното влијание на енергетска криза е надоместено со постојана примена на мерки за социјална заштита, така што стапката на сиромаштија не се зголеми.

Препораките од минатата година се делумно спроведени. Во текот на наредната година земјата особено треба:

- да продолжи со спроведувањето на Гаранцијата за млади, како и на активните мерки за ранливите групи и да воспостави системи за соодветна евалуација на мерките;
- да ги подобрува капацитетите на Државниот инспекторат за труд за подобро решавање на прашањата поврзани со безбедноста и здравјето при работа; да развие систем за евидентирање и следење на повредите и смртните случаи при работа и да продолжи да го зајакнува бипартитниот социјален дијалог со фокус на колективните преговори, како и улогата и активностите на социјалните партнери во приватниот сектор;

→ да заврши со воспоставувањето систем за следење, да обезбеди соодветна евалуација на социјалните услуги и да ја продолжи реформата на социјалната заштита со фокус на активирање на вработувањата.

Во однос на **трудоовото право**, одржани се широки јавни консултации во земјата за новиот Закон за работни односи што допрва треба да се донесе. Од март 2023 година минималната плата се зголемила за приближно 12 %. Капацитетите за спроведување на трудовите политики и законодавството не се зголемиле и забележано е намалување на бројот на стручен кадар во јавните институции. Како и претходната година, капацитетите на Државниот инспекторат за труд (ДИТ) сè уште се недоволни. Се спроведува годишниот план за индивидуално стручно усовршување и обука за инспекторите за труд, меѓутоа капацитетите треба дополнително да се зголемат, особено во областа на безбедност и здравје при работа. ДИТ потпишал меморандум за соработка со Управата за јавни приходи и Министерството за внатрешни работи за да ги подобри ефикасноста и соработката за спречување на неправилностите во трудовото право, борбата против трговијата со луѓе и трудовата експлоатација.

Во однос на **здравјето и безбедноста при работа**, продолжуваат да важат Стратегијата за безбедност и здравје при работа 2021 - 2025 година и Акцискиот план за периодот 2021 - 2023 година. Главен предизвик сè уште е несоодветната примена на одредбите од постојниот закон. Работодавците и вработените ограничено се запознаени со нивните соодветни права и обврски за здравје и безбедност при работа, а капацитетите на инспекторатите за труд дополнително треба да се зголемат. Меѓутоа, националната награда за добра практика за безбедност и здравје при работа ја подигна свеста кај вработените. ДИТ извршил 24.965 контроли (16.026 во областа на работните односи и 8.939 во областа на БЗР). Идентификувани се недостатоци и неправилности во 38 % од контролите што, главно, резултирале со предупредувања (3.202).

Во однос на **социјалниот дијалог**, социјалните партнери се вклучиле во конструктивен трипартитен социјален дијалог на национално и локално ниво. Нивото на нивната вклученост во развојот и измените на политиките и не е доследно, што претставува сериозен предизвик. Во јули 2023 година бил потпишан нов колективен договор за вработените во јавниот сектор помеѓу синдикатите и органите. Бипартитниот социјален дијалог продолжува да се соочува со предизвици поради слабото донесување и спроведување на колективните договори, што влијае врз правата на работниците и сигурноста на работните места. Мерките за поттикнување на колективни преговори и зајакнување на улогата на социјалните партнери во приватниот сектор не се доволни. Целокупното спроведување на законот за мирно решавање на работните спорови и понатаму е мало, со само пет евидентирани случаи на успешно спогодбено решавање во 2022 година. Капацитетот на социјалните партнери останува мал и влијае врз ефикасноста на социјалниот дијалог. Генерално, потребно е поголемо зајакнување на социјалниот дијалог и промовирање на колективните преговори и во јавните и во приватните сектори, вклучително и од страна на надлежните органи.

Во однос на **политиката за вработување**, моделот за прогнозирање на пазарот на труд бил проширен со 11 дополнителни описи, при што бројот на опфатени професии се искачил на 85. Националната стратегија за вработување 2021-2027 година и Акцискиот план за вработување 2021 - 2023 година важат и понатаму. Продолжуваат да важат мерките за справување со непријавената работа во рамките на Стратегијата за формализирање на неформалната економија 2018 - 2022 година. Во септември 2023 година органите ја донеле Стратегијата за формализирање на неформалната економија 2023 - 2027 година заедно со Акцискиот план за периодот 2023 - 2025 година. Активните

мерки за вработување и зајакнатата шема за Младинската гаранција моментно не се следат, евалуираат и проценуваат во доволна мера. Во агенција за вработување на Република Северна Македонија нема доволно вработени.

Стапката на вработеност (од 20 до 64 години возраст) во четвртиот квартал од 2022 година изнесувала 61,8 % за целото население. Стапката на невработеност дополнително се намалила на 13,7 % во четвртиот квартал од 2022 година. Стапката на невработеност на жените се зголемила за 3,2 % (51,8 % на возраст од 15 до 24 години). Вработеноста на младите (на возраст од 15 до 24 години) останала на 18,3 %, а невработеноста на младите се намалила на 31,8 % во четвртиот квартал од 2022 година, во споредба со 34,9 % во четвртиот квартал од 2021 година. Шемата Гаранција за млади останува главна мерка за справување со невработеноста кај младите. Во март 2023 година бил донесен нов план за спроведување на Гаранцијата за млади 2023-2026 година од страна на органите. Во 2022 година повеќе од 20.000 млади луѓе учествувале во шемата, а 43 % од нив успешно нашле можности за вработување или обука. Во шемата учествувале 969 Роми, од кои 148 се вработиле.

Во однос на учеството во **Европскиот социјален фонд**, важно е да се осигури дека државните тела ги имаат потребните капацитети за индиректно управување со системот на земјата корисничка. *(видете и Поглавје 22 - Регионална политика и координација на структурните инструменти).*

Постигнат е напредок во областа на **социјалната инклузија и заштита** и во минимизирањето на ефектите од пандемијата и енергетската криза. Воведени се дополнителни субвенции, овозможувајќи сеопфатна покриеност за луѓето на кои им била потребна помош. Проширен е опсегот на гарантираната минимална помош (ГМП) и опфаќа 35.748 домаќинства. Исто така, 31,7 % од примателите на ГМП примале и детски додаток, а 21,2 % додаток за образование. Назначени се координатори за олеснување на комуникацијата помеѓу агенциите за вработување и центрите за социјална работа и изготвени се насоки за поддршка на поединечните планови за активирање. Донесена е Националната програма за развој на социјалната заштита 2022 - 2032 година заедно со патоказ за идните подобрувања. Новата Стратегија за правата на лицата со попреченост 2023 - 2030 година и Акцискиот план 2023 - 2025 година допрва треба да се донесат. Потребно е да се стави во функција софтверот за интегрирање на паричните надоместоци и услугите за социјална заштита. Децентрализацијата на социјалната помош останува на умерено ниво. Достапноста на јавните услуги, како што се социоздравствените, вработувањето, стручното образование, а особено специјализираните услуги за лицата со попреченост и Ромите, остануваат ограничени. Вработувањето на Ромите, долгорочно невработените и нискоквалификуваните, како и лицата со попреченост е поддржано со шемата за гарантирана минимална помош воведена со Законот за социјална заштита.

Во рамките на Националната стратегија за **деинституционализација** вкупно 57 станбени единици се ставени во употреба заклучно со јуни 2023 година, со што се обезбедува поддршка за живот на децата и лицата со попреченост. Бројот на деца под 18 години во институционална грижа и понатаму е стабилен. Донесувањето на методологијата за лиценцирање и утврдување на трошоците за социјални услуги го овозможи воспоставувањето и подобрувањето на услугите, како што се домашна нега, лична помош, издршка и нега од друго лице. Моментно се достапни вкупно 85 граѓански организации и приватни даватели на услуги за социјална помош за задоволување на разните потреби на поединците.

За недискриминацијата во вработувањето и социјалната политика постои сеопфатна законска рамка. Меѓутоа, Законот за спречување и заштита од дискриминација мора целосно да се усогласи со антидискриминациските одредби на ЕУ. Од предметите на кои работеше Комисијата за спречување и заштита од дискриминација, 53,5 % се однесуваа на вработувањето и работните односи (*видете и Поглавје 23 - Правосудство и фундаментални права*).

Во однос на еднаквоста меѓу жените и мажите во вработувањето и социјалната политика и понатаму постои родов јаз на пазарот на труд. Конкретно, стапката на вработеност кај мажите беше 56,3 % во споредба со 38,3 % кај жените во 2021 година. Исто така, 55,5 % од жените беа неактивни во споредба со 33,3 % од мажите. Сè уште не се достапни податоци и систем за следење на инциденти на сексуално вознемирување на работното место. Постигнат е одреден напредок со донесувањето на Програмата за поддршка за социјална сигурност на жените што вршат земјоделска дејност за 2023 година, на кои првпат им е доделен статус на „осигуреник-индивидуален земјоделец“ на жените и надоместок за мајчинство. Капацитетите за згрижување деца и предучилишни установи се зголемиле во текот на 2022 година со отворањето седум нови институции и 10 објекти во рамките на јавните институции. Зголемен е бројот на објектите за згрижување деца, со вкупен капацитет за 36.125 деца. Капацитетите за згрижување деца мора да се зголемат, особено во урбаните средини. И понатаму постои родов јаз во платите, а надлежните органи треба да обезбедуваат веродостојни податоци за следење на јазот. Анкетата за работната сила од 2022 година посочува дека јазот е резултат на тоа што жените главно се концентрирани во слабо платени сектори и работни места. Просечната нето-плата за мажите во 2021 година била 2,6 % повисока од просечната нето-плата, а просечната нето-плата за жените 3,9 % пониска од просечната нето-плата.

Продолжи работата на изготвување на Законот за заштита од вознемирување на работното место, а Конвенцијата на МОТ за насилство и вознемирување број 190 од 2019 година е донесена во јуни 2023 година.

Поглавје 20: Претпријатија и индустриска политика

Индустриската политика на ЕУ ја зајакнува конкурентноста, ги олеснува структурните промени и поттикнува опкружување погодно за бизнис што ги стимулира малите и средните претпријатија (МСП).

Земјата е умерено подготвена во областа на претпријатијата и индустриската политика. Постигнат е одреден напредок во однос на препораките од минатата година и преземени се мерки за зголемување на конкурентноста на домашните компании. Затоа, препораките од минатата година сè уште важат во голема мера, а наредната година земјата особено треба:

- да ги консолидира институционалната структура и овластувањата на јавните тела и да ја зајакне ефективноста на мерките за политиките за претпријатијата и индустријата;
- да ја донесе и да почне да ја спроведува стратегијата за промоција на извозот;
- да почне да ја спроведува новата Стратегија за формализирање на неформалната економија 2023 - 2027 година со акциски план и да обезбеди високо ниво на политичка посветеност.

Начелата на претпријатија и индустриската политика се инкорпорирани во голем број стратешки документи под надлежност на различни државни органи. Главно, во оваа област има недостиг на доследност и координација. Преклопувањата и спротивставените овластувања сè уште ја комплицираат институционалната

поставеност, а ресурсите не се користат ефикасно. За да го реши овој проблем, Владата донесе план за консолидирање на дел од административната структура, при што се споени одредени институции, а други се интегрирани во Министерството за економија. Меѓутоа, планот сè уште не се спроведува (*видете го и делот за реформата на јавната администрација*). Планот за забрзан економски раст 2022 - 2026 година бавно се спроведува.

Државниот завод за ревизија утврди недостатоци во мерките за туристичкиот сектор, за компаниите погодени од КОВИД-19, во работењето на Фондот за иновации и технолошки развој, како и во Дирекцијата за технолошки индустриски развојни зони (*видете го и делот за Отчетност на администрацијата и Поглавје 32 – Финансиска контрола*).

Дијалогот со стопанските комори преку заедничката платформа продолжи во текот на целиот период на извештајот. Меѓутоа, нередовно се спроведуваат консултации со засегнатите страни (*видете ги и деловите за Економски критериуми и Реформата на јавната администрација*). Законодавството за компаниите честопати се менува без да им се овозможи период на приспособување на компаниите.

Одредени фактори, како што се зголемувањето на минималната плата и некои парафискални давачки, негативно се одразија врз деловното опкружување. Постигнат е одреден напредок во однос на неформалните деловни активности: изготвена е методологија за рационализирање на парафискалните давачки, а оданочувањето стана помалку дисторзивно. Стратегијата за формализирање на неформалната економија 2023 - 2027 година и Акцискиот план 2023 - 2025 година беа донесени во септември 2023 година. Потребно е да се обрне поголемо внимание на соработката на МСП во рамките на иновационата дејност и обуките за ИКТ од страна на претпријатијата за да се неутрализира неповолниот развој во изминатите години. Допрва треба да се донесе стратегија за промоција на извозот насочена кон интернационализацијата на домашните компании.

Во однос на **политичките инструменти**, во април 2023 година Северна Македонија ја потпиша Спогодбата за асоцијација за учество во Програмата за единствен пазар на ЕУ.

Во јуни 2023 година донесени се измени и дополнувања на Законот за финансиска дисциплина, со цел дополнително усогласување со Директивата на ЕУ за задоцнети плаќања. Меѓутоа, сè уште треба да се разјаснат некои клучни прашања, на пример, критериумите за пресметување на периодите на плаќање или правото на паушален надоместок.

Во 2022 година е основан Фондот за развој, а механизмот за функционирање на Хибридниот стратешки фонд за зелени инвестиции е ставен во употреба за поддршка на извозот на иновации и практики во рамките на Европскиот зелен договор. За да се ублажат ефектите од енергетската криза и високата инфлација, Владата воведо мерки за поддршка што треба подобро да се насочат. Воведени се многубројни политички мерки засновани врз грантови за компаниите, меѓутоа, тие треба детално да се евалуираат, со оглед на тоа што имаат потенцијал да ја нарушат конкуренцијата на пазарот, да поттикнат неформални деловни активности и нетранспарентност.

Во однос на **секторските политики**, Министерството за економија заврши со мапирањето на потенцијалот за циркуларна економија како прв чекор кон изготвувањето патоказ за циркуларна економија.

Поглавје 25: Наука и истражување

ЕУ обезбедува значителна поддршка за истражувањето и иновациите. Сите земји членки може да учествуваат во програмите на ЕУ за истражување и иновации и да ги искористат придобивките, особено онаму каде што има научна извонредност и солидни инвестиции во истражувањето и иновациите.

Земјата има постигнато **добро ниво на подготвеност** во областа на науката и истражувањето. Постигнат е **одреден напредок** во однос на зајакнувањето на капацитетите за истражување и иновации на јавниот и приватниот сектор преку зголемување на буџетот за науката, изготвување на Стратегијата за паметна специјализација што допрва треба да се донесе и преку постојано подобрување на учеството во Хоризонт Европа. Некои од препораките од минатата година важат и за годинава.

Во текот на наредната година земјата треба:

- да ги зголеми инвестициите во истражувањето во согласност со приоритетите на Европската истражувачка област;
- да изготви наменски мерки со цел промовирање и зголемување на учеството во Хоризонт Европа и во другите релевантни финансиски инструменти на ЕУ во оваа област;
- да ја донесе Стратегијата за паметна специјализација и да почне да изготвува мерки за нејзино спроведување.

Постигнат е одреден напредок во усогласувањето со европските стандарди за **истражување и иновации**. Буџетот за наука во 2022 и 2023 година значително е зголемен во споредба со 2021 година (на приближно 3,5 милиони евра од 1,3 милиони евра). Меѓутоа, инвестициите во истражувањето и иновациите сè уште се ниски и изнесуваат 0,38 % од БДП, а учеството на приватниот сектор во севкупните истражувања е уште пониско и изнесува 0,1 % од БДП.

Учеството на земјата во **Хоризонт Европа**, рамковна програма за истражување и иновации на ЕУ, продолжи да расте и достигна 10 проекти финансирани со 4 милиони евра во 2022 година (според расположливоста на податоците на датумот на објавувањето), со што ги надмина целокупните перформанси од 2021 година. Надлежните органи мора да го зајакнат своето учество во новата Европска истражувачка област и во новата Европска агенда за иновации. Не е забележан напредок во однос на Европската повелба за истражувачи, Кодексот на однесување за вработување истражувачи и бројот на логоа за Извонредност на ЧР во истражувањето што биле доделени во извештајниот период. Сè уште не е изготвен Националниот патоказ за трансфер на технологија.

Во однос на **иновациите**, Европската иновациска матрица веќе втора година ја класифицира Северна Македонија како „иноватор во подем“, меѓутоа забележано е подобрување на резултатите од 45,6 % во 2022 година на 46,3 % од просекот на ЕУ во 2023 година. Во 2022 година Фондот за иновации и технолошки развој издвоил речиси 16,5 милиони евра за поддршка на иновации и истражување во 209 приватни компании. Заложбите на Фондот за засилување на синергијата помеѓу деловните претпријатија и академскиот свет мора да продолжат да се зголемуваат и да му се даде приоритет на олеснувањето на зелената и дигиталната транзиција. Фондот треба да се усогласи со наодите од извештајот за ревизија на усогласеност од Државниот завод за ревизија што е објавен во декември 2022 година. Надлежните органи треба да дадат дополнителна

подршка за соработката помеѓу академскиот и бизнис-секторот. Европскиот институт за иновации и технологија (ЕИТ) соопшти дека во иницијативата за високо образование на ЕИТ од 2023 година две високообразовни институции од Северна Македонија се одобрени за финансирање како полноправни партнери на големи конзорциуми.

Стратегијата за паметна специјализација, главен документ за политики во областа на иновации и истражување со јасни и конкретни приоритети за секој сектор, сè уште не е донесена, а треба да обезбеди заштитна рамка за ефикасно користење на средствата за истражување и иновации.

Поглавје 26: Образование и култура

ЕУ ја поддржува соработката во образованието и културата преку програми за финансирање и координација на политиките на земјите членки преку „отворен метод на координација“. ЕУ и земјите членки, исто така, мора да спречат дискриминација и да обезбедат квалитетно образование за децата на работниците мигранти, вклучително и оние од обесправени средини.

Во областа на образованието и културата Северна Македонија е **умерено подготвена**. Постигнат е **ограничен напредок** во извештајниот период во врска со донесувањето и воведувањето насоки и програми за зајакнување на инклузивноста и промовирање на зелените вештини. Спроведувањето на Стратегијата за образование 2018-2025 година сè уште е бавно, како и развојот на соодветен систем за следење. Донесувањето на клучното законодавство повторно е одложено.

Сè уште важат препораките од извештајот од минатата година. Во наредната година Северна Македонија особено треба:

- да го финализира и да го донесе Законот за средно образование и Законот за стручно образование и обука и да ги воспостави и пушти во употреба регионалните центри за СОО;
- да го донесе Законот за образование на возрасни;
- да го подобри пристапот до квалитетно образование за сите, особено за децата со попреченост и децата од ромските заедници; да го зголеми уписот на деца од предучилишна возраст и да продолжи да ја зголемува поддршката за обуки и стручно усовршување на наставниците.

Стратегијата за образование 2018 - 2025 година е главен документ за уредување на образовниот сектор, но нејзините механизми за следење не се добро дефинирани. Целите и показателите треба да се подобрат за да се овозможи соодветна евалуација на спроведувањето на реформите. Органите треба да ја зајакнат координацијата помеѓу институциите при изготвување на законодавството и да овозможат соодветно институционално опкружување што ќе може да го спроведе законодавството.

Новиот Закон за стручно образование и обука, кој е од клучно значење за реформата на СОО, допрва треба да се донесе. Исто така, донесувањето на законот е потребно за зајакнување на улогата на петте регионални центри за СОО (PCOO) во земјата. Воспоставена е шема за соработка помеѓу деловните компании, стручните средни училишта, стопанските комори и Министерството за образование и наука за поддршка на стажирањето на учениците во приватните компании. Во рамките на оваа шема отворени се приближно 100 паралелки за дуално образование со поддршка од јавно-приватни партнерства.

Законот за образование на возрасни сè уште не е донесен. Бирото за развој на образованието ги продолжи своите активности за Концепцијата за основно образование со изготвување наставни програми за шесто одделение врз основа на националните стандарди, вклучително и обезбедување зелени вештини.

Во ноември 2022 година Министерството за образование и наука ја донесе „Концепцијата за средно образование на возрасните, со цел да го подобри квалитетот на животот на граѓаните и да овозможи општествен развој.

Јавната потрошувачка за **образование и обука** минимално се намали на 3,71 % од БДП во 2022 година (3,98 % во 2021 година), што сè уште е далеку од просекот на ЕУ од 5 %. Иако е постигнат одреден напредок во однос на предучилишното образование, вкупниот број на уписи остана понизок од регионалните стандарди и стандардите на ЕУ, особено за децата Роми. Со оглед на тоа што целта на ЕУ за образование и обука за рано детско образование и посета на центри за детско згрижување е поставена на 96 %, во 2022 година само 42 % од децата од три до шест години биле запишани во лиценцирани установи за рано детско образование. Освен што се проширени капацитетите за предучилишното образование со цел да опфатат повеќе деца, зголемен е квалитетот на предучилишното образование.

Во учебната 2021/2022 година во основно образование биле запишани 96,63 % од децата (од кои 51,46 % машки, а 48,54 % женски деца) и во средно образование 85,59 % (од кои 49 % женски, а 51 % машки деца). Во високото образование вкупниот број на уписи останува низок. Бројот на студенти запишани на прва година студии бележи опаѓање во последните три години.

Иако Северна Македонија презеде чекори за дигитална трансформација на системот за образование и обука, а дигиталните вештини се обработуваат во текот на целото основно и средно образование на мултидисциплинарен начин или на предметот информатика, органите треба да продолжат со зајакнување на заложбите кон ефективна, доследна и инклузивна дигитална трансформација на системот за образование и обука во Северна Македонија, вклучително и капацитетот на системите за развој на дигитални вештини.

Земјата учествуваше во меѓународни процени на образовниот систем (ТАЛИС 2022 година, ПИСА 2022 година) во извештајниот период. Северна Македонија не учествува во ICILS (Меѓународна студија за компјутерска и информациска писменост). Земјата продолжува да учествува во работните групи на Европскиот образовен простор (ЕОП) 2021 - 2025 година.

Националната агенција за европски образовни програми и мобилност организира и поддржа над 100 активности и настани за млади луѓе. Бројот на учесници во финансираните проекти за младинска размена изнесувал 465 во 2022 година (во споредба со 294 во 2020 година).

Северна Македонија продолжи да учествува во Еразмус+ и Европскиот солидарен корпус, а исто така учествуваше и на повикот за предлози за иницијативата за европските универзитети, при што еден универзитет доби грант како дел од успешна алијанса. Северна Македонија учествува во работните групи на Европскиот образовен простор 2021 - 2025 година.

Во однос на **инклузивноста**, во октомври 2022 година започна спроведувањето на модифицирана програма за ученици со комплексни потреби. Бирото за развој на образованието изготви насоки за изработка и спроведување на модифицирана наставна програма за ученици во основно образование со комплексни потреби. Бирото, исто така, изготви два модула за обука за инклузивни училишни тимови, а курсевите се

спроведуваа онлајн. Бројот на ромски образовни медијатори дополнително се зголемил на 40 од 35 во 2021 година, чии услуги им се на располагање на 28 општини, во споредба со 26 во 2021 година. Во високото образование органите им доделија 135 стипендии на студенти Роми. Во извештајниот период 450 стипендии им беа доделени на деца во основното образование за поддршка на инклузивноста.

Во однос на **културата** и заштитата на културното наследство, Министерството за култура треба да изготви нова Национална стратегија за развој на културата 2023 - 2027 година и да обезбеди соодветни буџетски средства. Годишните буџетски средства наменети за културата постојано се намалуваат во последните три години. Повторно се одложени реформите по препораките во функционалната анализа на Министерството за култура и специјализираните органи. Министерството за култура и другите релевантни институции треба да ги зајакнат капацитетите за креирање и управување со политики во областа на културата врз основа на добрите начела на јавната администрација. Во септември 2023 година Скопје е прогласен за Европска престолнина на културата за 2028 година.

Потребни се дополнителни напори за зајакнување на институционалниот одговор и меѓуинституционалната соработка во областа на заштитата на културното наследство и спречување дивогоградби. Во нив е опфатена и заштитата на локалитети од културното наследство со „статус од особено значење“, како што се Охридското Езеро и Старата скопска чаршија. Културното наследство на земјата не е доволно заштитено.

Северна Македонија продолжи целосно да учествува во потпрограмите за медиуми и за меѓусекторска соработка на програмата Креативна Европа. Надлежните органи извршија измени во националното законодавство за да го усогласат со Директивата за аудиовизуелни медиумски услуги од 2018 година, што е предуслов за континуираното учество на земјата во програмата. Бројот на корисници на програмата Креативна Европа и понатаму е задоволителен.

Во извештајниот период органите ја изготвија Националната стратегија за **млади** за 2023 - 2027 година што допрва треба да се донесе.

Во октомври 2022 година Северна Македонија ја потпиша Конвенцијата на Советот на Европа против манипулации во **спортските** натпревари (Конвенција Маколин), со која јавните тела се повикуваат да соработуваат со спортските организации, организаторите на обложувања и организаторите на натпревари за да се спречат, откријат и санкционираат манипулациите во спортските натпревари.

Во однос на транспарентноста, Државниот просветен инспекторат во соработка со Бирото за развој на образованието е одговорен за спроведување на националните наставни програми и го надгледува спроведувањето на релевантното законодавство во сите образовни институции.

Поглавје 29: Царинска унија

Сите земји членки се дел од Царинската унија на ЕУ и следат исти царински правила и постапки. Ова бара усогласување на законодавството, како и соодветен капацитет за спроведување и примена и пристап до заедничките компјутеризирани царински системи.

Северна Македонија **има добро ниво на подготвеност** во оваа област. Постигнат е **ограничен напредок** во однос на консолидацијата, примената и надградбата на ИТ-системите, а дополнително е промовиран Концептот на овластени економски оператори (ОЕО), вклучително и преку иницијативи за регионална соработка помеѓу царинските

управи на земјите од ЗББ. Се доцни со спроведувањето на петтата фаза од Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС). Северна Македонија допрва треба да го ратификува Протоколот за елиминација на недозволена трговија со тутунски производи.

Препораките од минатата година се делумно спроведени. Во текот на наредната година земјата особено треба:

- да ја спроведе петтата фаза од Новиот компјутеризиран транзитен систем (НКТС);
- да продолжи со консолидацијата и целосната примена на своите ИТ-системи, вклучително и со усогласувањето со модулите од Повеќегодишниот стратешки план (МАСП) на Комисијата за да осигури дека континуирано се надградуваат, како и нивниот деловен континуитет;
- да го ратификува Протоколот за елиминација на недозволена трговија со тутунски производи.

Усогласувањето на **царинското законодавство со правото** на ЕУ е на високо ниво. Царинската тарифа за 2023 година е донесена во согласност со последните измени на Комбинираната номенклатура на ЕУ. Спроведен е Дополнителниот протокол 5 на ЦЕФТА за олеснување на трговијата, а дополнително е промовиран концептот на овластени економски оператори (ОЕО). Досега 27 компании се стекнаа со уверение за овластени економски оператори (ОЕО). Северна Македонија допрва треба да го ратификува Протоколот за елиминација на недозволена трговија со тутунски производи, потпишан во 2014 година.

Во однос на **административниот и оперативниот капацитет**, стандардите за професионален интегритет и антикорупција и понатаму доследно се применуваат. Воспоставен е сеопфатен разузнавачки систем за поддршка на истрагите и спроведување на стандардите. Управувањето со ризик се применува систематски со процент на физичка контрола од 5,9 % и документарни контроли што сочинуваат 15,7 % од сите пратки во 2022 година.

Приходите што ги прибира Царинската управа се зголемени за 15 % во споредба со 2021 година и изнесуваа околу две милијарди евра. Спроведен е едношалтерскиот систем за гранична контрола со Србија, а едношалтерскиот систем на главниот граничен премин со Албанија е воспоставен во август 2023 година. Продолжи дигитализацијата на царинските постапки и воведена е зелена царинска декларација што овозможува увозните и извозните постапки да се завршат за еден час без користење хартија. Спроведена е Стратегијата за развој на ИКТ за 2021 - 2025 година, со цел да го координира усогласувањето на националните системи со системите на ЕУ. Се доцни со спроведувањето на петтата фаза од НКТС. Системот за електронска размена на податоци (SEED+) е оперативен, со што се овозможува усогласена работа на агенциите што се присутни на границите.

Бројот на заплени во споредба со претходната година двојно се зголеми, со 114 случаи на заплени во 2022 година, а вклучуваат дроги, како и девизи, злато и непријавени акцизни стоки. Продолжена е соработката и размената на разузнавачки информации со царинските служби од регионот, како и со меѓународни и регионални организации.

Кластер 4: Зелената агенда и одржлива поврзаност

Кластерот за Зелена агенда и одржлива поврзаност опфаќа: транспортна политика (поглавје 14); енергија (поглавје 15); трансевропски мрежи (поглавје 21); и животна средина и климатски промени (поглавје 27).

Северна Македонија има постигнато добро ниво на подготвеност во однос на трансевропските мрежи, како и одреден степен на подготвеност во однос на животната средина и на климатските промени. Земјата е умерено подготвена во однос на транспортната и на енергетската политика со остварен одреден напредок во областа на енергетиката, особено во однос на регионалните гасни интерконекции и обновливите извори на енергија. Потребни се значителни напори во областите каде што е постигнат ограничен напредок, какви што се транспортот, трансевропските мрежи и животната средина. Земјата треба да го забрза спроведувањето на Економскиот и инвестициски план и на Зелената агенда за земјите од Западен Балкан во претстојниот период.

Поглавје 14: Транспортна политика

ЕУ има заеднички правила за техничките и безбедносните стандарди, за безбедноста, за социјалните стандарди, за државната помош и пазарната либерализација во патниот сообраќај, за железничкиот сообраќај, за внатрешниот воден сообраќај, за комбинираниот сообраќај, за воздухопловството и за поморскиот сообраќај.

Земјата е умерено подготвена во областа на транспортот. Во извештајниот период беше постигнат **ограничен напредок во сите видови сообраќај** иако имаше делумно усогласување со законодавството за безбедност во воздухопловството. Во секторските инспекциски тела сè уште недостасува административен и оперативен капацитет. Сè уште нема политичка посветеност во испорачувањето на потребните реформи во секторот на железничкиот сообраќај.

Бидејќи препораките од минатата година не беа спроведени, тие остануваат во важност и годинава. Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

- да осигури квалификуван оперативен и административен капацитет на инспекциските тела и да го развие нивниот капацитет за спроведување заради намалување на жртвите во патната и во железничката инфраструктура;
- да ги спроведе реформските мерки за поврзаност на железничкиот сообраќај и да го отвори пазарот на железничкиот транспорт, да го измени и да го дополни националното право со цел да ги отстрани прекршувањата на одредбите од Договорот за транспортна заедница за отворање на пазарот на железничкиот транспорт и да ги финализира договорите/протоколите за граничен премин што се во тек;
- да донесе и да спроведе законодавство за интелегентни транспортни системи (ИТС).

Во однос на **општото право на ЕУ за транспорт**, воспоставени се клучните стратешки документи за транспорт и за неговите потсектори. Постигнат е ограничен напредок во развојот на акциски план што ќе ја придружува Националната транспортна стратегија за 2018-2030 година. Постигнат е напредок во подготовката на Националната стратегија за ИТС, но таа сè уште не е одобрена, а националните закони сè уште не се усогласени со Директивата за ИТС.

Сè уште не постојат оперативни и административни капацитети за сите видови транспорт и не се вложени никакви напори за нивно зајакнување. Резултатот на оваа

состојба е неефикасно спроведување на Зелената агенда за земјите од Западен Балкан. Законот за истраги на воздухопловни и железнички несреќи сè уште не е целосно спроведен. Сè уште не е формирано независно тело за истрага на железнички несреќи. Поголемите градови треба да развијат планови за одржлива урбана мобилност што ги почитуваат еколошките и општествените стандарди, притоа следејќи ги најдобрите практики на ЕУ. Потребни се дополнителни напори за усогласување со правото на ЕУ за услуги за јавен железнички и патен превоз.

Иако Северна Македонија е активно вклучена во работата на Транспортната заедница, сепак е постигнат ограничен напредок во спроведувањето на акцискиот план за Договорот за транспортна заедница, како и во спроведувањето на елементите на стратегијата за одржлива мобилност за земјите од Западен Балкан.

Правната рамка за **патен транспорт** е во голема мера усогласена со *правото на ЕУ* и не е постигнат напредок за време на извештајниот период. Законот за опасни материи е усогласен со *правото на ЕУ*, но сè уште не е назначено правно лице за спроведување на процената на сообразноста на постојната опрема за транспорт на опасни материи. Сè уште не е формирано извршно тело за безбедност во патниот сообраќај бидејќи законот сè уште не е донесен. Потребни се дополнителни напори за усогласување со *правото на ЕУ* во областа на социјалната заштита и на безбедноста. Сè уште треба да се воспостави национално тело за истрага на несреќи. Слично на тоа, не се донесени ниту спроведени акциски планови за инспекција и за ревизија на безбедноста на патиштата. Подобрени се опсегот и квалитетот на статистиките за безбедност на патиштата, меѓутоа потребни се дополнителни чекори за целосно усогласување со *правото на ЕУ*. Капацитетите за спроведување и техничките капацитети на Државниот инспекторат за транспорт и понатаму остануваат слаби. Казните за непочитување на Европскиот договор за работа на екипажите на возилата што вршат меѓународен патен транспорт (АЕТР) и понатаму остануваат неусогласени. Петгодишниот план за одржување на патиштата не е објавен уште од 2017 година; одржувањето на патиштата и понатаму се спроведува неефикасно и треба да се подобри. Потребни се повеќе напори за понатамошно усогласување со *правото на ЕУ* за управување со безбедноста на патиштата, како и со минималните безбедносни барања за тунели во трансевропската мрежа. Законодавството за возила за патен транспорт што користат чиста енергија и се енергетски ефикасни, не е усогласено со *правото на ЕУ*.

Во однос на **железничкиот транспорт**, исполнети се главните услови на *правото на ЕУ* во однос на раздвојувањето на управителот на инфраструктура и државниот оператор. Понатамошното усогласување со големи делови од *правото на ЕУ* од Единствената европска железничка област, продолжува да се одложува. Пазарот на железничкиот транспорт допрва треба да се отвори на домашно ниво. Во 2016 година беше донесено изменетото законодавство за безбедност и интероперабилност во железничкиот сообраќај, но недостасува соодветно спроведување. Почнати се подготовки за зајакнување на оперативните капацитети на Управа за сигурност во железничкиот систем. Нема напредок во формирањето тело за истраги и несреќи. Договорот за прекугранична железничка соработка со Грција допрва треба да се финализира.

Во однос на **поморскиот транспорт**, Северна Македонија, како земја без излез на море, учествува во сите основни транспортни конвенции на Меѓународната поморска организација, вклучувајќи ја и Европската агенција за поморска безбедност (EMSA).

Во областа на **внатрешниот воден транспорт**, Северна Македонија е усогласена со поголемиот дел од *правото на ЕУ*, но не и со Регулативата за признавање сертификати и превоз на стоки и патници. Земјата не учествува во Стратегијата на ЕУ за развој на

Дунавскиот Регион, но продолжува активно да придонесува во Меѓународната комисија за сливот на реката Сава. Потребни се поголеми напори за усогласување на законодавството со општите правила што се применливи за патниците што патуваат преку внатрешните водни патишта.

Во областа на **воздухопловството**, земјата одржува добро ниво на усогласеност со *правото на ЕУ* и делумно се усогласи со законодавството за безбедност во воздухопловството. Сè уште се потребни повеќе напори за олеснување на инспекциите за стандардизација на Европската агенција за безбедност во воздухопловството.

Во областа на **комбинираниот сообраќај**, постигнат е напредок и технички експерти почнаа со поставување мултимодален јазол во близина на Скопје. Конкретното законодавство е делумно усогласено со правилата на ЕУ. Потребен е напредок во донесувањето релевантно законодавство и во поставувањето системи за електронска размена на информации за товарен сообраќај.

Северна Македонија треба да ги зголеми напорите за усогласување и за спроведување на **правото на ЕУ за правата на патниците**.

Поглавје 15: Енергија

Енергетската политика на ЕУ опфаќа снабдување со енергија, инфраструктура, внатрешен пазар на енергија, потрошувачи, обновлива енергија, енергетска ефикасност, нуклеарна енергија и нуклеарна безбедност, заштита од радијација и нуклеарна заштита.

Северна Македонија е **умерено подготвена** во областа на енергетиката. Постигнат е **одреден напредок** во однос на регионалните гасни интерконекции и обновливите извори на енергија, преку инвестиции во соларни електрани. Како што покажа енергетската криза, Северна Македонија треба да ја забрза својата транзиција кон зелена енергија и да ја намали зависноста од гас и јаглен.

Бидејќи минатогодишните препораки не беа целосно спроведени, во наредната година земјата особено треба:

→ да осигури кохерентна енергетска политика, да ги подобри управувањето и институционалните капацитети во енергетскиот сектор, како и да го подобри стратешкото програмирање на инвестиции и да ја забрза транзицијата кон зелена енергија во согласност со Зелената агенда за земјите од Западен Балкан и Националната стратегија за развој на енергетиката, како и да го ажурира и да го спроведе Националниот план за енергија и клима (НПЕК), во согласност со климатските и со енергетските цели на Енергетската заедница до 2030 година;

→ да го донесе и да го спроведе законодавството за спроведување енергетска ефикасност;

→ да го заврши раздвојувањето (сертифицирањето) на операторите на системите за пренос на гас и да поттикне развој на пазарот, како и интеграција на регионалниот пазар.

Во декември 2022 година Владата донесе Национален акциски план за енергија, кој опфаќа мерки за олеснување на социо-економското влијание на енергетската криза во Северна Македонија, како и преглед на стратешката, на институционалната и на законодавната рамка на енергетскиот сектор. Акцискиот план ја формираше основата за политички дијалог за пакетот за енергетска поддршка на ЕУ (од 80 милиони евра).

Потребата за кохерентна и координирана енергетска политика стана уште позабележителна со енергетските кризи. Владата треба да ги зголеми административните капацитети за справување со енергетската политика, стратешко планирање и инвестициите во енергетскиот сектор.

Во однос на **безбедноста на снабдувањето**, енергетските кризи прикажаа дека земјата е зависна од јаглен и дека треба да се забрза транзицијата кон зелена енергија. Термоцентралите во Битола и во Осломеј работеа на јаглен од ограничени домашни извори и од увоз. Недостапноста на јаглен за термоцентралата во Битола и понатаму треба итно да се реши со вложување во нови обновливи извори. Агенцијата за задолжителни нафтени резерви донесе Акциски план за формирање задолжителни резерви за 2023-2025 година за ослободување на резервите во итен случај. Резервите на нафта се доволни за најмалку 53 дена просечна дневна потрошувачка.

Во тек е изградбата на нова 400kV интерконекциска линија за пренос на електрична енергија со Албанија. Воспоставен е пазар за купопродажба на електрична енергија ден однапред, а процесот на неговата интеграција со Бугарија напредува, иако сè уште се чека создавањето пазар за купопродажба на електрична енергија во тековниот ден. Во однос на гасните интерконекции, Владата ја финализираше првичната фаза за дизајнирање на конструкцијата на интерконекциската линија со Грција и подготовки студии за изводливост за линија до Србија и до Косово.

Во однос на **внатрешниот пазар на енергија**, националната рамка е усогласена со третиот енергетски пакет на ЕУ за гас и електрична енергија, а пазарите за електрична енергија и за гас се отворени за конкуренција. Сепак, се чека транспонирањето и спроведувањето на новодонесениот пакет за интеграција на електрична енергија.

Операторите за пренос и дистрибуција на електрична енергија се раздвоени во согласност со *правото на ЕУ*. Операторот на системот за пренос на гас сè уште не е сертифициран како што се бара со третиот енергетски пакет. Донесени се измени и дополнувања на Законот за енергетика, со кои се преземени Регулативата за интегритет и транспарентност на пазарот на енергија на големо (REMIT) и регулативите на ТЕН-Е.

Пристапот на трети страни до инфраструктурата за природен гас е во согласност со *правото на ЕУ*, но потребно е да се подобри транспарентноста. Напредуваат работите за изградба на гасоводот помеѓу Скопје, Тетово и Гостивар. Во тек е тендерска постапка за доделување јавно-приватно партнерство за систем за дистрибуција на гас.

Продажните цени на гасот на големо се целосно дерегулирани; сепак пазарот останува неликвиден, без виртуелна точка за тргување. Сите договори се склучуваат билатерално, на месечна и на годишна основа.

Регулаторната комисија за енергетика е во функција и продолжува да покажува независност во работењето. Комисијата за заштита на конкуренцијата спроведе истрага во врска со продажбата на електрична енергија на компанија за универзално снабдување. Државниот завод за ревизија изврши неколку ревизии во врска со енергетската криза и операторите. Операторот на системот за пренос на електрична енергија мора да постапи по наодите од ревизорските извештаи од 2016 и 2023 година и да го подобри своето работење.

Во областа на **јаглеводородите**, Законот за минерални сировини останува да се усогласи со Директивата за лиценцирање јаглеводороди.

Во однос на **обновливите извори на енергија**, останува да се транспонира Директивата за обновливи извори на енергија (ДОИЕ). Со измените и дополнувањата на Законот за

енергетика, донесувањето на Националниот план за енергија и клима (НПЕК) станува законска обврска за државата, заменувајќи го Акцискиот план за обновливи извори на енергија (АПОИЕ). НПЕК постави цел процентот на обновливи извори на енергија во финалната бруто-потрошувачка на енергија во 2030 година да биде 38 %, а индикативната цел за 2023 година е 26 %. Уделот на АПОИЕ во бруто-финалната потрошувачка на енергија за 2022 година изнесуваше 18,8 %. Инвестициите во хидроенергија треба да бидат усогласени со релевантното *право на ЕУ* за животна средина. Оптимизацијата на услугите за балансирање и инвестиции во преносот на енергија и складирање енергија, треба да се унапреди за да се подобри интеграцијата на извори за обновлива енергија во мрежата. Неопходна е надградба на мрежниот систем.

Мора да се отстрани ограничувањето на капацитетот по тип технологија за обновлива енергија за да се овозможи постигнување на целта за обновливи извори на енергија до 2025 година. Нема воспоставен електронски систем за издавање, пренос и за откажување на гаранциите за потекло. Потрошувачите на електрична енергија што се и производители на електрична енергија се поддржани со Правилникот за обновливи извори и спроведувањето треба да биде подобро. Постапките за поставувањето фотоволтаици на згради се сложени и претставуваат пречка за нови инвестиции.

Во јуни 2023 година, Владата донесе Патоказ за правична транзиција, како и механизам за координација на управување и следење. Транзицијата кон чиста енергија треба да вклучува мерки за ублажување на негативните социјални и економски влијанија на планираното постепено затворање на електраните со погон на јаглен во засегнатите региони.

Законот за **енергетска ефикасност** е усогласен со Директивата за енергетска ефикасност и со Директивата за енергетски перформанси на згради. По последните измени на Директивата за енергетска ефикасност, во тек е ажурирање на Законот за енергетска ефикасност. Спроведувањето на тековното законодавство не е подобро. Барањата за сертифицирање енергетска ефикасност на згради не се применуваат во согласност со законодавството. Донесувањето законодавство за спроведување, останува предизвик поради ограничените човечки и технички ресурси во рамките на секторот за енергетика на Министерството за економија и Агенцијата за енергетска ефикасност.

Се воспоставува структурата на фондот за енергетска ефикасност. Општините се охрабруваат да преземат чекори за целосно почитување на своите обврски за развивање и спроведување програми за енергетска ефикасност.

Во однос на **нуклеарната енергија, нуклеарната безбедност и заштита од радијација**, Северна Македонија ги ратификуваше релевантните меѓународни конвенции и е полноправна членка на Системот на Европската заедница за рана размена на информации во случај на радиолошки вонреден настан (ECURIE). Сè уште нема воспоставен долгорочен и безбеден објект за складирање радиоактивен отпад. Треба да се зајакнат капацитетите на Дирекцијата за радијациона сигурност.

Во однос на **нуклеарната заштита**, по пристапувањето, постојните системи за евиденција и за контрола на нуклеарните материјали во Северна Македонија ќе треба да се приспособат во согласност со заштитните одредби (поглавје 7) од Договорот за Евроатом.

Поглавје 21: Трансевропски мрежи

ЕУ ги унапредува трансевропските мрежи (ТЕН) во областите на транспорт, телекомуникации и енергетика за зајакнување на внатрешниот пазар и придонес во растот и во вработувањето.

Северна Македонија има **добро ниво на подготвеност** во областа на трансевропските мрежи. **Ограничен напредок** е постигнат во текот на извештајниот период. Сепак, потребниот законодавен процес не е довршен, особено акциските планови за спроведување на Договорот за транспортна заедница.

Бидејќи препораките од минатата година не беа целосно спроведени, тие остануваат во важност. Во наредната година, земјата треба особено:

→ понатамошно да го зајакне оперативниот и техничкиот капацитет на сите управни институции и засегнати институции што се вклучени во развојот на Трансевропската транспортна мрежа (ТЕН-Т) и Трансевропската енергетска мрежа (ТЕН-Е) и да ја усогласи правната рамка со Регулативата за трансевропска мрежа;

→ да мобилизира доволно ресурси за спроведување на Договорот за транспортна заедница и да ги постигне утврдените цели и крајни рокови утврдени во акциските планови;

→ да ги спроведе завршните одредби од Протоколот за гранични премини за железнички сообраќај склучен со Косово и итно да го забрза напредокот кон завршувањето на третата фаза на железничкиот Коридор VIII (Крива Паланка – граница со Бугарија).

Во однос на **транспортните мрежи**, потребни се понатамошни напори за да се постигнат целите и крајните рокови.

Инвестициите во секторот треба да се темелат на студиите за изводливост што се спроведуваат во согласност со најдобрите практики на ЕУ и треба да се применуваат транспарентни постапки на набавка. Политиката за задржување на кадарот од страна на тела вклучени во големи инвестициски проекти останува ограничена, што значително го попречува завршувањето на стратешките проекти.

Во мај 2023 година, Северна Македонија потпиша меморандум за разбирање со Европската комисија за ажурирање на мапите на ТЕН-Т. Изменетите мапи за новиот Европски коридор за Западен Балкан ќе бидат дел од ревидираната Регулатива за ТЕН-Т, за која во моментот дискутираат козаконодавците. Патниот коридор X е функционален, но работите во должина на Коридорот X-d создадоа значителни задоцнувања. Потпишани се договори за изградба на четири автопатски делници во должина на коридорите VIII и X-d. Во ноември 2022 година почна изградбата на железничкиот Коридор VIII кон Бугарија со два нови изведувачи за првата и за втората фаза, но подготовката на тендерската документација за третата фаза (Крива Паланка – граница со Бугарија) предизвика значително задоцнување. Потребни се дополнителни и итни напори за да се забрза напредокот на железничкиот Коридор VIII и други приоритетни делници за основната мрежа како во железничкиот, така и во патниот сообраќај. Во мај 2023 година беа донесени измени и дополнувања за забрзување на изградбата на четирите автопатски делници во должина на коридорите VIII и X-d со употреба на забрзаната постапка со „европско знаменце“, иако ова не беше соодветна употреба на постапката. Од Северна Македонија се очекува да ги почитува обврските што произлегуваат од Спогодбата за стабилизација и асоцијација, како и да продолжи да се усогласува со *правото на ЕУ* во текот на процесот на пристапните преговори.

До денес, не е постигнат договор за воспоставувањето на железничкиот граничен премин Кременица – Неос Кафкасос со Грција. Од суштинско значење е да се финализира заедничкиот договор за границата и да се осигури дека железничката линија ќе стане целосно оперативна. Сè уште не се целосно обезбедени финансиски средства за изградба на соодветна инфраструктура во близина на границата со Србија, на железничката станица на граничниот премин Табановце. Не е постигнат напредок во донесувањето на петгодишните планови за одржување на патиштата и на железниците.

Во однос на **енергетските мрежи**, сè уште е во тек изградбата на нова 400kV интерконекција за пренос на електрична енергија Битола – Елбасан (Албанија). Во фаза на спроведување е техничка помош за зајакнување на преносната мрежа во Југоисточниот Регион на Северна Македонија. Во тек се и работите за изградба на гасоводот за пренос на гас помеѓу Неготино и Битола, како и Скопје, Тетово и Гостивар. Развојот на интерконектор за природен гас помеѓу Северна Македонија и Грција, кој е водечки проект во Економскиот и инвестициски план (ЕИП) за Западен Балкан, претставува приоритет насочен кон осигурување на снабдувањето гас во Северна Македонија и добро напредува.

Поглавје 27: Животна средина и климатски промени

ЕУ промовира силна климатска акција, одржлив развој и заштита на животната средина. Правото на ЕУ содржи одредби што се однесуваат на климатските промени, на квалитетот на водата и на воздухот, на управувањето со отпад, заштита на природата, индустриско загадување, хемикалии, бучава и цивилна заштита.

Северна Македонија **има одредено ниво на подготвеност** во оваа област. Главно, постигнат е **ограничен напредок** во текот на извештајниот период. Во однос на секторот за управување со отпад, беше донесен првиот Национален план за спречување на создавањето отпад. Во однос на заштитата на природата, беа донесени планови за управување со Шар Планина и со Осоговските Планини. Треба да се зајакне спроведувањето низ сите сектори за да биде во чекор со развојот на *правото на ЕУ*. Северна Македонија се охрабрува да преземе дополнителни чекори кон зелената транзиција, особено во поглед на Зелената агенда за земјите од Западен Балкан.

Препораките од минатата година беа делумно исполнети. Во наредната година, земјата треба особено:

→ да спроведе конкретни мерки за намалување на загадувањето на воздухот на локално и на национално ниво и за намалување на загадувањето од една точка и дифузно загадување на ресурсите на свежа вода;

→ да го направи оперативен регионалниот систем за управување со отпад во Источниот и во Североисточниот Регион; да го спроведе Договорот од Париз, вклучително и преку донесување на Законот за клима, во согласност со рамката ЕУ 2030, како и преку донесување на националниот план за адаптација.

→ значително да ги зајакне административните и инспекциските капацитети и да спроведе структурни реформи во сите сектори што ги опфаќа ова поглавје.

Животна средина

Во однос на **хоризонталното законодавство**, Северна Македонија треба да ја интензивира работата за да постигне целосно усогласување со директивите за процена на влијанието врз животната средина и за процена на стратешките оценки за животната средина, кои се камен-темелници. Ова има негативно влијание врз сите други сектори

на животната средина, врз инфраструктурните инвестиции и врз целокупното учество и перцепција на јавноста. Во јули 2022 година е изменет Законот за животна средина за да се воведо забрана за изградба/реконструкција на нови инсталации за тешки и загадувачки индустрии во радиус помал од пет километри од населба или од природна заштитена област. Земјата сè уште не е усогласена со Директивата за еколошка одговорност и Директивата за заштита на животната средина преку кривично право. Недостигот на специјализиран кадар и слабите институционални и административни капацитети ги поткопуваат контролата на квалитетот и перформансите на процените за влијанието врз животната средина.

Иако загадувањето на воздухот и понатаму претставува голем проблем во големите градови, сепак, во извештајниот период е постигнат ограничен напредок во однос на следењето на **квалитетот на воздухот**, но нема напредок во законодавството за квалитетот на воздухот. Мрежата за автоматско следење континуирано е одржувана и беше надградена со нова станица во Охрид. Во 2022 година се финализирали Катастрите на загадувачи на воздух во Кичево, Кочани, Штип, Кавадарци, Гевгелија и во Прилеп. Оние во Велес, Тетово, Гостивар и во Струга сè уште се во фаза на развој. Во февруари 2023 година е одобрен Планот за квалитет на воздухот за Општина Гостивар, а во декември 2022 година за Општина Куманово.

Во однос на **управувањето со отпад**, во септември 2022 година е донесен првиот Национален план за спречување на создавање отпад (за периодот 2022-2028 година), во кој се наведени регулаторните, политичките и практичните мерки што треба да ги преземат разните чинители во јавниот и во приватниот сектор.

Во тек е процесот на затворање на нестандартните депонии во Источниот Регион. Употребата на пластични ќеси се намали за 80 % откако се воведо нивната забрана на крајот на 2021 година, Системот што го воспоставија колективните оператори за шемата за проширена одговорност на производителот (ПОП), а кој ги опфаќа јавните комунални претпријатија и лиценцираните приватни оператори за одвоено собирање пластика, хартија и стакло од домаќинства и претпријатија е оперативен, но капацитетите се ограничени. Почнати се активности за понатамошно подобрување на ПОП-системот. Меѓутоа, неговото спроведување и понатаму останува значителен предизвик во секторот за управување со отпад.

Северна Македонија треба да продолжи да го усогласува своето законодавство со *правото на ЕУ* во однос на **управување со квалитетот на водата**. Во февруари 2023 година е донесена Програмата за управување со водите за 2023 за дизајнирање и изградба на нови – и одржување и подобрување на постојните – јавни објекти за снабдување со вода и регулирање на водотеците. Во голема мера е воспоставена правната рамка и рамката на политики за интегрирано управување со водата во согласност со *правото на ЕУ* за водата. Сепак, бавното спроведување претставува поразувачка системска слабост. Постигнат е одреден напредок во зголемувањето на многу ниското ниво на финансирање. Во април 2023 година е потпишан Договорот за голем проект за изградба на пречистителна станица за отпадни води во Скопје (ПСОВ), а во јануари 2023 година е потпишан Договорот за голем проект за изградба на канализациската мрежа во Кичево. За справување со загадувањето на водата, треба да се спроведо законодавството поврзано со Директивата за третман на урбани води (ДТУВ). Не е постигнат напредок во довршување на правилата за спроведување и на прописите, вклучувајќи ги и оние за одредување на областите чувствителни на еутрофикација.

Во однос на **заштита на природата**, процесот на прогласување на Студенчишко Блато, Кањон Матка, Охридско Езеро и Белчиско Блато како заштитени подрачја, допрва треба

да се заврши. Донесени се Плановите за управување со Шар Планина (и со Осоговските Планини) чија цел е зајакнување на заштитата на овие подрачја. Треба да се донесе Законот за заштита на природата, осмислен да биде усогласен со барањата на Директивата на ЕУ за живеалишта и Директивата за птици. Зголемени се националните финансии за заштита на природата, но сè уште се далеку од доволни. Недостигот на одржливо финансирање и административни капацитети за управување со заштитените области и понатаму претставува огромен предизвик.

Континуирано се одвиваат активностите за идентификување потенцијални Натура 2000 подрачја низ земјата. Преземени се првични чекори за дигитализација на системот за издавање дозволи, промовирање размена на податоци и соработка со цел да се олесни спроведувањето на CITES. Постигнат е напредок во прекуграничната соработка за заштита на Преспанското Езеро за време на состаноците на Комитетот за управување со паркот Преспа и Работната група за управување со водите.

Препораките на УНЕСКО за природното и за културното наследство на Охридскиот регион и понатаму не се спроведуваат доволно. Секретаријатот на Бернската конвенција изврши мисија во врска со отвореното досие „Наводни негативни влијанија врз Охридското Езеро и Националниот парк Галичица – кандидати за области на Емералд“ поради развој на инфраструктурата.

Во јули 2023 година, ЕУ и Северна Македонија го потпишаа договорот за учество на земјата во програмата LIFE. Приклучувањето кон програмата LIFE ќе ѝ овозможи на Северна Македонија да учествува во различни активности за заштита на животната средина, вклучително и поддршка за природата и биодиверзитетот и за климатските активности.

Во однос на **индустриското загадување и управување со ризик**, Законот за индустриски емисии сè уште се чека да се донесе и нема никаков напредок во поглед на интегрираното издавање дозволи. Северна Македонија треба да се усогласи со Директивата Севесо III, Регулативата на ЕУ за еко-ознаки и системот на ЕУ за ревизија и за управување со животната средина.

Нема значителен развој во областите на **загадување со хемикалии и бучава** во извештајниот период.

Во однос на **цивилната заштита**, од февруари 2022 година е достапен европскиот број за итни повици, Е 112, за сите луѓе низ земјата. Понатаму, сервисиран е возниот парк на противпожарни авиони и набавена е нова противпожарна опрема. Северна Македонија ја потпиша ревизијата на административниот договор со Механизмот за цивилна заштита на Унијата.

И покрај долгогодишното учество во системот, не е постигнат напредок во поврзувањето на националниот комуникациски систем за итни случаи со ЦЕЦИС, Заедничкиот комуникациски и информативен систем на Европската комисија, или во подоброто утврдување на улогата на националниот координатор за Националната платформа за намалување на ризиците од катастрофи. Новата Национална стратегија за заштита и спасување за 2022-2025 година допрва треба да се донесе. Земјата треба да преземе конкретни чекори за да воведо задолжителна програма за обука на целиот кадар за територијална, противпожарна и спасувачка/цивилна заштита.

Климатски промени

Во јуни 2022 година е донесен Националниот план за енергија и клима (2021-2030), но Законот за климатска акција допрва треба да се донесе. Во февруари 2023 година е

донесена Четвртата национална комуникација при Рамковната конвенција на ОН за климатски промени.

Кластер 5: Ресурси, земјоделство и кохезија

Кластерот 5 за ресурси, земјоделство и кохезија опфаќа: земјоделство и рурален развој (поглавје 11); безбедност на храна, ветеринарна и фитосанитарна политика (поглавје 12); рибарство и аквакултура (поглавје 13); регионална политика и координација на структурните инструменти (поглавје 22); финансиски и буџетски одредби (поглавје 33).

Северна Македонија е умерено подготвена во повеќе области од Кластер 5. Има добро ниво на подготвеност во областа на безбедноста на храната, ветеринарната и фитосанитарната политика и е во рана фаза на подготвеност во финансиските и во буџетските одредби. За време на извештајниот период, беше постигнат одреден напредок во земјоделскиот и во руралниот развој, во рибарството и аквакултурата, како и во безбедноста на храна, ветеринарната и фитосанитарната политика. Сепак, потребни се дополнителни напори, особено во областите каде што има ограничен напредок или нема напредок какви што се регионалната политика и координацијата на структурните инструменти, како и во финансиските и буџетските одредби.

Поглавје 11: Земјоделски и рурален развој

Заедничката земјоделска политика на ЕУ ги поддржува земјоделците и ја гарантира безбедноста на храната. Помага во борбата против климатските промени и во одржливото управување со националните ресурси; ги одржува руралните подрачја и предели низ ЕУ; и ја одржува руралната економија во живот преку промовирање работни места во земјоделството, во земјоделско-прехранбената индустрија и во сродните сектори. Ова бара одржливи системи за управување и контрола. Исто така, постојат заеднички правила на ЕУ за пазарни стандарди, за политиката за квалитет и за органско земјоделство.

Северна Македонија останува **умерено подготвена** во областа на земјоделството и на руралниот развој. Постигнат е **одреден напредок** во извештајниот период, особено со подготовката на Акцискиот план за Националната стратегија за земјоделство и рурален развој за 2021-2027 година, каде што е вклучено буџетирање за помошни мерки во рамките на Националната програма за развој на земјоделството за 2023-2027 година.

Некои препораки од извештајот од минатата година не се целосно спроведени и продолжуваат да важат. Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

- да осигури пренос на Регистарот на земјоделски стопанства и на Системот за идентификација на земјишни парцели (СИЗП) на платежната агенција.
- да донесе правна рамка за дополнително усогласување со *правото на ЕУ* во однос на областите какви што се плаќањата за поддршка, организација на заедничкиот пазар и советодавните услуги за земјоделци.
- да ги подобри административните капацитети во оперативните структури на Инструментот за претпристапна помош за рурален развој (ИПАРД) за да се обезбеди стабилно спроведување на програмата ИПАРД III.

Во однос на **хоризонталните прашања**, подготвен е Акциски план за Националната стратегија за земјоделство и рурален развој за 2021-2027 (НСЗРР). Треба да се осигури Акцискиот план да биде усогласен со Зелената агенда за земјите од Западен Балкан. Финансирањето на НСЗРР е предвидено во Националната програма за земјоделство и

рурален развој за 2023-2027 година, а речиси 80 % од средствата се распределени за мерки за директна поддршка. Северна Македонија одржува политика на спроведување сложени, меѓусебно поврзани системи за директна помош за земјоделците. Новиот систем за е-аплицирање за директна поддршка, ги поедностави процесот на аплицирање и системот за контрола. Подготвен е новиот Закон за земјоделство и рурален развој. Северна Македонија треба да ги усогласи своите национални мерки за поддршка со *правото на ЕУ*. Сè уште треба да се најдат решенија за решавање на долгорочните кадровски прашања и за обезбедување соодветни простории за платежната агенција.

Воспоставени се сите елементи на Интегрираниот систем за администрација и контрола (ИСАК) и се во согласност со *правото на ЕУ*. Меѓутоа, треба да се подобрат преносот на податоци и интероперабилноста на разните елементи. Плаќањата според области и понатаму се одредуваат според Системот за идентификација на земјишни парцели (СИЗП). Во 2023 година треба да се набават нови ортофото мапи, како и да се завршат ажурирањата на СИЗП. Се чека да се воспостави правната рамка за пренесувањето на регистарот на земјоделци и на СИЗП на платежната агенција. Во однос на Мрежата за сметководствени податоци од земјоделски стопанства (ФАДН), изготвен е нов план за избор на репрезентативни земјоделски стопанства, со кој се обезбедува проширување на примерокот за собирање податоци. Од суштинско значење е да има дополнителни човечки и финансиски ресурси за да се обезбеди одржливост на системот ФАДН. Во тек се напори за развој на советодавните услуги за земјоделци во согласност со *правото на ЕУ*.

Постигнат е мал напредок во однос на дополнителното усогласување со **организациската на заедничкиот пазар (ОЗП)**. Останува да се донесе законодавство за оваа област. И во 2023 година продолжи развојот на училишни шеми за овошје и зеленчук.

Во однос на **руралниот развој**, постигнат е добар напредок во апсорпцијата на фондовите на ЕУ во рамките на ИПАРД II. До крајот на 2022 година, исплатите на примателите изнесуваа околу 42 милиони евра. Клучно е органите на ИПАРД да ја подобрат исплатата на средства во 2023 година за да се избегне погрешна примена на преостанатите средства од ИПАРД II и да се поддржи темелно спроведување на средствата од ИПАРД III што ги довери Европската комисија. Општо земено, треба да се зајакнат капацитетите и задржувањето на кадарот на органите на ИПАРД. Не е постигнат значителен напредок во усогласување на Националната политика за рурален развој со *правото на ЕУ*.

Во однос на **политиката за квалитет**, има ограничен напредок во спроведувањето на шемите за квалитет, но во 2023 година имаше одреден развој на процесот на регистрација за неколку проекти. Потребно е правната рамка, вклучувајќи ја и онаа за алкохолни пијалаци, целосно да се усогласи со *правото на ЕУ*. Административните капацитети остануваат недоволни и покрај потенцијалот на секторот.

Во однос на **органското земјоделство**, воспоставени се законодавството, надлежниот орган, контролните тела и системот за акредитација и сертификација. Останува да се донесе нов Закон за органско производство што ќе биде усогласен со *правото на ЕУ*, потребни се и активности за подобрување на следењето и на контролата на органското производство, како и интензивирање на можноста за следење на органските производи. Треба да се вложат напори за дополнителен развој на секторот преку искористување на расположливата поддршка од програмата ИПАРД III.

Поглавје 12: Безбедност на храна, ветеринарна и фитосанитарна политика

Правилата за хигиена на ЕУ за производство на прехранбени производи обезбедуваат високо ниво на безбедност на храната. Здравјето и благосостојбата на животните и безбедноста на храната од животинско потекло се заштитуваат заедно со квалитетот на семето, материјалот за заштита на растенијата, заштитата од штетни организми и исхраната на животните.

Северна Македонија е на **добро ниво на подготвеност** во областа на безбедноста на храната и ветеринарната и фитосанитарната политика. Постигнат е **одреден напредок** во извештајниот период, особено во контролата на болести кај животните, контролата на здравјето на растенијата и спроведувањето мерки за отстранување на штетниците, врз основа на резултатите од програмите за фитосанитарен надзор.

Препораките на Комисијата од минатата година не беа целосно спроведени и, затоа, продолжуваат да важат.

Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

- да ги донесе нацрт-законите за безбедност на храната, за службените контроли и новиот Закон за здравје на животните.
- да ги зајакне капацитетите на Агенцијата за храна и ветеринарство за анализа на податоци;
- да спроведе мерки за одржлива употреба на пестициди.

Во однос на **општата безбедност на храната**, подготвени се измени на Законот за безбедност на храна, како и нов Закон за службени контроли, но допрва треба да се донесат. Националниот систем за брзо предупредување за храна и храна за животни, како и системите за внатрешна ревизија и обука на Агенцијата за храна и ветеринарство, и понатаму ефикасно работат. Агенцијата продолжи да работи во согласност со стандардите за управување со квалитет, а во 2022 година беа примени 566 жалби од потрошувачи што беа решени.

Во однос на **ветеринарната политика**, допрва треба да се донесе нов Закон за здравје на животни, чија цел е да се усогласи со новото законодавство на ЕУ за здравје на животни. Агенцијата за храна и ветеринарство предвидува редовно ажурирање на мерките за заштита при увоз и на барањата за увоз на живи животни и производи од животинско потекло.

Постигнат е напредок за контролните мерки за болести кај животните. Агенцијата има воспоставено програма за активен и пасивен надзор на разни болести, но собирањето, проверката и анализата на податоците и понатаму се недоволни. Агенцијата продолжи да ја спроведува програмата за следење антиминокробна резистенција. Националната програма за 2023 година за контрола на резидуите од ветеринарно-медицински производи и контаминанти кај живи животни и прехранбени производи од животинско потекло е во согласност со *правото* на ЕУ за говеда, овци, свињи, живина, аквакултура, млеко, јајца и мед. Новиот Закон за зоотехника е донесен во април 2023 година. Капацитетот за усогласување и за спроведување на *правото* на ЕУ во областа на зоотехничките прашања и понатаму треба да се подобри.

Постигнат е одреден напредок во **ставањето во промет храна, храна за животни и нуспроизводи од животинско потекло** со донесување законодавство за спроведување насочено кон усогласување со *правото* на ЕУ. Донесен е ревидираниот Закон за нуспроизводи од животинско потекло.

Постигнат е и одреден напредок во однос на **правилата за безбедност на храната**. Законодавството беше изменето во декември 2022 година за да се усогласи со *правото* на ЕУ во однос на одредени барања за микробиолошки критериуми за храна. Агенцијата продолжи да спроведува програма за следење на безбедноста на храната, но податоците дополнително ќе се анализираат.

Во однос на **специфичните правила за добиточна храна**, законодавството беше усогласено со барањата на ЕУ за обработени протеини, како и со постапките за земање мостри и лабораториско тестирање. Агенцијата продолжи да спроведува програма за следење на безбедноста на добиточната храна и собра 90% од планираните 500 мостри добиточна храна.

Постигнат е одреден напредок во областа на **фитосанитарната политика**. Фитосанитарната управа редовно го ажурира списокот на штетни организми во согласност со новото *право* на ЕУ и статусот на штетници во земјата. Беше спроведена програмата за фитосанитарно следење на здравјето на растенијата, а системот за фитосанитарно информирање дополнително е развиен. Законот за фитофармација е усогласен со *правото* на ЕУ. Меѓутоа, мерките за одржлива употреба на пестициди не се спроведени. И понатаму треба значително да се работи за да се соберат веродостојни податоци за националната употреба на пестицидите и влијанието врз здравјето на луѓето. Органот за фитосанитарна инспекција продолжува да спроведува мерки за отстранување на штетниците идентификувани преку програмите за следење и контрола.

Законот за **генетски модифицирани организми** е усогласен со *правото* на ЕУ.

Поглавје 13: Рибарство и аквакултура

Со заедничката политика за рибарство се утврдуваат правила за управување со риболов, се заштитуваат живите ресурси на морето и се ограничува влијанието на животната средина врз рибарството. Ова вклучува поставување квоти на улови, управување со капацитетот на флотата, правила за контрола и за инспекција, правила за пазарите и за аквакултура, како и поддршка за рибарството и за крајбрежните заедници. Понатаму, промовира одржлива аквакултура.

Во областа на рибарството и аквакултурата, Северна Македонија е **умерено подготвена**. Во извештајниот период е остварен **одреден напредок** во однос на усогласувањето со пазарните стандарди, структурните мерки и државната помош со *правото на ЕУ*.

Некои препораки од извештајот од минатата година не се целосно спроведени. Во наредната година, Северна Македонија особено треба:

- да го донесе Законот за рибарство и аквакултура и законодавството за спроведување на пазарните стандарди, информациите за потрошувачите, можноста за следење и организациите на производителот, како и националната стратегија за аквакултура;
- да го подобри системот за собирање податоци и пријавување, како, на пример, да воспостави рамка за собирање податоци за рибарство и аквакултура, да ги интегрира сите извори на податоци и анализи;
- да постави повеќегодишни програми за структурни мерки.

Бидејќи Северна Македонија има само внатрешен риболов во езера и аквакултура, голем дел од *правото* на ЕУ за рибарство не е применлив. Постигнат е напредок во однос на усогласување со правната рамка преку подготовката на нов Закон за рибарство и аквакултура. Допрва треба да се донесе нов Закон за рибарство и аквакултура што ќе ги

вклучува релевантните одредби на ЕУ за пазарни стандарди, структурна поддршка и државна помош. Се чека донесувањето на повеќегодишната национална стратегија наменета за аквакултура.

Поставена е институционалната рамка за политика за рибарство, инспекции и контрола, но и понатаму има недоволно административни капацитети за **управување со ресурсите и со возниот парк**, како и за **инспекции и контрола**, иако *правото на ЕУ* во однос на квотите на улови, инспекциите и контролата е само делумно применливо поради непостоењето на крајбрежје во земјата. Единицата за рибарство и аквакултура при Министерството за земјоделство не е доволно екипирана. Постигнат е одреден напредок во градењето капацитети преку интензивни обуки. Меѓутоа, човечките ресурси за управување со рибарството и контрола на нелегален, непријавен и нерегулиран риболов (ННН) треба дополнително да се подобрат во согласност со барањата на ЕУ.

Северна Македонија треба да спроведе активности за да ја подигне јавната свест за нелегалниот, непријавен и нерегулиран риболов и правните последици од него. Треба да се посвети особено внимание на спречувањето нелегален риболов на заштитените видови и на европската јагула.

Годишниот буџет за **структурни мерки** не е доволен за развивање на аквакултурата и за обновување на рибниот фонд. Владата треба да ја зголеми структурната поддршка и да подготви повеќегодишна финансиска и политичка програма за да одговори на потребите на секторот. Системот за собирање податоци за риболов и аквакултура треба и понатаму да се развива во согласност со *правото на ЕУ*. Треба да се подобри меѓуинституционалната координација со надлежните органи за животна средина.

Останува да се постигне **усогласување на пазарната политика, на структурната поддршка и на државната помош**, како и усогласување со Регулативата на ЕУ за јагулите поради претстојното донесување на новиот Закон за рибарство и аквакултура.

Во 2022 година немаше состаноци за соработка во однос на **меѓународните договори** за управување со рибарството во прекуграничните езера. Грција и Северна Македонија применуваа редовна синхронизирана забрана за рибарство во Дојранското Езеро секоја година. Во јуни 2023 година се одржаа состаноци за соработка со Албанија во однос на управувањето со рибниот фонд во Охридското Езеро.

Поглавје 22: Регионална политика и координација на структурни инструменти

Регионалната политика е главната алатка на ЕУ за намалување на регионалните диспаритети и за инвестирање во одржлив и инклузивен социо-економски развој. Таа функционира преку „споделено ракување“ од страна на Комисијата и земјите членки на ЕУ. Спроведувањето на програмите за кохезиона политика подразбира соодветни административни капацитети на програмско и на проектно ниво, воспоставување систем за добро финансиско управување и контрола, како и исполнување на другите елементи на правото на ЕУ, какви што се законодавството за животна средина и законодавството за јавни набавки.

Земјата е **умерено подготвена** во областа на регионалната политика и координација на структурните инструменти. **Не е постигнат напредок** во извештајниот период.

Затоа, препораките од минатата година продолжуваат да важат. Во претстојната година, земјата треба:

- да го надгради својот институционален, административен и технички капацитет за управување со фондовите на ЕУ со донесување општа политиката за задржување на вработените, зајакнување на капацитетите, подобрување на спроведувањето на препораките од ЕУ и од ревизијата, усогласување на системите за управување и контрола со барањата на Инструментот за претпристапна помош (ИПА) III;
- итно да ја зајакне инвестициската политика со рационализирање на инвестициското портфолио врз основа на сигурна, транспарентна и инклузивна методологија, јасни одговорности на засегнатите страни и остварлива рамка за јавно-приватно партнерство;
- да го зајакне процесот на децентрализација преку веродостојни финансиски рамки за општините и да го засили политичкиот дијалог за регионален развој.

Не е постигнат напредок во однос на **правната рамка**, но основните начела остануваат главно усогласени со *правото* на ЕУ за јавни набавки, управување со јавни финансии, регионален и општински развој, еднакви можности и недискриминација, заштита на животната средина, сообраќајна поврзаност и енергетска транзиција. Зајакната е стратешката рамка со донесувањето нови стратегии за јавни набавки и за родова еднаквост, како и со новиот Национален акциски план за енергетска ефикасност. Не е постигнат значителен напредок за децентрализација на услугите и за реорганизација на надлежностите помеѓу централното и субнационалното ниво.

Институционалната рамка за управување со фондовите на ЕУ според ИПА III е дополнително усогласена со барањата на ИПА III во однос на идната улога во кохезионата политика на ЕУ. Меѓутоа, перформансите на постојната и на новата институционална структура за повеќегодишни оперативни програми се загрозувани поради слабите административни капацитети.

Административните капацитети и понатаму се слаби кај клучните институции што управуваат со фондовите на ЕУ. Непостоењето општа национална политика за задржување на вработените, недостигот на управување со човечки ресурси и исклучително високата флукуација на кадарот во структурите на ИПА и понатаму остануваат клучни проблеми. Општо земено, структурите за управување со фондови на ЕУ минатата година работеле со 79% од оптималните нивоа на овластен кадар и со празни клучни раководни места. Напредокот во центарот за обука на ИПА е скроман, главно подразбира набавка на нов мебел, информатичка и медиумска опрема. Развиени се планови за обука и почна ефективно обучување на нови ИПА-практичари. Меѓутоа, центарот за обука има недостиг на кадар и нема утврдена база на обучувачи. Северна Македонија треба да ја спроведе одлуката на Владата од август 2022 година во однос на создавање база на обучувачи и ефективен развој на методологија за обучување.

Системите за **финансиско управување и контрола** се оперативни, но под притисок се поради предизвиците со вработувањето кадар. Ова продолжи негативно да влијае врз активностите за индиректно управување од страна на земјата корисничка. На крајот на 2022 година, во рамките на повеќегодишната програма за животна средина и транспорт на ИПА II (за периодот 2014-2020 година), откажани се средства на ЕУ во вкупен износ од 24,8 милиони евра, додека ризикот од понатамошно значително откажување и понатаму е висок. За да ги реши критичните недостатоци и за да може да работи во средина на *екс-пост* контрола, Северна Македонија ја забрза реорганизацијата на финансиските и на контролните системи за нови оперативни програми според ИПА III. Потребни се дополнителни напори за да се исполнат препораките на ЕУ и препораките за ревизија во однос на управувањето со кадарот и политиката за задржување на кадарот,

планирањето јавни набавки и договори, внатрешната ревизија и осигурувањето квалитет.

Рамковната спогодба за финансиско партнерство (ФФПА) во однос на спроведувањето на ИПА III стапи на сила. Завршено е **програмирањето** на ИПА 2022 и ИПА 2023, а е постигнат напредок и во однос на програмирањето на ИПА 2024 и оперативните програми за периодот 2024-2027 година. Дијалогот за секторски политики, кој поддржува стратешко планирање и програмирање, ослабе во минатата година, што се одрази со ретките состаноци на секторските работни групи.

Северна Македонија продолжува да стекнува искуство во програмирање и спроведување територијална соработка за регионална политика преку учеството во програми за прекугранична, транснационална и меѓурегионална соработка, вклучувајќи ја и Стратегијата на ЕУ за Јадранско-јонскиот Регион.

Во однос на **следењето и евалуацијата**, Северна Македонија активно учествува во Комисиите за следење на ИПА и на секторот, меѓутоа се спроведени само 30% од заеднички договорените заклучоци. Недостигот на политичко управување, слабата меѓуинституционална координација и слабата централна функција за известување и следење на Канцеларијата на националниот ИПА-координатор, негативно влијаат врз навременоста и квалитетот на извештаите на ИПА.

Воспоставена е внатрешна и надворешна **ревизија**. Меѓутоа, внатрешната ревизија треба да се зајакне за подобро да го поддржи функционирањето на системите за управување и за контрола. Загрижува одложувањето на донесувањето на новиот Закон за јавна внатрешна финансиска контрола. Ревизорското тело продолжува добро да функционира и следи солидна методологија на ревизија со добро покривање со ревизија. Во ноември 2022 година е донесена новата Стратегија за ревизија за 2023-2025 година. Меѓутоа, оперативните и техничките капацитети на ревизорското тело се нарушени поради предизвиците со вработувањето кадар. Субјектите на ревизија и понатаму многу слабо ги спроведуваат ревизорските наоди. Од 96 наоди од претходните ревизии, 23 се затворени во 2022 година, што претставува стапка на спроведување од 24%, што е сериозна причина за загриженост.

Во однос на борбата против корупција, во согласност со новиот Закон за буџети, во декември 2022 година Владата донесе Уредба за воспоставување на Одделението за координација на борба против измами со средства на ЕУ (АФКОС), што претставува столб на системот за заштита на финансиските интереси на ЕУ во Северна Македонија. Мрежата АФКОС сега е целосно оперативна. Покрај тоа, институциите што управуваат со фондовите на ЕУ спроведуваат систем за финансиско управување и контрола акредитиран од Комисијата, кој е под лупа на орган за надворешна ревизија и служби на Комисијата.

Поглавје 33: Финансиски и буџетски одредби

Ова поглавје ги опфаќа правилата за финансирањето на буџетот на ЕУ („сопствени ресурси“). Овие ресурси главно се состојат од: (i) придонеси врз основа на бруто-националниот доход на секоја земја членка; (ii) царински давачки; (iii) ресурси од нерестициклирана пластика и (iv) ресурси врз основа на данок на додадена вредност. Земјите членки мора да имаат соодветен административен капацитет за соодветно координирање и обезбедување правилна пресметка, собирање, плаќање и контрола на сопствените ресурси.

Земјата е во **рана фаза** во однос на подготовките на ова поглавје. Во текот на извештајниот период е постигнат **ограничен напредок**. Северна Македонија известува за националните сметки во согласност со методологијата на ЕСС 2010 (Европскиот систем на сметки), меѓутоа потребни се дополнителни подобрувања во поглед на целосниот и навремен пренос на годишните национални сметки. Институционалната структура за обезбедување ефикасно функционирање на системот на сопствените ресурси, сè уште не е воспоставена.

Бидејќи не се спроведени сите препораки од извештајот од минатата година, во наредната година земјата треба:

- дополнително да ја усогласи правната основа за системот на сопствени ресурси во областите на оданочување (ДДВ), царинска унија, финансиска контрола и статистика;
- да ги зајакне административните капацитети и механизмите за координација помеѓу клучните засегнати страни во системот на сопствени ресурси.

Северна Македонија постигна ограничен напредок во поглед на административните услови за сопствените ресурси утврдени во релевантните Регулативи за намалување на административниот товар за даночните обврзници и процесот за поврат на ДДВ. Мерките за борба против и за намалување на затајување данок, измама и неформална економија, како и за подобрување на внатрешната контрола во јавниот сектор, сè уште не се применуваат ефикасно. Северна Македонија продолжи со своите напори за усогласување на законодавството со стандардите на ЕСС 2010, но потребни се дополнителни напори за подобрување на усогласеноста со методологијата на ЕСС 2010. Сите царински декларации и акцизни документи се обработуваат електронски, а во извештајниот период напредокот продолжи со консолидацијата, примената и надградбата на ИТ-системите (за подетални информации видете Поглавје 16 – Оданочување, Поглавје 18 – Статистика, Поглавје 29 – Царинска унија и Поглавје 32 – Финансиска контрола).

Во однос на **традиционалните сопствени ресурси**, постигнат е напредок во консолидацијата, примената и во надградбата на ИТ-системите. Царинската управа функционира бесхартиено и електронски ги обработува царинските декларации и акцизните документи. Дигитализацијата на царинските процеси продолжи со воведувањето „зелена“ царинска декларација, при што постапките за увоз и извоз се завршуваат за 1 час.

Во однос на **ДДВ**, Стратегијата за реформа на даночниот систем за периодот 2021-2025 година сè уште е во тек. Во април 2023 година Управата за јавни приходи го објави Стратешкиот план за 2023-2025 година. Во поглед на индиректното оданочување, на крајот на 2022 година е укинато ослободувањето од ДДВ и повластените стапки за основни производи. Воведена е повластена стапка на ДДВ за одредени енергетски производи за да се ублажат ефектите од значителното глобалното зголемување на цените за енергија. Повластената стапка на ДДВ за електрична енергија во домаќинствата престана да се применува на 30 јуни 2023 година. Во однос на процесот на поврат на ДДВ, и понатаму има одложувања. (Видете Поглавје 16 – Оданочување).

Во однос на **административната инфраструктура**, потребни се дополнителни напори за да се обезбеди навремена и ефикасна пресметка, наплата, плаќање и контрола на сопствените ресурси, како и за подобрување на механизмите за известување и за координацијата меѓу сите вклучени тела. Ова е неопходно при пристапувањето во ЕУ.

Кластер 6: Надворешни односи

Кластерот 6 ги опфаќа надворешните односи (поглавје 30) и надворешната, безбедносната и одбранбената политика (поглавје 31).

Северна Македонија е умерено подготвена во областа на надворешните односи и постигна добро ниво на подготовка на заедничката надворешна и безбедносна политика. Земјата оствари одреден напредок во извештајниот период за заедничката трговска политика. Забележан е добар напредок со одржување целосна усогласеност со заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ. На тој начин, Северна Македонија се покажа како доверлив партнер, вклучително и на меѓународно ниво.

Поглавје 30: Надворешни односи

ЕУ има заедничка трговска политика кон трети земји, заснована на мултилатерални и билатерални договори и автономни мерки. Исто така, постојат правила на ЕУ во областа на хуманитарната помош и развојната политика.

Северна Македонија е **умерено подготвена** во областа на надворешните односи и постигна **одреден напредок** во извештајниот период. Земјата ја продолжи блиската соработка со ЕУ, вклучително и во рамките на Светската трговска организација (СТО) и продолжи да ги спроведува протоколите на ЦЕФТА. До крајот на 2022 година беа тргнати или истечени трговските рестрикции за одредени производи. Институционалниот капацитет за целосно учество во трговските, развојните и во хуманитарните политики на ЕУ сè уште не е доволен. Препораките од минатата година беа делумно спроведени. Во наредната година, земјата треба особено:

- дополнително да го спроведе Дополнителниот протокол 6 на ЦЕФТА за трговија со услуги и да го склучи и донесе Дополнителниот протокол 7 на ЦЕФТА за решавање спорови;
- да воспостави правна рамка што ја опфаќа политиката за меѓународна соработка и развој, како и хуманитарна помош кон земјите што не се членки на ЕУ, во согласност со политиките и начелата на ЕУ.

Во однос на **заедничката трговска политика**, Северна Македонија продолжи да ги координира своите позиции и да ги усогласува своите политики со оние на ЕУ, вклучително и во рамките на СТО, и ја поддржува реформата на СТО. Земјата го заврши процесот на сертификација за домашна регулатива за услуги, во рамките на СТО. Одредбите од Договорот за олеснување на трговијата се целосно применети, а Националниот комитет за олеснување на трговијата се состана двапати во 2022 година. На 7 јуни 2023 година, членовите на Договорот за јавни набавки (GPA) на СТО одлучија да ја примат Северна Македонија во GPA.

Дополнително треба да се зајакне административниот капацитет на Министерството за економија, како министерството надлежно за трговската политика. Квантитативните ограничувања за извоз на одредени производи, кои беа воведени во март 2022 година, или беа укинати или истеклоа до крајот на 2022 година.

Северна Македонија продолжи активно да учествува во ЦЕФТА и се обврза да го спроведува Заедничкиот регионален пазар за 2021-2024 година (ЗЗП). Во април 2023 година, Собранието ратификуваше три договори поврзани со спроведувањето на ЗЗП – слобода на движење со лични карти, признавање професионални квалификации и признавање академски квалификации. Во тек е спроведувањето на Дополнителниот протокол 6 за услуги.

Системот за контрола на извозот на **стоки и технологии со двојна употреба** е оперативен. Во јуни 2023 година Владата донесе ажуриран список на производи со двојна употреба за да се усогласи со Регулативата на ЕУ за контрола на извоз, пренос, посредување и транзит на стоки и технологии со двојна употреба.

Во Северна Македонија во сила се **38 билатерални договори за инвестиции со трети земји** (билатерални договори за инвестиции – БДИ), а 18 од нив се склучени со земји членки на ЕУ. Земјата го ажурира постојниот модел на билатералните договори за инвестиции. Изменетиот договор за слободна трговија помеѓу Северна Македонија и Украина беше ратификуван во април 2023 година, со што дополнително се либерализираше трговијата со храна и земјоделски производи.

Не е постигнат напредок во **развојната политика и хуманитарната помош**. Земјата се охрабрува да воспостави политичка рамка во областите на развој, меѓународна соработка и хуманитарна помош во согласност со политиките и стандардите на ЕУ.

Поглавје 31: Надворешна, безбедносна и одбранбена политика

Земјите членки мора да бидат способни да водат политички дијалози во рамките на надворешната, на безбедносната и на одбранбената политика, да ги почитуваат декларациите на ЕУ, да учествуваат во активностите на ЕУ и да ги применуваат договорените санкции и рестриктивни мерки.

Северна Македонија има **добро ниво на подготвеност** во областа на заедничката надворешна, безбедносна и одбранбена политика. Во извештајниот период е постигнат **добар напредок**, со тоа што земјата одржа целосна усогласеност со заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ, вклучително и со рестриктивните мерки на ЕУ по руската воена агресија врз Украина. Северна Македонија продолжи да учествува во мисиите и во операциите на ЕУ за управување со кризи во рамките на заедничката безбедносна и одбранбена политика.

Во наредната година, земјата треба особено:

- да одржува целосна усогласеност со заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ.
- да вложи дополнителни напори за отстранување на просторот за странски вмешувања и манипулации со информациите, вклучувајќи и дезинформации, како и да преземе чекори кон јакнење на општествената отпорност на нив и на другите форми на хибридни закани.

Продолжи **политичкиот дијалог** за прашањата од областа на надворешната и на безбедносната политика помеѓу Северна Македонија и ЕУ, вклучително преку редовни дијалози за надворешната и за безбедносната политика на сите нивоа. Во април 2023 година, Северна Македонија учествуваше на деветтиот состанок на Европската Унија – Западен Балкан на ниво на политички директори. Во март 2023 година Северна Македонија учествуваше на министерско ниво на првиот Безбедносно-одбранбен форум Шуман, а во мај 2023 година на работниот ручек со членови на Советот за надворешни работи. Воспоставена е институционалната рамка што овозможува учество на земјата во заедничката надворешна и безбедносна политика и во заедничката безбедносна и одбранбена политика. Земјата ја потпиша глобалната стратегија за надворешна и за безбедносна политика на ЕУ и Стратешкиот компас за безбедност и одбрана.

Во однос на **заедничката надворешна и безбедносна политика (ЗНБП)**, стапката на усогласеност на земјата со соодветните изјави на Високиот претставник на ЕУ и

релевантните Одлуки на Советот, достигна 100 %. Опфатени се сите рестриktivни мерки на ЕУ во однос на руската агресија врз Украина. Ова е силен показател за стратешката посветеност на земјата кон нејзиниот пат во ЕУ. Северна Македонија, исто така, се усогласи со сите изјави на ЕУ поднесени во меѓународните организации, вклучително и со коспонзорирање на Резолуцијата донесена на Специјалното вонредно заседание на Генералното собрание на ОН за Украина одржано на 23 февруари 2023 година. Земјата продолжува да ги спроведува *рестриktivните мерки* на ЕУ, каде што Законот за рестриktivни мерки ја обезбедува правната рамка за воведување и следење на рестриktivните мерки, вклучително и економските. Надлежните органи треба да продолжат со зајакнување на своите капацитети за спроведување на воведените санкции. Бидејќи усогласувањето со рестриktivните мерки на ЕУ нема директен правен ефект, за секоја нова мерка или измена мора да се донесе нов правен акт со Одлука на Владата, со што ќе се создаде временски јаз помеѓу усогласувањето и спроведувањето.

Како одраз на затегнатите односи со Русија, во јануари 2023 година е раскинат договорот за визи помеѓу двете земји и повлечена е дозволата за работа на Рускиот почесен конзулат во Битола.

Северна Македонија и натаму го одржува билатералниот договор за имунитет со САД, со кој на американските државјани им се овозможува изземање од јурисдикцијата на **Меѓународниот кривичен суд**. Со тоа, земјата не ги почитува заедничките ставови на ЕУ за интегритетот на Римскиот статут или поврзаните водечки начела на ЕУ за билатералните договори за имунитет. Потребно е усогласување со ставот на ЕУ.

Во однос на **спречувањето конфликти**, во јануари 2023 година Северна Македонија го презеде претседавањето со ОБСЕ во период од една година. Во своето својство на претседавач со ОБСЕ, во април 2023 година министерот за надворешни работи на Северна Македонија ги посети Грузија, Азербејџан и Ерменија, а во мај 2023 година ги посети Србија и Косово. Во март 2023 година Северна Македонија осигури место за состанок за Дијалог на високо ниво во Охрид, помеѓу претседателот на Србија и премиерот на Косово, кој го свика Борел, високиот претставник за надворешни работи и безбедносна политика и потпретседател на Европската комисија. Северна Македонија продолжи да ги поддржува мерките и документите на ЕУ што се однесуваат на спречување конфликти.

Во однос на **забраната за пролиферација**, Северна Македонија продолжи со спроведување на Регионалниот патоказ за 2018 година за одржливо решение за нелегално поседување, злоупотреба и трговија со **мало и лесно оружје** и муниција за него во Западен Балкан, а во октомври 2022 година донесе Национална стратегија и Акциски план за контрола на мало и лесно оружје за 2022-2024 година.

Северна Македонија учествува во некои, но не во сите меѓународни договори и инструменти за контрола на извоз. Земјата учествува во Иницијативата за безбедност од пролиферација и во Хашкиот кодекс на однесување. Земјата е посветена да ги исполни барањата за да се приклучи на Васенарскиот договор. Законот за забрана на развивање, производство, складирање и употреба на хемиски оружја, ги спроведува обврските од Конвенцијата за хемиски оружја и обезбедува воспоставување меѓусекторски комитет задолжен за неговото административно спроведување.

Северна Македонија ја продолжи својата активна **соработка со меѓународни организации**. Нејзините приоритети во ОН се во согласност со важните приоритети на ЕУ, вклучувајќи ги безбедноста, заштитата на човековите права и климата, борбата против насилниот екстремизам, спроведувањето на Резолуцијата за жените, мирот и

безбедноста, промовирање на улогата и на учеството на жената и зајакнување на улогата на младите. Вториот акциски план за спроведување на Резолуцијата 1325 на Советот за безбедност го следи работна група што го објави вториот извештај во април 2023 година. Во јануари 2023 година, земјата заведе позиција на претседавач на Организацијата за безбедност и соработка во Европа (ОБСЕ) со фокус на безбедноста на луѓето. Оттогаш, таа активно ги промовира европските стандарди и вредности и се стреми да одговори на заканите што произлегуваат од руската агресија врз Украина. Во 2023 година Северна Македонија го презеде претседавањето со САД – Јадранската повелба. Во март 2023 година, Албанија, Северна Македонија, Косово и Црна Гора ја формираа неформалната „Западнобалканска четворка – 100 % усогласеност со ЗНБП на ЕУ“, платформа чија цел е да го олесни нивното целосно усогласување со ЗНБП на ЕУ.

Во однос на **безбедносните мерки**, во сила е Законот за класифицирани информации, врз основа на Одлуката на Советот од 2013 година. Воспоставено е законодавството во однос на спроведување инспекција и надзор на работата што вклучува доверливи информации, како и во однос на безбедноста на кадарот. Северна Македонија продолжи да го извршува Договорот за безбедност на информации со ЕУ во поглед на постапките што се однесуваат на размената на класифицирани информации.

Во однос на **заедничката безбедносна и одбранбена политика (ЗБОП)**, земјата продолжи активно да учествува и значително да придонесува во операциите на ЕУ за управување со кризи, особено ЕУФОР АЛТЕА во Босна и Херцеговина. Северна Македонија учествува во мисијата за воена обука во Централноафриканската Република (ЕУТМ РЦА) и во борбената група на ЕУ, ХЕЛБРОЦ БГ, со еден вод. Северна Македонија учествува во помошната мерка на Балканските медицински наменски сили при ЕМФ. Северна Македонија учествуваше во Динамичното ангажирање сили во Европа за вежбата на НАТО за одвраќање и подобрена одбрана за 2023 година и беше присутна во мисиите на „КФОР“ на НАТО во Косово, Мисијата на НАТО во Ирак (МНИ) и Засилено напредно присуство на Балтикот (eFP). Земјата продолжува да учествува во операцијата на Привремените сили на Обединетите нации во Либан со тројца припадници на армијата. За време на извештајниот период, Северна Македонија ѝ обезбеди значителна воена опрема на Украина.

Северна Македонија учествува во помошната мерка на Балканските медицински наменски сили при Европскиот мировен фонд и ја користи помошната мерка за Армијата на Северна Македонија.

Земјата ја почна постапката за приклучување во Европскиот центар за извонредност за справување со **хибридни закани**, кој се наоѓа во Хелсинки. Почнувајќи од октомври 2022 година, во период од 5 месеци земјата беше цел на континуирана кампања на лажни закани со бомби во училиштата и на клучната инфраструктура. Надлежните органи ги класифицираа овие настани како хибридни закани. Како резултат на нападите, Советот за координација на безбедносно-разузнавачката заедница формираше оперативен тим за сајбер безбедност и хибридни закани, со кој управуваше Бирото за јавна безбедност при Министерството за внатрешни работи. Северна Македонија го заврши истражувањето на ЕУ за хибридни ризици, со цел да се идентификуваат системските ранливости и да се обезбеди помош од ЕУ во оваа област.

Анекс I – Односи помеѓу ЕУ и Северна Македонија

Северна Македонија е земја кандидат од 2005 година. На 26 март 2020 година, Европскиот совет ја одобри одлуката на Советот за отворање на пристапните преговори со Северна Македонија. Првата меѓувладина конференција се одржа на 19 јули 2022

година, по одобрувањето на преговарачката рамка од страна на Советот. Истиот ден, Комисијата го почна скрининг-процесот.

Северна Македонија учествува во **процесот на стабилизација и асоцијација** од 1999 година. Спогодбата за стабилизација и асоцијација (ССА) со ЕУ, потпишана во 2001 година и во сила од 2004 година, ја поставува рамката за односите со ЕУ вклучувајќи го и политичкиот, економскиот и техничкиот дијалог. Експертите се состанаа во седум поткомитети и една посебна група, во согласност со распоредот. Советот за стабилизација и асоцијација се одржа во март 2023 година во Скопје.

Визната либерализација за граѓаните на Северна Македонија што патуваат во Шенген-зоната е во сила од декември 2009 година. Договорот за реадмисија е во сила од 2008 година. Во петтиот извештај на Комисијата, во согласност со механизмот за суспензија на визниот режим, се заклучи дека Северна Македонија продолжува да ги исполнува одредниците за визната либерализација.

Во текот на извештајниот период, Северна Македонија одржа целосна усогласеност со **заедничката надворешна и безбедносна политика на ЕУ**. Продолжи значителното учество во мисиите и операциите на ЕУ за управување со кризи.

Според **Инструментот за претпристапна помош за периодот 2021 – 2027 година (ИПА III)**¹⁶, на крајот од 2021 година беше донесена првата одлука за финансирање од 90,45 милиони евра, со која се обезбедува поддршка за пристапувањето во ЕУ и за закрепнувањето по кризата со КОВИД-19, како и за подобрување на реформите во земјата во областа на владеењето на правото, борбата против корупцијата и организираниот криминал, заштитата на животната средина, одржливиот економски развој и олеснувањето на трговијата со ЕУ. На крајот на 2022 година беше донесена втората одлука за финансирање од 72,5 милиони евра, со која се обезбедува поддршка за реформите на земјата во областите на управување со границите и миграциите, јавна администрација, здравје, социјална заштита и родова еднаквост и со која се поддржува пристапниот процес на ЕУ. На Самитот ЕУ-Западен Балкан во Тирана одржан во декември 2022 година, Комисијата предложи **Пакет за енергетска поддршка** од 1 милијарда евра за земјите од Западен Балкан, со кој ќе се одговори на итните, на краткорочните и на среднорочните потреби во регионот и во контекстот на енергетската криза и руската агресија врз Украина. По оваа најава, на крајот на 2022 година е донесена Програма за поддршка на Северна Македонија во износ од 80 милиони евра за да се ублажи растот на цените на електричната енергија за МСП и за ранливите домаќинства, како и да се забрза енергетската диверзификација.

Овие програми, надополнети со значителен пакет програми за повеќе земји и со Програмата за рурален развој од 97 милиони евра (ИПАРД III), обезбедуваат значаен придонес за спроведувањето на **Економскиот и инвестициски план за Западен Балкан и Зелената агенда**. Северна Македонија има корист од комплементарната поддршка за граѓанското општество и управувањето со миграции. Северна Македонија учествува и во програми за прекугранична соработка, програми за транснационална соработка и програми на Унијата.

Новите активности се надоврзуваат на тековните програми според **ИПА II (2014-2020)**. Постигнат е напредок во спроведувањето на ИПА II, која сè уште обезбедува значителна поддршка за општествениот и за економскиот развој на земјата и придонесува за клучните структурни реформи. Во основа, тековната помош од ЕУ продолжи да ги поддржува реформите во областите на владеење на законот, јавната администрација и

¹⁶ Сл. весник L 330, 20.9.2021 година.

јавните финансии и ја подобри борбата против корупцијата. Со помошта од ЕУ, почна реорганизацијата на државните институции на централно ниво, а дигиталната трансформација на земјата напредуваше со тоа што беа воспоставени 230 целосно автоматизирани јавни е-услуги за граѓаните и за бизнисите. Програмата Гаранција за млади, поддржана од ЕУ, обезбеди придобивки за повеќе од 9.400 млади лица во регионите што се соочуваат со највисока стапка на невработеност кај младите, а образованието беше подобро за децата Роми и за децата со попреченост. ЕУ ѝ додели значителна финансиска помош на Северна Македонија за заштита на животната средина и за зајакнување на поврзаноста со транспортните системи на ЕУ, вклучително и државниот пат А2 Куманово – Страцин (Коридор VIII) и новиот експресен пат Градско – Дреново (Коридор X). Медиумите, граѓанското општество и приватниот сектор продолжуваат да имаат придобивки од важната помош на ЕУ, што обезбедува можности за раст и развој во поволна средина. Поддршката на ЕУ за приватниот сектор ја искористија повеќе од 5.000 компании, создаде над 1.300 нови работни места и осигури над 15.000 работни места во ризик, од кои 70% во еколошки бизниси.

Инвестициската рамка за Западен Балкан (WBIF) ѝ помогна на Северна Македонија со поддршка во износ од 296,7 милиони евра обезбедени како грантови од ИПА III за водечки проекти во областа на чиста енергија, животна средина и клима и одржлив транспорт.

На 12 јули 2023 година, со оглед на големата потреба на земјата за финансирање во текот на 2023 и 2024 година, на барање на Владата, Советот и Европскиот парламент го поддржаа предлогот на Комисијата за **макрофинансиска помош** на Северна Македонија во износ до 100 милиони евра. Може да следуваат плаќања, под услов да бидат соодветно исполнети барањата приложени на оваа помош.

Советот на Европската Унија донесе помошна мерка во рамките на **Европскиот мировен фонд** во вредност од 9 милиони евра што треба да ѝ помогнат на Армијата на Северна Македонија, а оваа мерка ќе ѝ помогне на армијата да ги одржи и да ги подобри оперативните стандарди за учество во воените мисии за ЗБОП на ЕУ. Предложената поддршка ќе вклучува логистика, медицинска опрема, комуникациски и информациски системи, разузнавачки капацитети, заштита од хемиски, биолошки, радиолошки и нуклеарни закани (АБХО), инженерска опрема и опрема за обука.

ЕУ обезбедува поддршка преку ИПА и Инструментот за надворешни политики за да ја зајакне отпорноста на партнерите на Западен Балкан да се соочат со хибридни закани, вклучително и сајбер закани и надворешното вмешување и манипулирање со информации.

СТАТИСТИЧКИ ПОДАТОЦИ (од 31.8.2023) Северна Македонија

Основни податоци	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Население (во илјади)		2.053 s	2.074 s	2.075 s	2.077 s	2.076 s	2.069 s
Вкупна површина на земјата (km ²)	1)	25.436 w	25.436 w	25.436 w	25.436 w	25.436 w	25.436 w

Национални сметки	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Бруто-домашен производ (БДП) (во милиони во националната валута)		437.296	618.106	660.878	692.683	669.280	720.414 p
Бруто-домашен производ (БДП) (во милиони евра)		7 108	10 038	10 744	11 262	10 852	11.688 p
БДП (во евра по жител)		3.460 e	4.840 e	5.170 e	5.420 e	5.240 e	5.672 sw
БДП по жител (во стандарди на куповна моќ (СКМ))		8.597 e	10.787 e	11.389 e	11.881 e	11.349 e	:
БДП по жител (во СКМ), во однос на просекот на ЕУ (ЕУ-27 = 100)		34,5	36,8	37,6	38,0	37,8	:
Реална стапка на раст на БДП: промена од претходната година на обемот на БДП (%)		3,4	1,1	2,9	3,9	- 4,7	3,9 p
Пораст на вработеноста (податоци од националните сметки), во однос на претходната година (%)		- 4	3	0	2	- 7	:

Раст на продуктивноста на трудот: раст на БДП (во обем) по вработен, во однос на претходната година (%)		7	- 2	3	2	2	:
Раст на трошоците за труд по единица, во однос на претходната година (во%)		:	:	:	:	:	:
**3-годишна промена (Т/Т-3) во индексот на номиналниот раст на трошоците за труд по единица (2015 = 100)		:	:	:	:	:	:
Продуктивноста на трудот по вработен: БДП (во СКМ) по вработен во однос на просекот на ЕУ (ЕУ-27 = 100)		46	43	45	44	47	:
Бруто-додадена вредност според главни сектори							
Земјоделство, шумарство и рибарство (%)		11,7	9,1	9,8	9,4	9,8	8,4 p
Индустрија (%)		17,9	20,5	21,5	20,8	19,8	19,6 p
Градежништво (%)		6,5	7,5	6,2	6,5	6,0	6,3 p
Услуги (%)		63,9 s	62,9 s	62,6 s	63,4 s	64,3 s	65,8 ps
Расходи на финална потрошувачка, како дел од БДП (%)		93,8	81,6	80,1	79,5	82,8	83,7 p
Бруто-инвестиции во основни средства, како дел од БДП (%)		23,1	22,5	20,0	21,0	21,6	22,5 p
Промени во резервите, како дел од БДП (%)		1,3	9,7	12,2	13,2	8,3	9,7 p
Извоз на стоки и услуги, во однос на БДП (%)		39,8	55,1	60,4	62,4	57,8	66,2 p
Увоз на стоки и услуги, во однос на БДП (%)		58,1	69,0	72,8	76,2	70,5	82,3 p

Бруто-инвестиции во основни средства од генералниот владин сектор, како процент од БДП (во %)	:	:	:	:	:	:
---	---	---	---	---	---	---

Деловна активност	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Индекс на обемот на индустриско производство (2015 = 100)		84,7	103,6	109,2	113,2	102,4	103,9
Број активни претпријатија (број)		56.359 w	55.359 w	58.231 w	58.765 w	58.231 w	59.122 pw
Стапка на основање: број основани претпријатија во референтниот период (т) поделен со бројот на претпријатија што се активни во т (%)		16,1 w	9,2	8,4 b	8,5	8,0	:
Стапка на затворање: број затворени претпријатија во референтниот период (т) поделен со бројот на претпријатија што се активни во т (%)		12,9	7,7	7,6 b	8,4 p	7,3 p	:
Лица вработени во мали и средни претпријатија, како дел од сите вработени (во рамките на нефинансиската бизнис економија) (%)		77,8 sw	74,3 sw	74,1 sw	73,7 sw	73,9 sw	75,0 psw
Додадена вредност од малите и средни претпријатија (во нефинансиската бизнис економија) (во милиони евра)		2.399 sw	2.698 sw	2.895 sw	3.215 s	3.154 sw	3.528 psw
Вкупна додадена вредност (во нефинансиската бизнис економија) (во милиони евра)		3.641 w	4.252	4.579	4.878	4.643 w	5.089 pw

Стапка на инфлација и цени на станбени објекти	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
---	------	------	------	------	------	------	------

Усогласен индекс на потрошувачки цени (УИПЦ), промена во однос на претходната година (во%)		1,1 d	2,1 d	2,3 d	0,7 d	1,2 d	3,4 d
**Годишна промена на намален индекс на цени на станбени објекти (2015 = 100)		:	:	:	:	:	:

Платен биланс	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Платен биланс: тековна сметка вкупно (во милиони евра)		:	- 78,3	22,4	- 334,7	- 318,0	- 366,4
Платен биланс тековна сметка: трговски биланс (во милиони евра)		:	- 1.787,3	- 1.736,2	- 1.948,8	- 1.803,6	- 2.370,3
Платен биланс тековна сметка: нето-услуги (во милиони евра)		:	374,7	370,9	335,7	423,7	495,9
Платен биланс тековна сметка: нето-биланс за примарен приход (во милиони евра)		:	- 397,5	- 450,7	- 519,6	- 411,5	- 521,3
Платен биланс тековна сметка: нето-биланс за секундарен приход (во милиони евра)		:	1.731,8	1.838,4	1.798,0	1.473,4	2.029,4
Нето-биланс за примарен и за секундарен приход: од кои државни трансфери (во милиони евра)		:	112,8	109,1	43,2	110,0	138,5
**Тригодишен наназад движечки просек на билансот на тековната сметка во однос на БДП (%)		:	- 1,7	- 1,1	- 1,2	- 1,9	- 3,0
**Петгодишна промена на уделот на светскиот извоз на стоки и услуги (%)		:	41,9	51,6	38,5	38,0	25,4

Нето-биланс (влезни-излезни) на странски директни инвестиции (СДИ) (во милиони евра)		156,9 w	180,0 w	603,7 w	363,3 w	154,7 w	387,5 w
Странски директни инвестиции (СДИ) во странство (во милиони евра)		3,6 w	1,8 w	10,4 w	35,5 w	46,7 w	83,0 w
од кои СДИ на економијата за која се известува во земјите од ЕУ-27 (во милиони евра)	:		7,2 w	0,4	27,2	31,3 w	59,7
Странски директни инвестиции (СДИ) во економијата за која се известува (во милиони евра)		160,5 w	181,7 w	614,1 w	398,8 w	201,4 w	470,5 w
од кои СДИ на земјите од ЕУ-27 во економијата за која се известува (во милиони евра)		103,9 w	87,3 w	291,2 w	220,2	42,3 w	449,7
**Нето меѓународна инвестициска позиција, во однос на БДП (%)		- 51,1 w	- 58,0 w	- 56,2 w	- 57,3 w	- 63,6 w	- 62,0 pw
Годишна стапка на промена на бруто-прилив на дознаки (во национална валута) од работниците мигранти (%)		2,8 sw	1,9 sw	1,9 sw	:	:	:

Јавни финансии	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Општ државен дефицит/суфицит, во однос на БДП (%)		- 2,4 w	- 2,7 w	- 1,8 w	- 2,0 w	- 8,1 w	:
Општ државен бруто-долг, во однос на БДП (%)		24,1 w	39,4 w	40,4 w	40,7 w	51,2 w	:
Вкупно државни приходи, како процент од БДП (%)		30,2 w	29,1 w	28,6 w	29,2 w	28,5 w	:
Вкупно државни расходи, како процент од БДП (%)		32,6 w	31,8 w	30,4 w	31,2 w	36,7 w	:

Финансиски показатели	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Бруто-надворешен долг на целата економија, во однос на БДП (%)		57,8 sw	73,4 s	73,0 s	72,4 s	78,7 s	81,9 ps
Бруто-надворешен долг на целата економија, во однос на вкупниот извоз (%)		150,5 w	133,8 w	121,4 w	117,0 w	136,3 w	123,7 pw
Понуда на пари: М1 (банкноти, монети, депозити преку ноќ, во милиони евра)		973,4 w	2.053,3 w	2.436,7 w	2.857,4 w	3.314,2 w	3.605,5 w
Понуда на пари: М2 (М1 плус депозити орочени до две години, во милиони евра)		3.318,2 w	4.564,2 w	5.103,4 w	5.609,3 w	6.215,5 w	6.864,0 w
Понуда на пари: М3 (М2 плус инструменти што може да се пласираат на пазарот, во милиони евра)		3.659,6 w	5.480,3 w	6.072,6 w	6.571,1 w	7.070,9 w	7.703,7 w
Вкупен кредит од монетарни финансиски институции кон резиденти (консолидиран) (во милиони евра)		3.148,7 w	4.883,0 w	5.237,6 w	5.552,3 w	5.791,4 w	6.277,8 w
**Годишна промена на обврските на финансискиот сектор (%)		:	1,9 w	7,6 w	12,2 w	6,1 w	12,9 w
**Приватни кредитни текови, консолидирани, во однос на БДП (%)		:	:	:	:	:	:
**Приватен долг, консолидиран, во однос на БДП (%)		:	:	:	:	:	:
Каматни стапки: дневен паричен курс, годишно (%)	2)	3,78 w	1,01 w	0,99 w	1,00 w	1,00 w	0,88 w
Каматна стапка на кредитирање (една година), годишна (%)	3)	5,50 w	3,75 w	3,00 w	2,75 w	2,00 w	1,75 w

Каматна стапка на депозити (една година), годишна (%)	3)	:	0,25 w	0,15 w	0,15 w	0,15 w	0,15 w	
Курс на еврото: просек за периодот (1 евро = ... национална валута)			61,519	61,575	61,512	61,506	61,675	61,636
Индекс на трговски пондериран ефективен девизен курс, 42 земји (2015 = 100)		:	:	:	:	:	:	
**Тригодишна промена (Т/Т-3) на индексот на трговски пондерираниот ефективен девизен курс, од 42 земји (2015 = 100)		:	:	:	:	:	:	
Вредност на резервни средства (вклучувајќи злато) (во милиони евра)	3)		1.714,5 w	2.336,3 w	2.867,1 w	3.262,6 w	3.359,9 w	3.643,3 w

Надворешна трговија со стоки	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Вредност на увозот: сите стоки, сите партнери (во милиони евра)		4.137	6.825	7.676	8.463	7.599	9.647
Вредност на извозот: сите стоки, сите партнери (во милиони евра)		2.535	5.007	5.873	6.424	5.781	6.969
Трговски биланс: сите стоки, сите партнери (во милиони евра)		- 1.602	- 1.818	- 1.804	- 2.040	- 1.818	- 2.678
Услови на трговија (ценовен индекс на извозот / ценовен индекс на увозот * 100) (во број)	4)	98,6 sw	95,3 sw	94,9 sw	95,3 sw	102,4 sw	:
Удел на извозот кон земји од ЕУ-27 во вредност на вкупниот извоз (%)		63,7 s	79,7 s	80,3 s	78,5 s	77,5 s	77,1 s
Удел на увозот од земји од ЕУ-27 во вредност на вкупниот увоз (%)		50,0 s	52,8 s	52,9 s	50,8 s	46,3 s	46,2 s

Демографија	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Груба стапка на природна промена на населението (стапка на природен прираст): број родени минус починати (на илјада жители)		2,5	0,7	0,8	- 0,3	- 3,2	- 5,1
Смртност на деца под една година (на 1.000 живородени)		7,6	9,2	5,7	5,6	5,7	4,6
Очекуван животен век при раѓање: мажи (години)		72,9	74,1	74,6	74,7	72,2	71,1 b
Очекуван животен век при раѓање: жени (години)		77,2	77,9	78,8	78,6	76,7	75,5 b

Пазар на труд	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Стапка на економска активност за лица на возраст од 20 до 64 години: сооднос на населението на возраст од 20 до 64 години, кое е економски активно (%)	5)	70,3	70,3	70,4	71,5	70,5	70,5 w
*Стапка на вработеност за лица на возраст од 20 до 64 години: сооднос на населението на возраст од 20 до 64 години, кое е вработено (%)	5)	48,1	54,8	56,1	59,2	59,1	59,5 w
Стапка на вработеност на мажи на возраст од 20 до 64 години (%)	5)	58,4	65,6	66,6	69,7	68,9	69,5 w
Стапка на вработеност на жени на возраст од 20 до 64 години (%)	5)	37,5	43,7	45,2	48,4	49,0	49,2 w

Стапка на вработеност за лица на возраст од 55 до 64 години: сооднос на населението на возраст од 55 до 64 години кое е вработено (%)	5)	34,2	41,4	42,7	45,1	45,7	44,9 w
Вработеност според главни сектори							
Земјоделство, шумарство и рибарство (%)	5)	:	16,2 s	15,7 s	13,9 s	12,0 s	11,5 w
Индустрија (%)	5)	:	23,3 s	23,9 s	24,1 s	23,9 s	23,9 w
Градежништво (%)	5)	:	7,2 s	7,4 s	7,0 s	6,9 s	6,8 w
Услуги (%)	5)	:	53,2 s	52,9 s	55,0 s	57,1 s	57,7 w
Лица вработени во јавниот сектор, како дел од вкупниот број вработени, лица на возраст од 20 до 64 години (%)	6) 5)	27,0 w	23,2 w	23,1 w	23,2 w	24,4 w	25,6 w
Лица вработени во приватниот сектор, како дел од вкупниот број вработени, лица на возраст од 20 до 64 години (%)	5)	73,0 w	76,8 w	76,9 w	76,8 w	75,6 w	74,4 w
Стапка на невработеност: дел од работната сила што се невработени (%)	5)	32,0	22,4	20,8	17,3	16,4	15,7 w
Стапка на невработеност на мажи (%)	5)	31,9	22,8	21,3	16,5	16,7	16,4 w
Стапка на невработеност на жени (%)	5)	32,3	21,8	19,9	18,4	15,9	14,6 w
Стапка на невработеност на младите: дел од работната сила на возраст од 15 до 24 години што се невработени (%)	5)	53,7	46,7	45,4	35,6	35,7	36,4 w
Стапка на долгорочна невработеност: дел од работната сила што е невработен 12 месеци или подолго (%)	5)	26,6	17,4	15,5	12,4	12,4	12,5 w

Стапка на невработеност на лица (на возраст од 25 до 64 години) со завршено најмногу основно образование (ISCED нивоа 0-2) (%)	5)	37,9	25,6	23,1	23,7	21,4	22,8 w
Стапка на невработеност на лица (на возраст од 25 до 64 години) со завршено високо образование (ISCED нивоа 5-8) (%)	5)	19,3	17,1	16,6	13,3	12,9	11,3 w

Социјална кохезија	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Просечни номинални месечни надници и плати (во национална валута)		20.553 w	22.928 w	24.276 w	25.213 w	27.182 w	28.718 w
Индекс на реални надници и плати (индекс на номинални надници и плати поделен со индексот на инфлација) (2016 = 100)		101 w	101 w	106 w	109 w	116 w	119 w
ЦИНИЕВ коефициент		:	32	32	31	31	:
Јаз на сиромаштија		:	37,3	37,7	32,0	34,9	:
*Лица што предвреме напуштиле образование и обука: дел од населението на возраст од 18 до 24 години со завршено најмногу основно образование, кои повеќе не посетуваат образование или обука (%)	5)	15,5	8,5	7,1	7,1	5,7	4,6 w

Животен стандард	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Број патнички возила во однос на големината на населението (број на илјада жители)		151,0	194,0	200,0	205,0	207,0	260,0

Број претплати за мобилна телефонија во однос на големината на населението (број на илјада жители)	7)	1.098,2 w	968,3 w	935,9 w	924,8 w	896,8 w	902,7 w
Пенетрација на мобилен широкопојасен интернет (на 100 жители)	7)	:	61,1 w	60,9 w	65,1 w	66,1 w	67,6 w
Пенетрација на фиксен широкопојасен интернет (на 100 жители)	7)	:	19 w	19 w	22 w	23 w	23 w

Инфраструктура	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Густина на железничка мрежа (функционални линии на илјада km ²)	1)	27,5 sw	26,9 s	26,9 s	26,9 s	26,9 s	26,9 s
Должина на автопатишта (километри)		251	259	287	335	335	335

Иновации и истражување	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Јавни расходи за образование во однос на БДП (%)		:	:	:	:	:	:
*Бруто-домашен расход на истражување и развој, во однос на БДП (%)	8)	0,22 sw	0,35	0,36	0,37	0,37	:
Одобрени средства со буџетот или расходи за истражување и развој (GBAORD), како процент од БДП (%)		:	:	:	:	:	:
Процент на домаќинства што имаат пристап до интернет дома (%)		46,1	73,6	79,3	81,6	79,4	83,7

Животна средина

	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
*Показател на емисии на стакленички гасови, еквивалентни на CO ₂ (1990 = 100)	9)	99,8 w	113,0 w	79,5 w	118,7 w	:	:
Енергетски интензитет на стопанството (kg на еквивалент на нафта на 1.000 евра БДП при константни цени од 2015)		358,4	293,0	267,1	283,8	270,1	268,2
Електрична енергија добиена од обновливи извори во однос на бруто-потрошувачка на електрична енергија (%)		15,8	24,8	24,8	23,8	23,5	21,5
Удел на товарниот патен транспорт (врз основа на тон-km) (%)		89,0 w	96,4 w	97,2 w	96,7 w	96,9 w	96,8 w

Енергија

	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Примарно производство на сите енергетски производи (во илјади тони енергија (TOE))		1.607	1.166	1.148	1.160	992	877
Примарно производство на мазут (во илјади TOE)		0	0	0	0	0	0
Примарно производство на цврсти горива (во илјади TOE)		1.194	849	800	860	685	552
Примарно производство на гас (во илјади TOE)		0	0	0	0	0	0
Нето-увоз на сите енергетски производи (во илјади TOE)		1.268 s	1.553 s	1.513 s	1.664 s	1.648 s	1.822 s
Бруто-потрошувачка на енергија во земјата (во илјади TOE)		2.881	2.763	2.592	2.862	2.596	2.678
Бруто-производство на електрична енергија (GWh)		7.260	5.600	5.607	5.870	5.347	5.506

Земјоделство	Заб.	2010	2017	2018	2019	2020	2021
Индекс на обемот на производство на земјоделски стоки и услуги (по производни цени) (2010 = 100)		100,0 w	99,9 w	111,8 w	105,4 w	108,8 w	:
Искористена земјоделска површина (во илјади хектари)		1.120,6	1.266,0	1.264,1	1.264,6	1.270,5	1.268,8
Број добиток: живи говеда (во илјади грла, крај на периодот)		:	255,0	256,0	219,0	222,0	178,0
Број добиток: живи свињи (во илјади грла, крај на периодот)		:	202,0	196,0	136,0	164,0	186,0
Број добиток: живи овци и живи кози (во илјади грла, крај на периодот)		:	832,0 s	844,0 s	771,0 s	726,0 s	709,0 s
Свежо млеко на располагање на фармите (во илјади тони)		:	462,2	478,5	456,1	461,1	389,2
Производство на ожеани култури: жита (вклучувајќи ориз) (во илјади тони)		547,8	452,9	605,3	569,6	585,5	568,9
Производство на ожеани култури: шеќерна репка (во илјади тони)		0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Производство на ожеани култури: зеленчук (во илјади тони)		741,7	769,6	792,9	772,7	794,2	798,0 p

Извор: Евростат и/или статистичките органи во Северна Македонија

: = недостапно

b = прекин во серија

d = дефиницијата се разликува

e = проценета вредност

p = провизорно

s = процена на Евростат

w = податоци доставени од и под одговорност на националниот статистички орган и објавени врз основа „како што е“ и без никакво уверување во однос на нивниот квалитет

и придржување кон статистичката методологија на ЕУ

* = индикатор Европа 2020

** = Индикатор на Постапката за макроекономски дисбаланс (ПМД)

Фусноти:

- 1) Податоците се усогласени со површината во Регистарот на територијални единици што го води Агенцијата за катастар на недвижности, како официјален извор за површините на територијалните единици во државата.
- 2) Податоците опфаќаат билатерални трансакции преку ноќ. Каматните стапки се пресметуваат како пондерирани просеци.
- 3) Крај на годината (31 декември).
- 4) Ласперов индекс на единечна вредност. 2015 = 100.
- 5) Не е спроведена новата Регулатива за Интегрирана европска социјална статистика (ИЕСС).
- 6) Во јавниот сектор се вклучени податоци: други (комбинирани, колективни, државни, недефинирани).
- 7) Извор: Агенција за електронски комуникации (АЕК).
- 8) Вкупни расходи за истражување и развој како што се објавени во статистичките прегледи на активностите за истражување и развој.
- 9) Дел од инвентарот на стакленички гасови, подготвен во контекст на Четвртата национална комуникација (УНФЦЦЦ).

